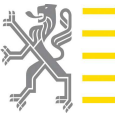

Project SOWEDO

Oriëntatie van Sociaal Werk op Duurzame Ontwikkeling
Groeneweg 151, 3001 Heverlee
016 375 100 (122) (159)

Met steun van de
Vlaamse overheid

Project SOWEDO 2007-2009

Oriëntatie van Sociaal Werk op Duurzame Ontwikkeling

Eindrapport

Bijlagen

I. Verslagen

II. Documenten studiedagen

III. Onderzoeksgegevens

IV. Deelname aan lezingen, colloquia, congressen e.d.

Overzicht bijlagen

Bijlage I : Verslagen

1. Reflectiegroep SOWEDO 27 november 2007
2. Eerste samenkomst lerend netwerk SOWEDO 21 maart 2008
3. Verwachtingen leden lerend netwerk SOWEDO mei 2008
4. Tweede samenkomst lerend netwerk SOWEDO 29 mei 2008
5. Derde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 2 september 2008
6. Vierde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 20 oktober 2008
7. Reflectiegroep SOWEDO 16 december 2008
8. Vijfde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 20 februari 2009
9. Zesde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 8 mei 2009
10. Studiedag 'Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor sociaal werk?', Leuven, 28 mei 2009
11. Reflectiegroep SOWEDO 11 juni 2009
12. Zevende samenkomst lerend netwerk SOWEDO 18 september 2009
13. Reflectiegroep SOWEDO 27 oktober 2009

Bijlage II : Documenten studiedagen

1. Studiedag 28 mei 2009: 'Duurzame ontwikkeling een nieuw paradigma voor sociaal werk?'
 1. Programma
 2. Bijdrage Tine Van Regenmortel – HIVA
 3. Bijdrage Jo Voets – Bethanië Genk
 4. Tekst Frank Van Vaerenbergh – OCMW Mol
 5. Tekst Moo Laforce – Wonen en werken – Leuven
 6. Verslag van het panelgesprek
2. Studiedag 23 oktober 2009: 'Facetten van duurzaamheid'
 1. Informatietekst conferentiemap
 2. Verslag van de workshops

Bijlage III : Onderzoeksgegevens

1. Bezochte organisaties
 1. Interviews
 2. Groepsinterviews
2. Bezochte websites
3. Vragenlijst onderzoek
4. Verslagen focusgroepen
 1. Focusgroep consumptiesamenleving en duurzaamheid vanuit invalshoek: schulden – bemiddeling – begeleiding
 2. Focusgroep welzijnswerk – lokaal sociaal beleid
 3. Focusgroep relatie lokaal sociaal beleid – beleid duurzame ontwikkeling
 4. Focusgroep sociaal werk en DO in milieu- en DO-organisaties

Bijlage IV. Deelname aan lezingen, colloquia, congressen e.d.

Bijlage I : Verslagen

1. Verslag reflectiegroep SOWEDO 27 november 2007
2. Eerste samenkomst lerend netwerk SOWEDO 21 maart 2008
3. Verwachtingen leden lerend netwerk SOWEDO mei 2008
4. Tweede samenkomst lerend netwerk SOWEDO 29 mei 2008
5. Derde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 2 september 2008
6. Vierde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 20 oktober 2008
7. Verslag reflectiegroep SOWEDO 16 december 2008
8. Vijfde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 20 februari 2009
9. Zesde samenkomst lerend netwerk SOWEDO 8 mei 2009
10. Verslag studiedag 'Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor sociaal werk?',
Leuven, 28 mei 2009
11. Verslag reflectiegroep SOWEDO 11 juni 2009
12. Zevende samenkomst lerend netwerk SOWEDO 18 september 2009
13. Verslag reflectiegroep SOWEDO 27 oktober 2009

Bijlage I.1

Verslag reflectiegroep SOWEDO di 27 november 2007

Aanwezig: Leida Rijnhout (Vlaams overleg Duurzame Ontwikkeling, (VODO)), Frank Monsecour (Arteveldehogeschool), Jan Agten (katholieke Hogeschool Kempen), Caroline Van Kerckhoven (Globelink), Ingrid Pauwels (Ecolife), Rudi Dhont (KHLeuven, dept. ECHO), Jef Peeters (sociale School Heverlee), Hilde Bevers (sociale School Heverlee) (verslaggeving)

Verontschuldigd: Ilse De Vroe (VOSEC), Elke Franchois (HIVA), Koen Hermans (KUL) in extremis, Heleen Van den Haute (KHLeuven), Fred Dhont (Socius), Dirk Bogaert (Arteveldehogeschool)

1. Achtergrond van het project 'ecologisch sociaal werk'

De oorsprong van dit project gaat terug op een workshop rond 'Social Work and ecological consciousness' op het *Global Social Work Congress* van oktober 2004 in Adelaide, Australië (deelname oa. door Eugene Van Kerckhoven, adjunct-departementshoofd SSH). F.Besthorn (VS) en J.Coates (Canada) presenteerden er een nieuwe stroming in Social Work (SW) die zij 'Ecological Social Work' noemen. Het gaat daarbij om sociale werkers die vanuit de ervaring van de ecologische gebondenheid van vele sociale problemen nieuwe praktijken ontwikkelen, en eveneens eerste aanzetten hebben gegeven voor het herdenken van het sociaal werk vanuit een ecologisch georiënteerde opstelling.

Op basis van de meegebrachte informatie diende Jef Peeters bij de KHLeuven een voorstel in voor een *schrijfstimulus*, bedoeld om een project uit te werken en projectfinanciering te zoeken. Dat werd goedgekeurd voor het academiejaar 2005-2006. Een project met de titel 'Ecologisch Sociaal Werk' zou verder onderzoeken in welke mate de relatie tussen ecologie en sociale vraagstukken het SW ook in Vlaanderen beïnvloedt. Het gaat daarbij vooral om de wijze waarop het SW zichzelf percipieert en constitueert als beroepsgroep, in het bijzonder of het milieu en ecologie integreert in zijn basisopstelling. Want de groeiende verwevenheid tussen sociale en ecologische vraagstukken is een feit. Nieuwe bewegingen en organisaties (ngo's) ontstonden, zij geven op het terrein die band vorm en bouwen daaromtrent expertise op. Het SW kan daarop niet achterblijven wat zijn grondopdracht betreft. De grondconcepten van SW dienen onderzocht en de bestaande knowhow op het werkveld kan daarbij inspireren.

Illustratief is hier dat in de internationale definitie van SW (IFSW, International Federation of Social Workers, 2000) ecologie en duurzaamheid nog niet als normatieve concepten zijn opgenomen:

The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the point where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work.

Duurzaamheid is ondertussen wel opgenomen in de missie van de SSH (en is overigens ook één van de strategische speerpunten van de KHLeuven). We beschouwen dat zelf als een aanzet om dat ook binnen te brengen in de discussie over het profiel van SW tot op het internationale niveau. Voor het project werd er in 2006 een dossier ingediend bij Els Van Weert (Federale overheid, Staatssecretaris voor Duurzame ontwikkeling en Sociale Economie), maar dit werd niet weerhouden.

Eind 2006 werd het project dan opnieuw ingediend bij de Vlaamse overheid met een beroep op het projectenfonds voor de realisatie van de 'Vlaamse strategie voor duurzame ontwikkeling'. De titel moest daarvoor gewijzigd worden tot 'Oriëntatie van Sociaal Werk op Duurzame Ontwikkeling'. De grondgedachte blijft daarbij overeind: hoe concepten van SW verbinden met ecologische thema's en inzichten? Het project dat over twee jaar zou lopen moest om begrotingsredenen in twee fasen opgesplitst worden. Dit project werd in het voorjaar van 2007 goedgekeurd voor een jaar, en loopt feitelijk van september 2007 tot oktober 2008. Het is de bedoeling om tegen maart ook financiering aan te vragen voor de tweede fase. Hilde Bevers zal zich bezig houden met het onderzoek op het werkveld. Jef Peeters bekommert zich om het conceptuele luik.

Dit project wordt opgevat als een opstap naar een ruimere toekomstgerichte beweging in het SW. De vorming van een begeleidingsgroep als begin van een netwerk rond SW en DO kan dan ook de basis worden van partnerschappen voor vervolgprijzen.

Iedereen heeft het projectvoorstel ontvangen en het is de bedoeling met deze groep, en eventueel nog enkele andere mensen, verder te reflecteren over het projectverloop en de verdere evolutie. De projectbeschrijving van SOWEDO die de basis is voor de financiering door de Vlaamse Regering is nogmaals als bijlage opgenomen op het einde van dit verslag.

2. Nadere kennismaking met de aanwezigen en het project

Iedereen aan tafel stelt zich voor en geeft aan op welke manier men in de school/organisatie bezig is met 'ecologisch sociaal werk en duurzame ontwikkeling'.

3. Aanpak – planning

- Gestart met de opmaak van een vragenlijst
- Ondertussen wordt de vragenlijst reeds getoetst bij een aantal sociale werkers en mensen die educatief met DO bezig zijn (toetspersonen)
- Focusgroepen bij elkaar brengen op verschillende plaatsen in Vlaanderen
 - 1) een groep binnen 1 organisatie
 - 2) een groep met mensen van verschillende organisaties
- De groep van sociale scholen is een aparte groep – nagaan waar komt DO reeds aan bod in de opleiding? Onder welke vorm?
- Lijst opmaken met goede praktijkvoorbeelden en de criteria daarvoor
- Lijst opmaken van personen en organisaties die vorming aanbieden
- Lijst opmaken van nuttige websites

Uit het gesprek komen volgende ideeën:

- Focus van het onderzoek harder en scherper stellen – duidelijker afbakenen
- Duidelijke definiëring hanteren van ecologie en SW – SW en DO
- De vergadering suggereert om in fases te werken om het een beetje hanteerbaar te houden.
- Hoever staat het met DO en SW? Waar zitten de mensen die er mee bezig zijn? We moeten deze discussie stimuleren om de opleiding te verbeteren en ervaringsuitwisseling tussen sociaal werkers aan te moedigen

Rudy Dhont wijst op mogelijke inspiratie bij 'Maatschappelijk verantwoord ondernemen'.

- concept 'hercontextualisering': multi-steakholder model en tijdslijnen
- organisatie van congres in 2008 rond 'sustainable management'
- suggestie: waarom niet mee onder het 'lerend netwerk hoger onderwijs **DOEN!**' gaan zitten?

"Duurzaamheid, Onderwijs, Ethiek en Netwerk" of kortweg "DOEN!" is een project dat het hoger onderwijs in Vlaanderen een platform biedt voor het verder ontwikkelen en toepassen van duurzame ontwikkeling. Via de opzet van 2 lerende netwerken wil het project zowel in het onderwijsprogramma als in het managen van de eigen organisatie de kennis en de ervaring benutten en verder ontwikkelen.

- Het lerend netwerk "Curriculum DOEN" richt zich op het inbouwen van duurzame ontwikkeling in het curriculum. Dit netwerk is bedoeld voor docenten van de verschillende vakgebieden.
- Het lerend netwerk "organisatie DOEN" richt zich op het bevorderen van de maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering van de onderwijsinstelling. "DOEN!" krijgt ondersteuning van de Vlaamse overheid vanuit de beleidsdomeinen Onderwijs, Leefmilieu en Sociale Economie & Werk.

TE DOEN: Jef informeert bij Heleen Van den Haute naar de mogelijkheden.

Jan Achten is van oordeel dat DO vandaag voor SW zeker een fundamenteel thema is (vergeleken met 'gender' een tijd gelden).

Hij wijst daarbij op het Europese 'thematische netwerk SW'. De nieuwe thema's voor internationale studiedagen, met het Engels als voertaal, worden binnenkort vastgelegd. 'Sustainable development

zou' zou kunnen voorgesteld worden. Bij goedkeuring van dat thema zou dit een internationale studiedag bv. In het voorjaar 2009 kunnen zijn. De EASW zorgt voor de financiering.

TE DOEN: Jan kaart dit thema aan.

Voor de invulling van het project komen verder volgende lijnen uit de discussie:

- een elektronische vragenlijst (via een website) lijkt af te raden
- focusgroep is een meer haalbare werkwijze
- niet te veel tijd steken in inventarisatie van initiatieven, dat is eindeloos en op een aantal domeinen zij er al veel gegevens beschikbaar (zeker wat vorming betreft, vb educatie voor DO)
- eerder zoeken naar voorbeeldprojecten in verschillende domeinen van het SW die getuigen van interessante integratie van sociale en ecologische (ev. economische) aspecten. Zij dienen dan ter inspiratie voor studiedagen en debatten, gericht op de conceptuele hertaling van het SW.
- Daarbij aansluitend is het belangrijk om zeker met mensen van sociale scholen te werken in functie van vertaling van vertaling naar het curriculum. Daarbij kunnen huidige aanzetten samen gelegd worden. Frank Monsecour wijst op enkele initiatieven die reeds in Artevelde bezig zijn.

TE DOEN: Focusgroep installeren met mensen van alle sociale scholen en masteropleidingen SW.

TE DOEN: Hilde en Jef proberen bedoeling en aanpak van het project wat precieser te formuleren op basis van de gemaakte bemerkingen. Kijken vanuit de focus Sociaal Werk als SW. Op basis daarvan zullen opnieuw een aantal vragen aan de deelnemers van de projectgroep geformuleerd worden naar hun mogelijke bijdrage.

4. Begeleidingsgroep

- Ecolife kan zich in de groep niet engageren.
- Globelink: onduidelijk wat zij zouden kunnen bijdragen.
- Leida (vodo) is geïnteresseerd in het denkwerk rond SW en DO.
- Met Rudy (departement Echo) kan steeds contact opgenomen worden i.v.m. hun onderzoekservaring rond marketing en DO, ook voor de opmaak van concrete websitetips.
- Frank (Artevelde) wil het project mee opvolgen. Hij coördineert 'sociaal beleid' in de school – momenteel maakt DO deel uit van de *core business*. Het vak 'leefmilieu en sociaal werk' wordt 'duurzame ontwikkeling'. Ook Agnes Verbruggen in de Hogeschool Gent is daar mee bezig. Hij zal dit in de programmacommissie brengen.
- Jan (KHK en EASW) wil verder opvolgen vanuit internationaal perspectief en de band met het curriculum van SW.

Op basis van hoger genoemde herformulering kunnen anderen bij de groep gevraagd worden.

5. Volgende vergadering

Via Datumprikker zal een nieuwe bijeenkomst gepland worden begin maart 2008.

Bijlage I.2

Eerste samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: vrijdag 21 maart 2008, van 14u00 tot 17u00

Plaats: conferentiecentrum Café de Fiennes

Verslag: Magali Decloedt

Aanwezig: Danny Anné (HoWest), Hilde Bevers (KHLeuven), Evy De Bie (Plantijn Hogeschool), Magali Decloedt (DHOVlaanderen/Project DOEN!), Myriam Deroo (HoWest), Ilse Devroe (VOSEC), Ward Dumoulin (Katho), Pieters Lievens (KHK), Frank Meys (HUB), Jef Peeters (KHLeuven), Caroline Van Kerckhove (Globelink), Inge Van Roose (HoGent), Josse Van Steenberge (AUHA), Kries Vanoverberghe (Katho), Katrien Vanpoeck (Vlaamse overheid), Eddy Vantilt (Oikonde), Agnes Verbruggen (HoGent), André Verstraelen (Xios Hogeschool)

Verontschuldigd: Philippe Bocklandt (Artvelde Hogeschool), Dirk Bogaert (Artvelde Hogeschool/UGent), Erwin De Bruyn (STEBO), Hans De Greve (Vereniging waar armen het woord nemen), Andy Debrabander (HoWest), Kristel Driessens (KdG Hogeschool, UA), Willem Elias (VUB), Gunter Gehre (KHLeuven), Sara Hendrick (HUB), Koen Hermans (KULeuven), Dirk Devos(katho), Bernadette Houdart (HUB), Karin Lecluyze (HoWest), Jo Lefevere (Artevelde Hogeschool), Thomas Maesele (UGent), Frank Monsecour (Artevelde Hogeschool), Inge Platteeuw (HoWest), Leida Rijnhout (VODO), Frank Rochus (KdG Hogeschool), Katrien Seynaeve (KHK), Riet Steel (HoGent), Els Timmermans (Plantijn Hogeschool), Hilde Van Rossen (Katho), Anniek Vandecasteele (RISO Gent), Paul Vandenberghe (HoWest), Heleen Vandenhaute (KHLeuven), Catherine Vanderzande (Hogeschool Antwerpen), Tom Vanwing (VUB), Nicole Vettenburg (UGent), Griet Vielfont (Opbouwwerk Antwerpen), Chris Vluymans (KdG Hogeschool)

Agenda

1. Duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs: het internationale kader
2. Voorstelling initiatiefnemers: project DOEN! en Project Sowedo
3. Vlaams Implementatieplan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling
4. Ervaring uit de praktijk: Associatie Universiteit Hogescholen Antwerpen
5. Discussie en verwachtingen
6. Varia
7. Volgende samenkomst

1. Duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs: het internationale kader

Er wordt een overzicht gegeven van het internationale kader voor de integratie van duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs.

Het overzicht van internationale charters en declaraties, en de linken naar de originele teksten, kan je raadplegen op de website van Project DOEN!

2. Voorstelling initiatiefnemers

a) project DOEN!

Het project DOEN! wordt toegelicht door Magali Decloedt. Voor alle informatie over het project, zie www.mvovlaanderen.be (rubriek 'hoger onderwijs'). Project DOEN! lanceert na de paasvakantie haar eigen website, namelijk www.dhovlaanderen.be. DHO Vlaanderen staat voor Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen en is de nieuwe naam van Project DOEN!

Beknopte samenvatting van DHO Vlaanderen/Project DOEN!:

DHO Vlaanderen/Project DOEN! organiseert activiteiten voor integratie van duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs. De focus ligt op het integreren van duurzame ontwikkeling in de curricula en in de interne bedrijfsvoering. De belangrijkste methodiek bestaat uit kennisuitwisseling en -opbouw via lerende netwerken. Daarnaast wordt een inventaris van initiatieven omtrent duurzame ontwikkeling continu geactualiseerd. Met dit alles streeft DHO Vlaanderen/Project DOEN! ernaar dat alle afgestudeerden in het Vlaams hoger onderwijs inzichten en competenties bezitten om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling.

b) Project Sowedo

Het Project Sowedo wordt toegelicht door Jef Peeters en Hilde Bevers.

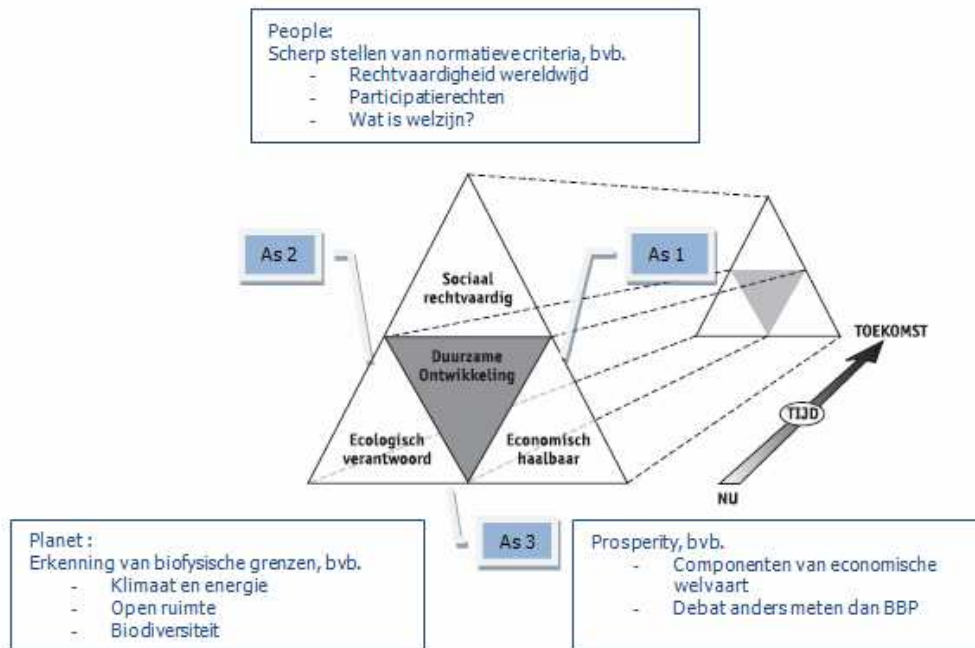
Beknopte samenvatting van Project Sowedo:

Het project heeft de bedoeling om Sociaal Werk te oriënteren op duurzame ontwikkeling, en de integratie van ecologische, sociale, economische en participatieve aspecten in het Sociaal Werk systematisch op te pakken.

Eenzijds is er conceptueel werk nodig. Via een **literatuurstudie** wordt onderzocht welke vormen van dergelijke integratie in Sociaal Werk reeds beschreven zijn. Dat kan de basis leggen voor het bijsturen van basisconcepten van Sociaal Werk zoals die aanwezig zijn in de opleidingen Sociaal Werk en bij de beroepsgroep van de sociaal werkers. Anderzijds wordt de **praktijk** bestudeerd. Hilde Bevers bezoekt sociaal werk organisaties en gaat zo op zoek naar goede praktijkvoorbeelden van integratie van duurzame ontwikkeling. Dat alles leidt dan tot een rapportage, presentatie en verdere verspreiding van de verzamelde ideeën en voorstellen, zowel naar de opleidingen in Sociaal Werk als naar de verschillende sectoren en organisaties in het Sociaal Werk.

Voorlopige conclusies literatuuronderzoek:

- In de internationale definitie van sociaal werk ontbreekt aandacht voor de ecologische pijler
- Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling waarbij aandacht gegeven wordt aan de integratie van en de synergie tussen de sociale, de ecologische en de economische dimensie. 'Participatie' zit niet in de definitie vervat, terwijl het een essentieel uitgangspunt is voor sociaal werk.
- Proces van wederzijdse interactie en bijstelling:
 - o t.o.v. SW:
 - ecologische normativiteit binnenbrengen, in relatie tot andere normatieve aspecten
 - verhouding tot economie (creëren van welvaart) onderzoeken
 - o t.o.v. DO:
 - aandacht voor het maatschappelijk proces van onder uit (bottom-up)
 - normativiteit van DO aanscherpen vanuit perspectief van het sociaal werk
- Aanzetten tot invulling

Bron Basisfiguur: Vakreview filosofie en DO, DHO Nederland

As 1: people – prosperity

- verhouding welvaart (behoeftebevrediging) tot algeheel welzijn
- recht op arbeid, en kwaliteit van die arbeid
- coöperatief ondernemen
- sociale economie als terrein binnen het sociaal werk

As 2: people-planet

- rechtvaardige verdeling van hulpbronnen:
- ecologische voetafdruk en EAA (eerlijk aardeaandeel)
- 'rechtvaardige duurzaamheid' (Peter Tom Jones, Terra incognita)
- belang kwaliteit fysische omgeving voor levenskwaliteit (eco-social approach)
- betekenis van natuur voor mens-zijn (ecological social work)

As 3: planet – prosperity:

- milieuvriendelijk ondernemen
- efficiëntiecriteria
- voeding en duurzame landbouw

Intergratie en synergie: people-planet-prosperity

- efficiëntie criterium (Wolfgang Sachs, factor 4, factor 10)
- onthaasting (pluri-actieve samenleving)
- zorgethiek (Tronto)
- Praktijkvoorbeeld: ecologisch georiënteerde sociale economie (kringwinkel)

Duurzame ontwikkeling is een maatschappelijk **proces** (Δt)

- aandacht voor fundamentele opvattingen en denkkaders
 - o moderne emancipatiegedachte: emancipatie gebaseerd op materiële groei
 - o vooruitgangsidee
 - o ontwikkelingsidee
 - o autonomie versus kwetsbaarheid en interafhankelijkheid (rechtenethiek en zorgethiek)
 - o zingeving (relatie identiteitsbeleving en duurzame levenswijze)
- Onderliggend mensbeeld:
 - o 'individualisme' als dominante moderne mensbeeld

- o verschuiving naar een relationeel mensbeeld (verbondenheid)
- o mens als deel van de natuur

Voorlopige conclusies praktijkonderzoek:

- DO is een zeer breed begrip en in zekere zin ook een nieuwe invalshoek in het sociaal werk. Meestal wordt meteen verwezen naar ecologische thema's. Vele organisaties maken (nog) niet meteen de koppeling tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling. De inleiding van het gesprek is als het ware een stukje vorming, een eye-opener. Het is belangrijk dat het begrip breed en goed geduid wordt. Vorming in de sector lijkt ons in deze geen overbodige luxe.
 - De focus van het bezoek aan organisaties ligt op de KERNactiviteit. We onderscheiden voorlopig twee categorieën in sociaal werk organisaties:
 - o Organisatie die in de missie/visie DO bewust als referentiekader hanteren, bvb. (niet limitatief):
 - Opbouwwerk: Het duurzaam huis (Samenlevingsopbouw Gent)
 - Sociale economie: De Wroeter (Kortesseem), Educar (Merksem), de Punt (Gentbrugge) en vele andere
 - Armoede: Vereniging waar armen het woord nemen, Leren ondernemen (Leuven), Bind Kracht (Antwerpen), ea
 - o Organisaties die DO niet expliciet in de doelstelling opgenomen hebben, maar die duurzaam werken aan een of meerdere pijlers van DO, voornamelijk de sociale.
 - Er ontbreekt nog veel informatie. Het lijkt ons riskant en zeker nog te vroeg om op dit ogenblik organisaties te 'groeperen'. We proberen zoveel mogelijk verschillende aspecten te onderscheiden.
 - Het bezoeken van organisaties vraagt veel tijd. Er wordt vanaf nu ook gewerkt met focusgroepen. Deze kleine gespreksgroepen kunnen bestaan uit mensen van één soort organisatie uit verschillende regio's (vb CAW's, OCMW's) die samen uitgebreid praten over duurzame ontwikkeling in de organisatie. Er kan ook gekozen worden om verschillende organisaties samen te brengen in één regio. Daarnaast kan ook een focusgroep georganiseerd worden binnen één grote organisatie met diverse werkaspecten.
- Alle suggesties vanuit het lerend netwerk om bepaalde personen of organisaties aan te spreken, zijn welkom.

Reacties van het lerend netwerk

- Het lerend netwerk adviseert om personeelswerk ook mee op te nemen in het onderzoek.
- De huidige onderzoeksfase is een terreinverkenning. Er is geen representatieve steekproef gemaakt.

c) Het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Met het lerend netwerk willen project Sowedo en Project DOEN! het denken en de uitwisseling van ideeën rond DO in het sociaal werk stimuleren. Veel belangrijke thema's van sociaal werk hebben grote raakvlakken met het concept 'duurzame ontwikkeling'. Door docenten en praktijkwerkers samen te brengen, kan de theorie van de praktijk leren en omgekeerd. Op die manier wordt gewerkt aan de integratie van DO in de curricula van de opleidingen, de integratie van DO in het beroepsprofiel van de sociaal werker, en aan de afstemming van praktijken en organisaties in het sociaal werk op DO.

3. Vlaams Implementatieplan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling

Zie slides en tekst in bijlage.

4. Voorbeeld uit de praktijk: Associatie van Universiteit en Hogescholen Antwerpen

De maatschappelijke problemen worden in Antwerpen zeer sterk gevoeld, ook door professoren, studenten, managementteam van de AUHA, ... De brug met de onderwijsinstellingen is vlug gelegd. Hoger onderwijsinstellingen kunnen op vier assen meewerken aan sociale economie, namelijk in de curricula, in de interne bedrijfsvoering, in de maatschappelijke rol die ze vervullen en in het onderzoek.

a) Curricula

Het keuzevak 'sociale economie' wordt momenteel gevolgd door 90 studenten. Het wordt gegeven door een econoom en een juriste. Het is een idee om een bacheloropleiding te ontwikkelen omtrent sociale economie. Momenteel bestaat de opleiding 'management in sociale economie' in samenwerking met de Universiteit Hasselt

b) Onderzoek

Het instituut voor sociale economie is opgericht in 2007. Het is een samenwerking van drie faculteiten, namelijk Toegepaste Economische Wetenschappen, Rechten en Sociologie. Voorbeelden van onderzoek zijn:

- Studie van de behoeften van sociale organisaties die actief zijn om jongeren op een rechtstreekse of onrechtstreekse manier (terug) op de (reguliere) arbeidsmarkt te brengen" (opdrachtgever: SD Worx fonds)
- Onderzoek inzake organisatie en de ontwikkeling van de sociale economie
- Studie en analyse van het werkveld van de sociale economie in Antwerpen

c) Dienstverlening (maatschappelijke rol)

Sociaal juridisch advies geven aan sociale (economie-)ondernemingen

d) Interne bedrijfsvoering (instelling als voorbeeld)

De AUHA is de grootste werkgever van Antwerpen. In het kader van het PORTA-project is een businessplan ontwikkeld met kleine en grote voorstellen om sociale economie en MVO toe te passen in de eigen bedrijfsvoering.

Voorbeelden van kleine initiatieven zijn:

- Inschakeling van strijkatelier voor personeel
- Catering vanuit sociale economiebedrijven tijdens recepties
- Bewaking van de parkings door langdurig werklozen.

Voorbeelden van grotere initiatieven

- Sociale clausule opnemen in de offertes (bvb. voorrang aan bedrijven die minstens 1 à 3 procent van de doelgroep in dienst hebben)

5. Verwachtingen voor de volgende samenkomst

Voorstellen van onderwerpen voor de volgende samenkomst zijn:

- Interactieve oefening over de positionering van het sociaal werk ten opzichte van duurzame ontwikkeling
 - o Voorstel voor gastspreker: Dirk Le Roy van Sustenuto/Project DOEN!
- Focus op bepaalde doelgroepen binnen sociaal werk en duurzame ontwikkeling
 - o Gastspreker: Leida Rijnhout van VODO

Verwachtingen van de deelnemers:

- Inhoudelijk:
 - o Duurzame ontwikkeling, duurzaam ondernemen, maatschappelijk verantwoord ondernemen, sociale economie, ... De groep geeft aan dat de terminologie niet geheel duidelijk is. Er is vraag naar een tekst (een basisnota/sneuveldtekst) waarin deze begrippen worden beschreven vanuit hun betekenis voor het sociaal werk.
 - o De interactie tussen sociaal werk en de opleidingen is zeer interessant. Het zou dan ook interessant zijn, mocht het werkveld sterker vertegenwoordigd zijn in het lerend

- netwerk.
- Hoe nemen we vanuit het sociaal werk positie in ten opzichte van duurzame ontwikkeling? Het sociaal werk moet op zijn eigen fundamenten bevraagd worden. Duurzame ontwikkeling als integrerend principe, als referentiekader.
- Welke strategie ontwikkel je om met duurzame ontwikkeling in de opleiding aan de slag te gaan?
- Output:
 - Er is interesse om naar een concrete output toe te werken (studiedag, publicatie, duurzaamheidsinstrument, intensief samenwerkingsprogramma tussen verschillende hogescholen, ...).

6. Varia

Het lerend netwerk richt zich naar docenten van sociale hogescholen en praktijkwerkers uit het sociaal werk. Geïnteresseerden uit andere opleidingen binnen sociale wetenschappen zijn ook welkom om mee te denken over de integratie van duurzame ontwikkeling in (de opleiding tot) het sociaal werk.

7. Volgende samenkomst

De datum voor de volgende samenkomst zal via mail worden medegedeeld.

Projecten met steun van de Vlaamse overheid

Bijlage I.3

Verwachtingen leden LN "Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling"

Mei 2008

Aantal personen die verwachtingen doorstuurden: 10

Totaal aantal (zonder Hilde,Jef, Magali): 63

Interactieve oefening over de positionering van het sociaal werk ten opzichte van duurzame ontwikkeling door Dirk Le Roy

Voorkeur van:

- Jan Agten, KHK
- Ward Dumoulin, Katho
 - o Opmerking: Toch opnieuw de vraag : gaat het over de positionering van de 'opleidingen' sociaal werk tov DO', of zoals vermeld de positionering van 'het sociaal werk tov DO'. En wie zou in het laatste geval dan 'het sociaal werk' vertegenwoordigen ?
- Leida Rijnhout, VODO
 - o Opmerking: Niet aanwezig tijdens eerste samenkomst. Via interactieve oefening een concreter zicht krijgen op mogelijkheden en onmogelijkheden.
- Jo Lefevere (Artevelde)
 - o Opmerking: Het interesseert me ook om te kijken naar de positionering van de Personeelswerker in het Sociaal Werk ten opzichte van duurzame ontwikkeling. De personeelswerker is bij uitstek geschikt om economische en sociale doelstellingen met elkaar te verbinden in de profit sector en kent vanuit zijn maatschappelijke betrokkenheid ook de kritische invalshoek van allerlei sociale bewegingen (vakbond, milieu, vrede,...). Vraag is in welke mate de personeelswerker hiermee aan de slag gaat bij het uitwerken van een strategisch personeelsbeleid en welke instrumenten hij hanteert om duurzame ontwikkeling in de profit sector meer kansen te geven.

Andere suggesties voor het lerend netwerk:

- **Doelstelling van het lerend netwerk** nog eens verduidelijken (Ward Dumoulin, Katho)
 - o Hoe is in deze zaak een 'netwerk' anders dan 'werkgroep/studiegroep' ?
 - o Hanteren we duurzame ontwikkeling als globaal begrip of spitsen we toe op 1 of meer onderdelen ? (Even kwam sociale economie op de voorgrond)
 - o Gaat deze werkgroep in de eerste plaats over onderwijs en curricula ?
 - o Welke claim menen sociaal werkers te mogen/kunnen maken inzake dit thema ?
- **Begrip verduidelijking**
 - o Wat mij nog niet duidelijk is, is wat we rond 'duurzame ontwikkeling en sociaal werk' verstaan. En ook wat de afbakeningen zijn met duurzaam ondernemen, maatschappelijk verantwoord ondernemen, sociale economie, ... Soms lijken het mij vooral dure woorden, maar waar vanalles onder geklutst wordt. (Eddy Van Tilt, Oikonde)
 - o werknota rond begrippenkader: ecologie, duurzame ontwikkeling, sociale economie (Agnes verbruggen, HoGent)
 - o de link tussen ecologie, duurzame ontwikkeling en het begrip sociaal probleem (Agnes Verbruggen, HoGent)
- **Voorbeelden van hoe DO integreren in curricula** (incl. praktijkvoorbeelden)
 - o Voorbeelden van hoe DO aan bod kan komen in zowel de praktijk als de opleidingen sociaal werk + uitwisseling hierover (Katrien Van Poeck, Vlaamse overheid)
 - o betekenis en inbreng als contactpersoon voor de bachelor-opleiding, sociaal-agogisch-werk aan de KHLim te Hasselt (Lieve Billen, KHLim)

- o een lijst met ideeën, tips of 'good practices' om met ecologie aan de slag te gaan in een departement of hogeschool, in het curriculum o.d. (Pieter Lievens, KHK)
- o concrete samenwerkingen voor projecten in SW. bijvoorbeeld een Intensive Programme met studenten zodat er ook inhoudelijk materiaal kan ontwikkeld worden (Pieter Lievens, KHK).
- SW en duurzame ontwikkeling in [Europese en internationale context](#) (Jan Agten, KHK)
- [reflectie over de meer fundamentele vraag](#)
 - o wat DO als concept kan betekenen voor het sociaal werk en omgekeerd (cf. onderzoek sowedo) (Katrien Van Poeck, Vlaamse overheid)
 - o brainstorming van initiatieven die het sociale vraagstuk (inherent verbonden aan het ecologische vraagstuk) maatschappelijk vooruithelpen. (in de formulering van: diep ingrijpende actie om uit de dreigende sociaal-ecologische impasse te raken) (Pieter Lievens, KHK).
- [Thema:](#)
 - o Uitdiepen van link Duurzame Ontwikkeling - armoedebestrijding (global poverty) (Nicole Vettenburg, UGent)
 - o Focus op ecologie en sociaal werk (dus niet sociale economie noch maatschappelijk verantwoord ondernemen en zeker niet opbouwwerk of armoedebestrijding, want dat is 'meer van hetzelfde' (Pieter Lievens, KHK).

Voorstel voor gastspreker:

- [Frank Vandepitte](#): RISO Gent - Duurzaam Huis (Katrien Van Poeck, Vlaamse overheid)
- [Dirk Bogaert](#): Arteveldehogeschool en UGent (Katrien Van Poeck, Vlaamse overheid)
- [Professor Ruddy Doom](#), n.a.v. volgend hoofdstuk dat de link DO-Armoedebestrijding focust: Doom, R. (2003) Een essay van de open deur, pp245-274, in: Bouverne-De Bie, M., Claeyss, A., De Cock, A., Vanhee, J. (Eds.) Armoede & Participatie. Gent: Academia Press. (Nicole Vettenburg, UGent)
- [Jurgen De Wispelaere](#) vanwege betrokkenheid bij armoedebestrijding (internationaal perspectief, editor van Basic Income Studies, en betrokkenheid bij werkgroep Ethiek en Beperking (nieuw initiatief) zie <http://works.bepress.com/dewispelaere/>) (Nicole Vettenburg, UGent)
- [Leida Rijnhout](#) van Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling: focus op bepaalde doelgroepen binnen sociaal werk en duurzame ontwikkeling (Lieve Billen, KHLim)
- [Peter Tom Jones en/of Roger Jacobs](#) van het boek Terra Incognita over 'globalisering, ecologie en rechtvaardige duurzaamheid'
- [Peter Tom Jones, Lucie Evers](#) (Agnes Verbruggen, HoGent)
- Een spreker als [Frank Monsecour](#) is zeer inspirerend (Ward Dumoulin, Katho)

Bijlage I.4

Tweede samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Donderdag 29 mei 2008 13u00 tot 17u00

Plaats: Conferentiecentrum Café de Fiennes

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Jan Agten (KHK), Danny Anné (HoWest), Hilde Bevers (KHLeuven), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Ward Dumoulin (Katho), Jo Lefevere (Artevelde Hogeschool), Dirk le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Frank Monsecour (Artevelde Hogeschool), Jef Peeters (KHLeuven), Leida Rijnhout (VODO), Eddy Van Tilt (Oikonde), Katrien Van Poeck (Vlaamse overheid), Sam Verhaert (Globelink).

Verontschuldigd: Lieve Billen (KHLim), Dirk Bogaert (Artevelde Hogeschool/UGent), Myriam Deroo (HoWest), Dirk Devos (katho), Kristel Driessens (KdG Hogeschool, UA), Ward Govaerts (KdG), Koen Hermans (KULeuven), Bernadette Houdart (HUB), Karin Lecluyze (HoWest), Pieter Lievens (KHK), Thomas Maesele (UGent), Frank Meys (HUB), Antonio Palermo (HUB), Inge Platteeuw (HoWest), Frank Rochus (KdG), Katrien Seynaeve (KHK), Anniek Vandecasteele (RISO Gent), Heleen Van den Haute (KHLeuven), Frederic Vanhauwaert (Vereniging waar armen het woord nemen), Agnes Verbruggen (HoGent), André Verstraelen (Xios Hogeschool), Nicole Vettenburg (UGent)

Overzicht

Werkdocument: kader en visie omtrent oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling
Interactieve oefening
Praktijkvoorbeelden
Varia
Volgende samenkomst

1. Werkdocument: kader en visie omtrent oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling

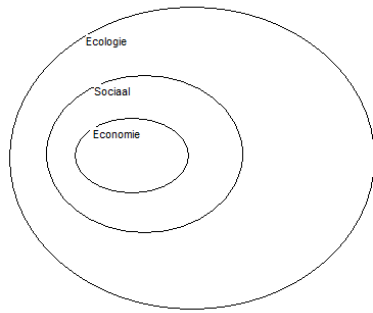
Jef Peeters (project Sowedo) geeft een toelichting bij zijn visietekst en kader omtrent sociaal werk en duurzame ontwikkeling. De volledige tekst staat online op de webpagina van het lerend netwerk, www.dhovlaanderen.be/index2.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46.

Onderstaande tekst geeft de opmerkingen van de groep weer. Alle suggesties en bedenkingen bij de tekst kunnen steeds gemaild worden naar jef.peeters@khleuven.be. Een bijgewerkte tekst zal dan binnenkort op de webpagina geplaatst worden.

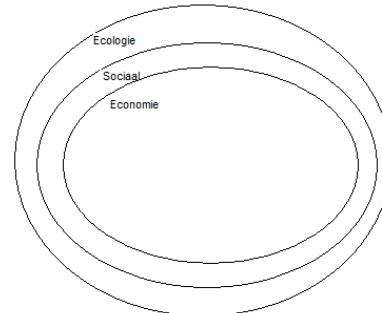
1.1. Visuele voorstelling van de drie pijlers van duurzame ontwikkeling

De klassieke voorstelling van drie elkaar overlappende vendiagrammen werd door Jef Peeters vervangen door drie cirkels die elkaar omvatten (zie figuur 1). De achterliggende idee is dat de samenleving (sociaal) zich op de aarde (ecologie) bevindt. De aarde is een begrensd geheel en is dus het kader. Binnen de samenleving bestaan economische systemen (economie). De grafische voorstelling van de drie pijlers leidt tot een discussie. Waar dit voor de ene een voorstelling van de realiteit is, vindt de ander dat de ecologische dimensie in het visueel model teveel overheerst. De drie

pijlars van duurzame ontwikkeling kunnen op verschillende manieren voorgesteld worden, bvb. zoals in figuur 2. Er wordt geopperd dat er misschien wel een 3D beeld nodig is.

Figuur 1

Figuur 2

1.2. Definitie van Sociaal Werk

Jef Peeters hanteert de internationale definitie van sociaal werk (IFSW: International Federation of Social Workers, 2000): *The social work profession promotes social change, problem solving in human relationships and the empowerment and liberation of people to enhance well-being. Utilising theories of human behaviour and social systems, social work intervenes at the points where people interact with their environments. Principles of human rights and social justice are fundamental to social work.*

Hij stelt voor om de definitie bij te sturen, bijvoorbeeld op volgende manier: *“Principles of human rights, social justice and sustainability are fundamental to social work.”*

Jan Agten meldt daarbij dat internationaal de discussie om de definitie bij te stellen in het licht van de maatschappelijke ontwikkelingen reeds aangevat is.

Sommigen vinden dit een minder goede suggestie. De internationale definitie is een zeer ruime definitie. Het is een voordeel dat niet elke belangengroep, hoe belangrijk ook, de definitie aanpast. In de operationalisering van de definitie kan duurzame ontwikkeling wel opgenomen worden.

1.3. Het sociaal werk in crisis?

De werktekst leidt tot een fundamentele discussie omtrent spanningsvelden in het sociaal werk:

- Het sociaal werk moet zichzelf overbodig maken. Maar, vanuit datzelfde sociaal werk komt steeds meer vraag naar professionalisering.
- Het maatschappelijk welzijnswerk wordt steeds meer individualistisch.
- Ook het spanningsveld tussen emancipatie en controle wordt besproken. Wordt de maatschappij in vraag gesteld, of worden sociaal werkers ingezet om mensen aan te passen aan de vigerende norm? Een sociaal werker staat “end of pipe”, waardoor hij/zij vaak individueel optreedt.

2. Interactieve oefening

2.1. Opdracht

In groepjes van drie personen wordt nagegaan wat duurzame ontwikkeling betekent voor verschillende concrete vormen van sociaal werk.

Er wordt uitgegaan van vijf verschillende types van jobs, met name:

- maatschappelijke advisering

- maatschappelijk werk
- personeelswerk
- sociaal-cultureel werk
- syndicaal werk/sociaal beleid
-

Binnen de verschillende types van jobs worden aan de hand van concrete voorbeelden gezocht naar de impact op sociaal, economisch en ecologisch vlak.

2.2. Resultaten

a) Maatschappelijke advisering

Sociale huisvesting

- ✓ Sociaal: een aangename woning voorzien voor de mensen
- ✓ Economisch: goed gelegen woning
- ✓ Ecologisch: goed geïsoleerde woning

→ valkuil: Dit mag niet leiden tot 'oplapwerk'. Structurele maatregelen zijn nodig opdat rekening gehouden wordt met leefruimte, speelruimte, mobiliteit, criteria omtrent duurzaam bouwen, etc. De sociaal werker heeft ook een signaalfunctie.

Juridisch adviseurs

- ✓ Sociaal: mensen bijstaan in hun rechten (advies als sterkmaker, niet als instrument)
- ✓ Economisch: stellen we de economische orde voldoende in vraag? Recht op arbeid vs. controle op tewerkstelling
- ✓ Ecologisch: mensen moeten zich aanpassen aan wetten, in plaats van omgekeerd

b) Maatschappelijk werk

Maatschappelijk werker

- ✓ Sociaal: van maatschappelijk werker een maatschappelijk denker maken. Zichzelf durven in vraag stellen, kritisch maatschappelijk werk
- ✓ Economisch: opkomen voor mensen is niet gelijk aan het individuele profijt versterken
- ✓ Ecologisch: solidariteit, verantwoordelijkheid, bouwen aan een zorgzame samenleving

Budgetbeheer

- ✓ Sociaal: leefloon, in orde zijn
- ✓ Economisch: normaal kunnen functioneren, eventueel een plaats op de arbeidsmarkt
- ✓ Ecologisch: laatste gsm, flatscreen, etc. (consumptiepatroon)

→ Uitdaging: De maatschappij stelt het consumentisme als norm. Sociaal werkers moeten buiten de denkkaders kunnen denken en de maatschappelijke context kritisch kunnen bekijken.

c) Personeelswerk

Personeelswerker in bouwbedrijf

- ✓ Sociaal: arbeidsvoorwaarden, gelijkheid tussen man en vrouw, ...
- ✓ Ecologie: Bouwbedrijf kan zelf principes van duurzaam bouwen toepassen, duurzame houtsoorten gebruiken, etc. Dat is de keuze van de sociale huisvestingsmaatschappij.
- ✓ Economie: duurzaam aankoopbeleid, maar vaak is er een beperkt aanbod van ecologisch en sociaal verantwoorde producten.

→ Uitdaging: Het personeelswerk bevindt zich in een organisatieklimaat dat meer hiërarchisch

gestructureerd is dan de rest van het sociaal werk. Er is een shift nodig waarbij het belang van het bedrijf wordt overstegen naar het grotere belang. DO en MVO zijn (nog) niet geïntegreerd in de *core business* van de bedrijven. Hoe komen we tot sociaal personeelswerk, waar een stakeholdersmodel centraal staat in plaats van shareholdersmodel?

Personeelswerk (algemeen)

- ✓ Sociaal: oog voor de werknemer én de groep achter de werknemers
- ✓ Economisch: zorgen voor kinderopvang
- ✓ Ecologisch: zorg voor mobiliteit

d) Sociaal-cultureel werk

Plattelandontwikkeling

Er wordt aangegeven dat sociaal werk in stadsverband verschilt van dat op het platteland. Het platteland staat onder druk, de beschikbare ruimte moet worden verdeeld.

- ✓ Sociaal: ruimte om te wonen
- ✓ Economisch: ruimte voor industrie, landbouw en recreatie
- ✓ Ecologisch: ruimte voor natuur

→ Uitdaging: Hoe werk je in deze context aan een gemeenschap? Een goed voorbeeld is het fietsroutenetwerk in Limburg.

Sociaal-cultureel werk: Hoe werk je rond duurzaamheid en ecologie bij zeer kansarme doelgroepen?

- ✓ Sociaal: Er zijn een aantal vooroordelen waar sociaal werkers niet mee omkunnen.
- ✓ Economisch: Beleidsmaatregelen zijn niet altijd even rechtvaardig, vaak is er een Mattheüs-effect.
- ✓ Ecologisch: NME groeperingen en het jeugdwerk boeken resultaten met acties en projecten, maar anderzijds worden zij instrumenteel ingezet om het beleid te verkopen.

→ Uitdaging: via educatieve pakketten fundamenteeler omgaan met duurzaamheid en ecologie

e) Syndicaal werk/Sociaal beleid

Duurzaamheidsambtenaar

- ✓ Sociaal: participatie van burgers in een project, bvb. 'Met belgerinkel naar de winkel'
- ✓ Economisch: winkels betrekken in de actie
- ✓ Ecologisch: winst door beperking CO2-uitstoot

→ valkuil: de duurzaamheidsambtenaar is vaak een solitair werker. Hij/zij kan als excuustruus gebruikt worden, in plaats van een opstap te zijn naar een algemeen duurzaam beleid. De vraag is dus hoe hij/zij een draagvlak kan creëren, zodat alle diensten denken in termen van duurzaamheid.

2.3. Conclusies

Wat geeft deze initiële oefening als betekenis om antwoorden te kunnen vinden op de vraag hoe duurzame ontwikkeling kan geïntegreerd worden in de curricula?

Er volgt een debat omtrent twee topics:

- De context van het sociaal werk wordt in vraag gesteld, een discussie volgt omtrent:

- de opdeling tussen de verschillende types van jobs in het sociaal werk

Eerst en vooral werd opgemerkt dat in de oorspronkelijke lijst van verschillende types van sociaal werk de opleiding “syndicaal werk/sociaal beleid” ontbrak. De types van jobs komen overeen met verschillende afstudeerrichtingen binnen de opleiding sociaal werk in de hogescholen.

De afgestudeerden krijgen aan de hogescholen uiteindelijk allemaal het diploma ‘bachelor in sociaal werk’ en de officiële titel ‘maatschappelijk assistent’. De groep besluit dat op zoek moet gegaan worden naar de gemeenschappelijke agogische processen. In plaats van te investeren in de verschillende afstudeerrichtingen dient geïnvesteerd te worden in het sociaal werk als geheel.

- het sociaal werk in crisis (zie terug)
- Hoe kunnen we duurzame ontwikkeling integreren binnen het bestaande kader?
- Waar raakt de kernactiviteit van het sociaal werk met de drie assen van duurzame ontwikkeling? Uit de interactieve oefening blijkt duidelijk dat er voor het sociaal werk duidelijk impacts en uitdagingen op zowel sociaal, economisch als ecologisch vlak te definiëren zijn.
 - Wat bestaat er reeds in het curriculum en waar is inhoudelijke vernieuwing nodig? Jan Agten maakt de vergelijking met het proces van de vrouwenemancipatie en stelt dat de maatschappij momenteel in de ‘bewustwordingsfase’ is. Naar mainstreaming of naar strategieën toe omtrent duurzame ontwikkeling, staan we momenteel nog zwak.

Op basis van deze inzichten en reflecties wordt in de volgende sessies verder gebouwd om concreet invulling te geven hoe duurzame ontwikkeling kan geïntegreerd worden in de curricula van het sociaal werk.

3. Praktijkvoorbeelden

Hilde Bevers (project Sowedo) heeft enkele voorbeelden beschreven van hoe in de praktijk van het sociaal werk wordt gewerkt aan duurzame ontwikkeling. Ze geeft een summier overzicht van concrete praktijken waar men People, Planet en Prosperity zoveel mogelijk wil integreren. De lijst is zeker niet volledig, de bedoeling is om een aanzet te geven van goede praktijkvoorbeelden.

Volgende organisaties/initiatieven worden kort beschreven:

- ✓ Arbeidscentrum en Dagcentrum De Wroeter – Kortesseem
- ✓ Bind-kracht - onderzoeksopdracht met externe financiering.
- ✓ Educar – Merksem
- ✓ Het Duurzaam Huis (opbouwproject van Samenlevingsopbouw Gent).
- ✓ Netwerk van Verenigingen waar armen het woord nemen
- ✓ Oikonde Leuven - dienst pleegzorg voor volwassenen met een handicap
- ✓ Steunpunt Buurtopbouwwerk (STEBO) – Genk
- ✓ Vzw Leren ondernemen – Leuven

De volledige tekst staat online op de webpagina van het lerend netwerk. Op de homepage www.dhovlaanderen.be klik je op ‘curriculum’, in de linker kolom klik je vervolgens op het thema ‘[sociaal werk](#)’.

4. Varia

Van 26 tot 29 april 2009 vindt in Kroatië de conferentie “Social action in Europe: different legacies & common challenges?” plaats. Het is een initiatief van “European Network of Social Action” (ENSACT).

Dit netwerk bestaat uit:

- EASSW: the European Association of Schools of Social Work
- FESET: Formation d’Educateurs Sociaux Européens/European Social Educator Training
- IFSW: the International Federation of Social Workers European Region
- ICSW: the International Council on Social Welfare European Region
- FICE: the Federation Internationale des Communauté Educatives
- AIEJI: the International Association of Social Educators

De deadline voor papers is 31 oktober 2008. Zie www.rathanea.hr/ensact voor meer info

5. Volgende samenkomst

Het thematisch lerend netwerk zal een derde keer samenkomen eind augustus/begin september. Een vierde samenkomst wordt gepland in het midden van oktober.

Projecten met steun van de Vlaamse overheid

Bijlage I.5

Derde samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Dinsdag 2 september 2008 9.30-13.00uur

Plaats: Conferentiecentrum Café de Fiennes

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Jan Agten (KHK), Lieve Billen (KHLim), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Ward Dumoulin (Katho), Jean-Claude Goyvaerts (HoGent), Peter Tom Jones (K.U.Leuven), Dries Lauwers (Vlaamse overheid), Dirk Le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Jo Lefevere (Artevelde Hogeschool), Pieter Lievens (KHK), Jef Peeters (KHLeuven), Inge Platteeuw (HoWest), Katrien Van Poeck (Vlaamse overheid), Anniek Vandecasteele (SO Gent), Elke Vanwildemeersch (Vlaamse overheid), Sam Verhaert (Globelink).

Verontschuldigd: Danny Anné (HoWest), Hilde Bevers (KHLeuven), Dirk Bogaert, Myriam Deroo (HoWest), Dirk Devos (katho), Kristel Driessens (KdG Hogeschool, UA), Koen Hermans (KULeuven), Bernadette Houdart (HUB), Frank Monsecour (Artevelde Hogeschool), Frank Rochus (KdG), Leida Rijnhout (VODO), Frederic Vanhauwaert (Vereniging waar armen het woord nemen), Eddy Vantilt (Oikonde), Agnes Verbruggen (HoGent), André Verstraelen (Xios Hogeschool).

Overzicht

1. Duurzaamheidstransitie en werken aan gedragsverandering: handelingsmogelijkheden en sociale segmentatie
2. Interactieve oefening
3. Volgende samenkomst

1. Duurzaamheidstransitie en werken aan gedragsverandering: handelingsmogelijkheden en sociale segmentatie

“Om te komen tot een situatie van ecologische duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid is er dringend behoefte aan een transitie naar een nieuw (ecologisch) economisch model, dat een hoge levenskwaliteit weet te koppelen aan een lage milieu-impact. Om een dergelijke milieuwinst te boeken zijn er twee complementaire pistes voorhanden.

- 1) De piste van de eco-efficiëntie: een zelfde hoeveelheid nuttige output produceren met een veel kleinere input aan grondstoffen en (fossiele) energie.
- 2) De piste van de efficiëntie: anders en op een aantal vlakken minder consumeren. Gedragwijzingen zijn hier dus absoluut noodzakelijk. En dat geldt zowel voor consumenten als producenten. Daarbij zullen alle relevante consumptiesectoren – wonen, mobiliteit, reizen en voeding vertegenwoordigen bijna 80% van onze milieu-impact – een grondige facelift moeten krijgen.”¹

P.T. Jones gaat in zijn uiteenzetting dieper in op deze tweede piste.

De presentatie en het artikel ‘Bouwstenen voor een duurzaamheidstransitie naar een ecologische economie’ van P.T. Jones kan je vinden via volgende link:

www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46

¹ Jones, P.T., De Meyere, V. & Keytsman, E.(2008). Bouwstenen voor een duurzaamheidstransitie naar een ecologische economie. *Oikos* (1), 44, pp. 12-29. Cf. [webpagina LN](#)

In zijn presentatie verwijst P.T. Jones naar het rapport 'A Framework for pro-environmental behaviours' van DEFRA (United Kingdom Department for Environment, Food and Rural Affairs). Voor het volledige rapport, zie:

www.defra.gov.uk/evidence/social/behaviour/pdf/behaviours-jan08-report.pdf

Het voorbeeld 'transitie naar duurzame voeding', en meer bepaald de klimaat- en gezondheidsimpact van vleesconsumptie, wordt aangehaald. Meer info:

- Dossier in het tijdschrift Oikos over een transitie naar duurzame voeding: www.petertomjones.be/content/view/234/43/
- WHO-studie waarin wordt gesteld dat "Het EU-landbouwbeleid doodt Europeanen via hart- en vaatziekten": www.petertomjones.be/content/view/248/9/
- Artikel Pimentel in Human Ecology over noodzaak/voordelen om/van minder vlees te eten: www.petertomjones.be/images/pimentel_human_ecology.pdf

Opmerkingen/vragen:

- Het model van P.T. Jones legt veel verantwoordelijkheid bij de overheid.
 - o Moet de overheid sturend optreden of initiatieven ondersteunen? De overheid heeft een voldoende draagvlak nodig voor een bepaald beleid, anderzijds moet ze veranderingen verankeren die aangebracht worden door bottom-up initiatieven.
 - o Vanuit het sociaal werk kan de theorie aangevuld worden
- Wat is de zin van sensibiliserende acties?
 - o Traditionele op informatie gerichte sensibiliserende campagnes missen hun doel grotendeels. Anno 2008 vertrouwen zowel overheden als NGO's te sterk op het instrument 'overtuiging', terwijl de kracht ervan klaarblijkelijk te beperkt is om werkelijk verandering op gang te brengen. Effectieve strategieën om gedragsverandering te initiëren, moeten een mix van complementaire instrumenten in het gareel brengen. In het Engels spreekt men van de 4 E's: enable, encourage, engage en exemplify.
 - o Een sensibiliserende actie heeft pas effect als het echt de interesse wekt bij de doelgroep. Het effect van één sensibiliserende actie kan moeilijk worden gemeten. Vaak zijn het een aantal acties samen die leiden tot (gedrags)veranderingen.
- Wat betekent het kader van duurzaamheidstransitie voor docenten en leerkrachten in het onderwijs?
 - o De docent als megafoon: docenten vertalen duurzame ontwikkeling naar hun eigen vakgebied
 - o De docent als hefboom: studenten voorbereiden om met een kritische kijk in het werkveld te staan.
 - o De 4 E's kunnen vertaald worden naar de context van het hoger onderwijs. Katrien Van Poeck heeft deze denkoefening reeds uitgevoerd voor het lager en secundair onderwijs in het kader van Milieuzorg Op School (zie bijlage 1).

2. Interactieve denkoefening

Tijdens de tweede samenkomst van het lerend netwerk ging men op zoek naar de betekenis van duurzame ontwikkeling voor concrete vormen van sociaal werk. Uit deze denkoefening resulteerden volgende centrale vragen/stellingen:

- Leidt sociaal werk tot structurele maatregelen of is het slechts oplapwerk?
- Een sociaal werker moet de normen binnen een maatschappij (bvb. Consumentisme) in vraag kunnen stellen, buiten denkkaders kunnen denken, de maatschappelijke context kritisch kunnen bekijken
- Hoe komen we tot sociaal personeelswerk, waar een stakeholdersmodel centraal staat in plaats van shareholdersmodel?
- Hoe kunnen we via educatieve pakketten fundamenteel omgaan met duurzaamheid?

Het lerend netwerk is een netwerk voor en door docenten. Vooraleer dieper in te gaan op (één van)

bovenstaande thema's, wordt nagevraagd wat de leerdoelstellingen zijn van de leden van het netwerk.

a) Docenten

- Hoe kan je een **draagvlak** creëren (↔ fragmentair werken)? Hoe kan het thema 'duurzame ontwikkeling' fundamenteler in de opleiding geïntegreerd worden?

Moeilijk om een draagvlak te creëren in een school. In het kader van de week van de sociale economie, heeft Inge Platteeuw uit elke opleiding een medewerker gevraagd om het thema te vertalen naar de eigen opleiding? In het kader van toerisme kwam Dirk Geldof spreken over zijn boek 'We consumeren ons kapot'. Dat was voor studenten en docenten erg verhelderend. Wat cruciaal was, is het gevoel dat het uw vakgebied raakt.

- Wat kunnen we leren van '**gemeenschapsvorming**' in het kader van duurzame ontwikkeling?
- Hoe kan je duurzame ontwikkeling binnen het vak '**Structuurgerichte methoden**' integreren? Hoe pak je het aan als maatschappelijk werker om transitie naar duurzame ontwikkeling vorm te geven? Verschillende educaties (diversiteit, intercultureel werken, ...) beconcurreren elkaar. Hoe kunnen ze gelinkt worden in de het kader van duurzame ontwikkeling? Hoe kan de koppeling gemaakt worden?
- Informatie vinden omtrent initiatieven vanuit **multipartijsamenwerking** die duurzame ontwikkeling beogen
- Voorstel om naar een **product** toe te werken. In het kader van 'intensive programme' kan bvb. door het lerend netwerk een projectvoorstel ingediend worden. Pieter Lievens is vragende partij om hier omtrent samen te werken (bvb. 10-daagse module om met studenten uit Europa lessen te geven en acties op te stellen omtrent sociaal werk en duurzame ontwikkeling). Meer info omtrent dit programma, vind je via: www.epos-vlaanderen.be/download/erasmus.html
- Inspiratie vinden voor **onderwerpen voor scripties** omtrent DO en MVO

b) Werkveld

- Rol van de afgestudeerde: de afgestudeerden zijn de ambassadeurs om het idee van duurzame ontwikkeling te verspreiden, vraag naar kritische sociale werkers. De opleiding van het sociaal werk kan daarbij lessen trekken uit de praktijk (van het opbouwwerk, vormingswerk, ...)

c) Overheid

- Wat kan de overheid doen om EDO te ondersteunen?
- Hoe kan EDO eruit zien (zowel in het formeel onderwijs als in het informeel en niet-formeel leren)?

3. Volgende samenkomst

Op basis van de geformuleerde verwachtingen en de nabespreking met de voorzitter van het netwerk, wordt het programma van de volgende samenkomst samengesteld.

- Plenair deel: Pascal De Bruyne over sociale geografie als invalshoek om naar de relatie tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling te kijken
- Twee werkgroepen
 - o creëren van een draagvlak bij lectoren
 - o cursussen structuurgericht werken

Bijlage 1: toepassing van de 4 E's op scholen in het kader van MOS

	'Enable' Maak mogelijk	'Encourage' Moedig aan	'Exemplify' Geef het goede voorbeeld	'Engage' Betrek mensen
Algemeen	Zorg ervoor dat duurzame keuzes op school beschikbaar zijn. De directie heeft hierbij een belangrijke verantwoordelijkheid! Betrek de directie in de milieuwerkgroep en zorg ervoor dat structurele veranderingen worden afgedwongen.	Maak duurzame keuzes aantrekkelijk. Beloon duurzaam gedrag. Laat MOS en duurzame ontwikkeling op school een positief verhaal zijn waar mensen zich door aangetrokken voelen.	Zorg dat duurzaamheid niet bij holle woorden blijft. Maak werk van interne milieuzorg, hou er rekening mee bij alle beslissingen. Laat duurzame ontwikkeling geïntegreerd in alle vakken en in projecten aan bod komen. Zorg voor een consistente boodschap.	Pak het collectief aan. Zorg voor een sociale dynamiek op school. Maak echt werk van participatie, draagvlak en communicatie. Laat leerlingen zelf acties bedenken en uitwerken. Zorg voor een actieve milieuwerkgroep die de kans krijgt om de dingen echt aan te pakken.
Mobiliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Werk een schoolvervoersplan uit. - Zorg voor voldoende goede fietsstallingen. - Onderhandel met De Lijn over een bushalte aan de school en een goede dienstregeling. - Stel schoolfietsen ter beschikking. - Zorg voor een fietsatelier. - Beperk het aantal parkeerplaatsen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Geef personeelsleden een fietsvergoeding en/of een gratis abonnement voor het openbaar vervoer. - Beloon leerlingen en personeelsleden die milieuvriendelijk naar school komen (Mobiël 21, Ik Kyoto, Met belgerinkel naar school, enz.). 	<ul style="list-style-type: none"> - Zorg dat leerkrachten en directie het goede voorbeeld geven. - Communiceer over jullie inspanningen met ouders, de buurt, enz. - Laat mobiliteit aan bod komen in de lessen. Zorg dat het schoolbeleid niet indruist tegen die boodschap. 	<ul style="list-style-type: none"> - Onderhandel met de gemeente over een verkeersleefbare schoolomgeving. - Organiseer een wandel- en fietspool. - Stimuleer carpoolen. - Meet (de daling van) de CO₂-uitstoot van alle woon-school-verplaatsingen.

Voeding	<ul style="list-style-type: none"> - Zorg voor een duurzaam aanbod in het schoolrestaurant: vleesarm, seizoensgebonden, biologisch, enz. - Stimuleer het gebruik van brooddozen, drinkbekers en/of koekjesdozen via het schoolreglement. - Zorg voor een drinkwaterfonteinje. - Verwijder drankautomaten en zorg voor een duurzaam en aantrekkelijk alternatief. 	<ul style="list-style-type: none"> - Maak een milieuvriendelijk menu niet duurder en liefst zelfs goedkoper dan een onduurzame keuze. - Beloon milieuvriendelijke eters en drinkers. Werk met een spaarkaart. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zorg dat leerkrachten en directie het goede voorbeeld geven. - Communiceer over jullie inspanningen met ouders, de buurt, enz. - Laat de voedselproblematiek aan bod komen in de lessen. Zorg dat het schoolbeleid niet indruist tegen die boodschap. 	<ul style="list-style-type: none"> - Betrek het keukenpersoneel en zoek samen naar haalbare voorstellen. - Onderhandel met externe cateringbedrijven over jullie aanbod. - Laat de leerlingen uit één klas een 'Happy' meal bereiden voor de hele school/een andere klas. - Leg samen met de leerlingen een ecologische schoolmoestuin aan. Organiseer met de oogst leuke activiteiten.
Wonen	<ul style="list-style-type: none"> - Kies bij nieuwbouw of verbouwingen voor de efficiëntste aanpak. Onderhandel om een passiefschool af te dwingen. - Gebruik de zuinigste technologie voor verwarming en verlichting - Kies voor groene stroom - Koop spaarzame elektrische toestellen - Installeer zonnepanelen 	<ul style="list-style-type: none"> - Beloon rationeel energiegebruik: investeer de besparing om de school aangenamer te maken. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zorg dat leerkrachten en directie het goede voorbeeld geven. - Communiceer over jullie inspanningen met ouders, de buurt, enz. - Laat rationeel energiegebruik aan bod komen in de lessen. Zorg dat het schoolbeleid niet indruist tegen die boodschap. 	<ul style="list-style-type: none"> - Onderhandel met het schoolbestuur over investeringen in de infrastructuur. - Organiseer een Klimaatwijk i.s.m. het oudercomité. - Meet (de daling van) het energiegebruik op school. - Organiseer een wedstrijd voor de energiezuinigste klas.
Reizen	<ul style="list-style-type: none"> - Stel schoolfietsen ter beschikking voor uitstappen. - Inventariseer leuke bestemmingen in de buurt van de school en bezorg die lijst aan de leerkrachten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Bezoek gratis MOS-schakels met De Lijn dankzij de MOS-poppelepee (basisscholen). - Realiseer de maximumfactuur door te voet of met de fiets op uitstap te gaan. 	<ul style="list-style-type: none"> - Organiseer schooluitstappen te voet, met de fiets of met het openbaar vervoer - Geef een duidelijk signaal door (laatstejaars)schoolreizen met het vliegtuig te bannen. - Laat de impact van toerisme aan bod komen in de lessen. Zorg dat het schoolbeleid niet indruist tegen die boodschap. 	<ul style="list-style-type: none"> - Overleg met de leerlingen: hoe kunnen we een schoolreis of uitstap duurzaam én aangenaam maken? - Betrek ouders en sympathisanten: organiseer een tentoonstelling of beurs over milieuvriendelijke vakanties.

Bijlage 2: uitkomst van interactieve oefening ‘positionering van sociaal werk op duurzame ontwikkeling’

job	sociaal	economisch	ecologisch	Centrale vragen
Maatschappelijke advisering				
Sociale huisvesting	een aangename woning voorzien voor de mensen	goed gelegen woning	goed geïsoleerde woning	Structurele maatregelen vs. Oplapwerk
Juridisch adviseurs	mensen bijstaan in hun rechten (advies als sterkmaker, niet als instrument)	stellen we de economische orde voldoende in vraag? Recht op arbeid vs. controle op tewerkstelling	mensen moeten zich aanpassen aan wetten, in plaats van omgekeerd	
Maatschappelijk werk				
Maatschappelijk werker	van maatschappelijk werker een maatschappelijk denker maken; kritisch maatschappelijk werk	opkomen voor mensen ≠ individuele profijt versterken	solidariteit, verantwoordelijkheid, bouwen aan een zorgzame SL	Normen maatschappij (bv. Consumentisme) ↔ buiten denkkaders kunnen denken, maatschappelijke context kritisch kunnen bekijken
Budgetbeheer	leefloon, in orde zijn	normaal kunnen functioneren, eventueel een plaats op de arbeidsmarkt	laatste gsm, flatscreen, etc. (consumptiepatroon)	
Personeelswerk				
Personeelswerker in bouwbedrijf	arbeidsvoorwaarden, gelijkheid tussen man en vrouw, ...	Bouwbedrijf kan zelf principes van duurzaam bouwen toepassen	duurzaam aankoopbeleid, maar afh. van aanbod ecologisch en sociaal verantwoorde producten	Hoe komen we tot sociaal personeelswerk, waar een stakeholdersmodel centraal staat in plaats van shareholdersmodel?
Personeelswerker (algemeen)	oog voor de werknemer én de groep achter de werknemers	zorgen voor kinderopvang	zorg voor mobiliteit	
Sociaal Cultureel werk				
Plattelandsontwikkeling	ruimte om te wonen	ruimte voor industrie, landbouw en recreatie	ruimte voor natuur	Werken aan gemeenschap binnen context (bv. fietsroutenetwerk); via educatieve pakketten fundamenteel omgaan met duurzaamheid
Sociaal-cultureel werk: duurzaamheid en kansarmoede?	vooroordelen waar sociaal werkers niet mee omkunnen.	Beleidsmaatregelen zijn niet altijd rechtvaardig, Mattheüs-effect	NME en jeugdwerk resultaten met acties ↔ instrumenteel ingezet om het beleid te verkopen	
Syndicaal werk/Sociaal beleid				
Duurzaamheidsambtenaar, actie "met belgerinkel naar de winkel"	participatie van burgers in een project, bv. 'Met belgerinkel naar de winkel'	winkels betrekken in de actie	winst door beperking CO2-uitstoot	duurzaamheidsambtenaar: solitair werker/excuustruus ↔ algemeen duurzaam beleid/draagvlak creëren

Bijlage I.6

Vierde samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Maandag 20 oktober 14.00-17.00uur

Plaats: Conferentiecentrum Café de Fiennes

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Hilde Bevers (KHLeuven), Pascal Debruyne (UGent), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Ward Dumoulin (Katho), Jo Lefevere (Artevelde Hogeschool), Frank Monsecour (Artevelde Hogeschool), Pieter Lievens (KHK), Jef Peeters (KHLeuven), Katrien Van Poeck (Vlaamse overheid), Sam Verhaert (Globelink).

Verontschuldigd: Jan Agten (KHK), Danny Anné (HoWest), Lieve Billen (KHLim), Jean-Claude Goyvaerts (HoGent), Koen Hermans (KULeuven), Bernadette Houdart (HUB), Dirk Le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Inge Platteeuw (HoWest), Anki Van Heden (Plantijn hogeschool), Gert Vandermosten (VODO), Catherine Vanderzande (Artesis HA), Frederic Vanhauwaert (Vereniging waar armen het woord nemen), Eddy Vantilt (Oikonde), Elke Vanwildemeersch (Vlaamse overheid), Agnes Verbruggen (HoGent).

Overzicht

1. Sociale geografie als invalshoek om naar de relatie tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling te kijken
2. Intensief Programma omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk
3. Structuurgericht werken
4. Volgende samenkomst

1. Sociale geografie als invalshoek om naar de relatie tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling te kijken

Pascal Debruyne presenteert 'Environmental justice' en de gelijknamige beweging als een manier om duurzame ontwikkeling in te vullen in het sociaal werk.

De powerpoint presentatie en een artikel over het onderwerp van Pascal Debruyne kan je vinden op de webpagina van het lerend netwerk op www.dhovlaanderen.be

Nabespreking

De ontwikkelingen binnen de samenleving brengen een ongelijke verdeling van lusten en lasten met zich mee. Deze verdeling uit zich duidelijk in de samenleving vandaag. Zo neemt de welvaart bvb. toe, maar de kloof tussen armen en rijken ook. Grote groepen mensen betalen de rekening voor de huidige ontwikkeling. Ongelijkheid krijgt een ecologische inslag. Het herverdelingsvraagstuk is dan een belangrijk aangrijpingspunt voor sociaal werk.

Elke ruimte wordt gemaakt door mensenhanden. Daarbij zijn er veel verschillende belangengroepen. Pascal Debruyne staat in zijn uiteenzetting kritisch tegenover het multistakeholderoverleg, aangezien er altijd machtsverhoudingen bestaan tussen de partners in overleg. Het is daarom belangrijk om na te gaan wie er aan de tafel zit, en wat het dominante verhaal is. Daarbij moet een manier gezocht worden om het niet-dominante verhaal op tafel te krijgen, om de stem die het minst gehoord wordt te versterken. Het participatieve proces opzetten is een grote uitdaging. Bovendien zijn er stakeholders die niet mee kunnen denken, met name de toekomstige generaties.

Naast het actiemodel van de Environmental justice movement en het multistakeholderoverleg, wordt er ook nog gewezen op het Engelse model van de ‘transition towns’, waarbij de ecologische uitdaging het vertrekpunt vormt voor een heropbouw van de samenleving van onder op. Voor meer info, zie: www.totnes.transitionnetwork.org en www.transitie.be.

2. Intensief Programma omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk

Pieter Lievens (KHK) stelt het Intensief Programma (IP) voor. Hij doet daarbij een oproep aan de leden van het lerend netwerk om een IP Project in te dienen rond het thema duurzame ontwikkeling in de opleiding sociaal werk. Hij heeft zelf veel ervaring bij het schrijven van projecten en wil daarbij zeker helpen.

Een Intensief Programma is een kort studieprogramma, een module, waarbij studenten van hoger onderwijsinstellingen in verschillende deelnemende landen betrokken zijn en dat tot doel heeft:

- efficiënt, multinationaal onderwijs te stimuleren met betrekking tot specifieke thema’s die anders niet aan bod zouden komen of die slechts bij een klein aantal universiteiten of hogescholen in het lesprogramma zijn opgenomen
- studenten en onderwijsgeevenden in staat te stellen in multinationale groepen samen te werken en aldus leer- en leservaringen op te doen in een stimulerende omgeving die een enkele instelling niet kan bieden, zodat hun blik ten aanzien van het studieonderwerp verruimd wordt
- onderwijzend personeel de mogelijkheid te bieden met buitenlandse collega’s van gedachten te wisselen over vakinhoudelijke kwesties en leerplanontwikkeling en nieuwe lesmethoden in een internationale onderwijsomgeving te testen

Een IP duurt minstens 10 dagen en gaat in regel door in de locatie van de coördinerende partner. De buitenlandse en Vlaamse studenten worden in multiculturele klassen of werkgroepjes opgedeeld en meestal is er een uitgebreid avondprogramma.

Meer info omtrent dit programma, vind je via: www.epos-vlaanderen.be/download/erasmus.html

Besluit

Vanuit het lerend netwerk komen enthousiaste reacties. De leden gaan het voorstel bespreken met de dienst internationalisering van hun departement.

3. Structuurgerichte methoden

Hoe kan je duurzame ontwikkeling binnen het vak ‘**Structuurgerichte methoden**’ integreren? Hoe pak je het aan als maatschappelijk werker om transitie naar duurzame ontwikkeling vorm te geven?

Wat is het vak ‘structuurgericht werken’?

Binnen de Katho is ‘lokaal welzijnsbeleid’ de opvolger van het vak ‘structuurgericht werken’. Binnen Artevelde hogeschool is de vertaling afhankelijk van de afstudeerrichting, en kadert structuurgericht werken binnen ‘sociale verandering’. In de KHK noemt het vak ‘structuurgericht werken’.

Structuurgericht werken gaat over alle handelingsvormen waarmee sociaal werkers de samenleving structureel trachten te veranderen. Bijvoorbeeld sociale actie en beleidsbeïnvloeding....

Inspiratie

Het boek “Goed werk · Verkenningen van normatieve professionalisering” wordt aangeraden. Normatieve professionalisering verwijst naar goed werk doen, en dat is meer dan je werk goed doen. Goed werk is niet alleen technisch, maar ook moreel juist. Het vraagt van professionals bezinning: op hun maatschappelijke rol, op hun relatie met de mensen voor wie ze werken, op de morele en politieke werking van hun vakkennis.

Voor de geïnteresseerden:

- Redactie: Gaby Jacobs, Ruud Meij, Hans Tenwolde en Yanaika Zomer
- ISBN: 9789066658981 · 2008, 1ste druk

Plaats van het vak in het curriculum

Door het semestersysteem is het moeilijker om in je vak een link te leggen naar de stage en om de studenten aan te zetten om kritisch over vragen omtrent structuurgericht werken te reflecteren.

4. Verwachtingen

- De leden van het netwerk nemen het idee van het Intensief Programma omtrent Duurzame Ontwikkeling op met de dienst internationalisering van hun departement. Ze houden Pieter Lievens (pieter.lievens@khk.be) op de hoogte.
- Ontwikkeling van een powerpoint omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk die kan gebruikt worden als introductie in lessen. Jef Peeters geeft een aanzet. De presentatie wordt via mail door de andere leden van het netwerk aangevuld.
 - Inleiding Duurzame Ontwikkeling
 - Verbanden met het sociaal werk
 - Wat zijn de discussies? (DO-armoede, DO-ecologie, ...)
 - Betekenis naar verschillende vormen van sociaal werk
- Verder zetting werkgroep Structuurgericht Werken.

5. Volgende samenkomst

Iedereen is uitgenodigd om deel te nemen aan de markt omtrent duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs op 7 november 2008 te Brussel.

Het netwerk komt een volgende keer samen in januari of februari 2009. De datum zal via mail en via de website bekend gemaakt worden.

Projecten met steun van de Vlaamse overheid

Bijlage I.7

Verslag reflectiegroep SOWEDO van di 16 december 2008.

Aanwezig: Wim Lambrechts (KHLeuven), Pieter Lievens (KHK), Jan Agten (KHK – EASSW), Frank Monsecour (Arteveldehogeschool), Koen Hermans (KUL), Eddy Van Tilt (Oikonde Leuven), Jef Peeters (sociale School Heverlee), Hilde Bevers (sociale School Heverlee)

Verontschuldigd: Leida Rijnhout (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling - VODO), Sylvia Hubar (wijkgezondheidscentrum Leuven), Anouk Depuydt (Verbondenheid).

Doel van de vergadering: het project SOWEDO loopt af op 31 oktober 2009. We willen input, ideeën en een kritische reflectie bij wat er tot nu toe aan materiaal aanwezig is en de blik richten op de toekomst. We willen wat voorligt aanvullen met wat nog mogelijk is.

Op de agenda:

- Opmerkingen en vragen over het project als geheel
- Bedenkingen bij het normatief kader SW en DO (Zie III. § 2. pp 25 – 42)
- Tips voor aanvullingen bij III. 4.
- Verdere oriëntatie van het terreinonderzoek (deel IV):
 - beoordeling van de huidige stand van zaken. Wat is interessant? Waar zien jullie leemtes?
 - bij het verdere onderzoek willen we het hoofdaccent leggen op focusgroepen. Suggesties voor de samenstelling van de groepen en suggesties voor vragen zijn welkom.

1. Opmerkingen, aanvullingen, bedenkingen bij het rapport

Een eerste gespreksronde rond algemene bedenkingen leverde ook al meer concrete vragen en aanvullingen op. We vatten die samen in dit eerste punt.

Iedereen is het erover eens dat het conceptuele deel zeer helder en duidelijk uitgewerkt is, waarvoor proficiat.

• link milieubeweging

Frank: een zeer goede theoretische basis, maar gevoel dat er iets belangrijks ontbreekt:

- voor vakken sociaal beleid: goede theoretische achtergrond, maar link naar huidige praktijk blijft open;
- vooral link met de milieubewegingen is niet voldoende gedekt. Voor de kritiek op de beperkte ecologische oriëntatie van SW lijkt dat belangrijk.

Vanuit stageprojecten zijn er verschillende trendzettende campagnes gestart vanuit de school, en zo zitten er vanuit de opleiding SW nu toonaangevende mensen in de kaders van de milieubeweging.

Bovendien dringt de rechtvaardigheidsagenda ook daar door: bijv. het opnemen van het principe van 'social justice' door Greenpeace.

Jef: binnen de beperkte mogelijkheden van het project wilden we eerst en vooral focussen op het aanscherpen van het duurzaamheidsdenken binnen traditionele sectoren van het SW.

Voorstel van Frank: oud-studenten sociaal werkers in de milieubeweging samen brengen en het theoretisch kader toetsen (Greenpeace, BBL,...).

• internationale definitie sociaal werk als uitgangspunt

Koen heeft moeite met de internationale definitie als vertrekpunt te nemen. Het is niet helemaal duidelijk of er gekeken wordt vanuit een Vlaams of een internationaal perspectief.

- Is het een ijkpunt voor normatieve discussie, een spiegel? En wat is daarbij de link lokaal-internationaal?
- Gaat het om SW als 'werk' of als 'beweging'? In welke mate is het SW een sociale beweging? Of slagen ze er niet in om een sociale beweging te worden? Wat is de relatie met de vakbonden?
- De internationale definitie wordt vaak ook gecontesteerd.
- Is DO wel een thema voor sociaal werk?

Pieter: De definitie is 1 element. Het is interessant om naar de bijhorende 'comments' te kijken. Van daaruit zie ik 3 ingangspoorten:

- de interactie met de omgeving;
- de transitie naar een ecologische economie;
- wie voert het sociale debat over duurzaamheid?

DO staat nu al op de agenda in het internationale SW. Er is een thematisch netwerk rond DO waaraan 41 landen aan deelnemen.

Daarbij heeft de internationale definitie ook een tijdelijk karakter, en kan DO ook als methodiekontwikkeling bekeken worden, als een manier om met de collectiviteit aan de slag te gaan.

Jef: Als je met de definitie bezig bent bots je heel sterk op de spanning tussen dat wat in de literatuur omschreven staat, de normatieve idealen van het SW, en de feitelijke realiteit. Wat in de gesprekken van het lerend netwerk als een knelpunt naar boven komt is de verkokering van de verschillende domeinen van het SW, vb. de scheiding tussen MW (individueel werk) en SCW (gemeenschapswerk). In de realiteit slaat dat nergens op. Als we er niet in slagen die verkokering open te breken, dan kan je met DO in het SW niet zo veel doen. Een voorwaarde is die scheidingslijn te doorbreken. Interessante projecten in de praktijk zijn juist deze waar men een tandem maakt tussen de verschillende werkvormen in plaats van in vakjes te denken.

Eddy: Wat is de gemeenschappelijke noemer van DO? Voor mij is dat het begrip 'zorgzaamheid', niet alleen kennis inbrengen, maar een basishouding hanteren om met mensen om te gaan. En dat impliceert waarden en andere vormen van kennis.

Jan: De internationale definitie van SW heeft voor vele landen heel wat betekend om deze op de agenda te krijgen. Het is een noodzaak om wat in het sociale werkveld beweegt bij elkaar te houden. Er is een link naar 'Human Development', een belangrijk concept in de VN. Het gaat daarbij om belangrijke items die ons terugbrengen naar de fundamenteën van 'wat is mens zijn?'.

Verder ligt de discussie om iets toe te voegen aan de definitie, bijv. 'duurzaamheid' (sustainable) internationaal heel gevoelig. Het gaat eigenlijk om een strategische definitie: ze is gericht op verandering, en dat is een politiek gegeven. In sommige landen wil men bijvoorbeeld eerder sociaal-economisch iets realiseren, en niet op politiek vlak. Het grote probleem is dat men in de definitie een rechtvaardiging kan gaan zoeken voor een politiek systeem en dat wil men vermijden.

De aangewezen strategie i.v.m. DO is dan eerder de definitie verder te expliciteren dan ze te veranderen.

IFSWE heeft het initiatief genomen om een vragenlijst voor te leggen aan de deelnemers van de conferentie in Dubrovnik om te bevragen hoe men denkt over het belang van de definitie; waarvoor en de mate waarin ze gebruikt wordt, en in welke omstandigheden; wat eraan ontbreekt; wat er moet aan toegevoegd worden; e.d. Er zou bijvoorbeeld aan de 'comments' een hoofdstuk toegevoegd kunnen worden, waarin er meer aandacht is voor DO.

Koen: Het aftoetsen van het huidige SW aan de internationale definitie gebeurt te weinig. We moeten ook durven zeggen welk soort praktijken al dan niet aansluiten bij de definitie. Dat aspect mis ik. De definitie wordt teveel gehanteerd als richtinggevend. Er is een grote discrepantie tussen wat SW doet en wat het SW probeert te doen.

• DO in het sociaal hoger onderwijs

Jan: De grote vraag die er gaat komen en die ons zorgen baart is of duurzaamheid de eerste stap is in de prioriteitenlijst. En welke impact het onderwijs op de praktijk heeft? In welke mate heeft het onderwijs recht om de praktijk te bepalen? Hierin schuilt heel de problematiek: ook al leiden wij de SWer op met goede duurzaamheidscompetenties, als ze in een organisatie terecht komen

die daar geen aandacht voor heeft, is de kans groot dat de werker zijn kennis niet meer benut. Even haaks daarop staat het kwaliteitsdenken zoals dat tot stand gekomen is.

Frank: Deze discussie voeren wij ook met onze studenten. We moeten de definitie linken aan de praktijk. Human development (HD) is niet overal een basisbegrip, in vele landen is er geen HD, hoe breng je die begrippen dan bij elkaar?

Kunnen we hier iets leren van de rol van SWers in Ontwikkelingslanden?

Jef: Uit een screening van *International Social Work* blijkt dat voor zover er over DO wordt geschreven dat vooral in verband gebracht met het Zuiden gebeurt, vanuit een koppeling tussen het ontwikkelingsvraagstuk en sustainability.

Jef: Hoe kunnen we in het curriculum het beleidsgerichte verstevigen? Beleidsgericht werken staat hoe langer hoe meer haaks op het profiel van de doorsnee student, die - de laatste jaren veel meer dan vroeger - denkt vanuit een enge visie 'ik wil mensen helpen, politiek da's niets voor mij'.

• **educatie voor DO**

Wim: mist een gedeelte over 'educatie voor DO' (EDO). Hij wijst daarbij op de EDO-definitie van de VN, en de verschillende items waarop die betrekking heeft. I.v.m. SW verwijst hij naar een interessante thesis aan de VUB van Marianne Frederix. (Frederix, M. (2007). *Educatie DO in informele en non-formele leerprocessen in Vlaanderen*. Onuitgegeven eindwerk bij Sociale en Culturele Agogiek, Vrije Universiteit Brussel)

<http://www.lne.be/themas/natuur-en-milieueducatie/algemeen/nme-beleid/eval-onderzoek/thesisonderzoek>

Jef: in de formele educatie gebeurt er al veel rond DO. In het project SOWEDO leggen we daarom de prioriteit bij sectoren van het SW waar er tot nu toe veel minder gebeurde rond DO.

Wim: maar er is veel minder bekend over informele en non-formele educatie voor DO, en dat is net de "blinde vlek" die in SOWEDO aan bod komt.

• **Competentiedenken**

SWers zouden kunnen zeggen wat wij in onze opleiding moeten stoppen om het duurzaamheidsaspect mee te nemen.

Frank: als we het over duurzaamheid en competenties hebben zijn er verschillende invalshoeken.

Ik formuleer ze als volgt: er zijn

- 5 competenties inzake EDO
 - interdisciplinariteit
 - interculturaliteit
 - systeemdenken
 - waarden en normen
 - emotionele betrokkenheid en persoonlijke inzet

- 5 bekwaamheidsdomeinen
 - kennis vergaren over duurzaamheidsvraagstukken
 - waarden
 - Systeemdenken
 - emotionele betrokkenheid
 - actiegerichtheid

- 4 kennisdimensies
 - wetenschappelijke kennis over oorzaak-gevolg relaties van de duurzaamheidskwesties
 - kennis over diepere oorzaken van het probleem, maatschappelijke analyses, sociaal, cultureel, ecologisch
 - Kennis over strategieën die kunnen ingezet worden om situaties te behouden of te veranderen
 - Kennis van alternatieve strategieën en kennis die nodig is om zelf een gefundeerde visie te ontwikkelen op het probleem

Vaak overlappen de competenties uit de verschillende domeinen elkaar en zal er een keuze moeten

gemaakt worden bij de verdere uitbouw. Ik zou dan meer inzetten op kennis over ecologische wetenschap en het belang ervan, als pijler van DO. Maar ook op andere domeinen als systeemdenken, houding,

Koen: duurzaamheidscompetenties inbouwen in het curriculum creëert ook een opening naar de ecologische wetenschappen. Minder extreem dan de inbreng in de internationale definitie, maar dan erken je wel het belang van dit soort kennis in het SW.

Iedereen kijkt naar wat de kennisbasis is van het SW. Psychologie, sociologie, economie en recht zijn evident, maar ecologie zit er nog niet in. Als je dat er aan toevoegt gaat dat kracht geven, een grote impact met een kleine verandering. Dan moet je geen grote discussies voeren over het al of niet toevoegen van rechtvaardigheid en sustainable development. Ik ben altijd voorstander van een gefaseerde aanpak.

Koen: traditionele geïnstitutionaliseerde sectoren van SW om daar deuren te openen, vb budgetbegeleiding, schuldbemiddeling, ea

Frank: Een belangrijke vraag is hoe we het competentiedenken kunnen linken aan het pedagogisch-didactische luik dat ontwikkeld werd door DHO Nederland (Nikko Roorda). Een interessant voorbeeld biedt hier het decreet lokaal sociaal beleid (cfr boek VVSG – DO in lokaal beleid, suggesties). De functie van duurzaamheidsambtenaar is eigenlijk geschreven op het lijf van een sociaal werker, met competenties rond participatie – sensibilisering – communicatie.

Individuele problemen, mensen met schulden, ed waar SW mee geconfronteerd worden, leiden ons naar de kern van de problemen in de samenleving waar we weinig kunnen inbrengen. Het duurzaamheidsdenken is ook vaak moeilijk in te brengen bij SWers die zelf gesocialiseerd zijn en vaak nog sterk denken vanuit dat consumptiedenken.

Een aantal OCMW's doet een voorzichtige aanzet en brengt mensen in groep samen rond budgetbegeleiding (vb OCMW Heusden-Zolder), composteren en recyclage (OCMW Mol).

Jan: alle elementen waar wij het over hebben, hebben alle te maken met mensen zien in een context. Zolang de optie MW zich puur op het individu richt, is daar weinig aan te veranderen. De optie MW moet zich bewust zijn van de brugfunctie die het individueel MW, het individu is maar een individu als het een gemeenschap heeft en verbonden is met een sociale context.

In het sociaal werk staan we momenteel nog niet ver in het competentiedenken over DO. De vraag is wat willen we bereiken met het competentiedenken?

2. Verdere oriëntatie van het terreinonderzoek (deel IV).

We zullen nog verder (diepte)interviews afnemen bij organisatietypes die nog niet aan bod kwamen. Maar we vragen ook: wat is verder nog prioritair? Welke vragen zijn nog interessant?

focusgroepen

We overwegen om uit bepaalde werkerterreinen mensen samen te brengen in focusgroepen om de discussie inhoudelijk te verdiepen.

Koen vreest dat het draagvlak en de return uit focusgroepen eerder beperkt is. Er kunnen wel goede aanzetten van discussie gegeven worden maar mogelijk worden vooral de mensen bereikt die al overtuigd zijn, 'de bekeerden', en die zoeken naar implementering. Focusgroepen zijn nuttig als de interactie een meerwaarde heeft. De groepssamenstelling en een antwoord op de vraag 'wat soort kennis moet eruit komen?' zijn belangrijk. Gaat het vooral om te zien wat er leeft in de praktijk of wil men het theoretisch kader verrijken met praktijkvoorbeelden? Dan kunnen diepte-interviews misschien nuttiger zijn.

Jef: Voor SOWEDO is het belangrijk om de discussie als proceselement binnen te brengen in organisaties en zo de idee van DO verder te verspreiden en ingang te doen vinden.

Koen: een mogelijkheid is om een grote (denk)dag te organiseren waar je heel veel mensen kan bereiken ipv focusgroepen. Het is belangrijk om te weten hoe SWers denken over DO in het SW. Zij kunnen zeggen welke competenties er nodig zijn om het concept duurzaamheid meer vorm te geven in de organisatie.

Een denkdag wordt sowieso al georganiseerd (zie verder).

Suggesties voor focusgroepen:

- SWers uit milieubewegingen (i.s.m. Frank)
- SWers in bijv. CAW's, van een bepaalde regio rond de strategische keuzes van hun organisatie (idee verder uit te werken met Pieter)/ev ook Leuven (Sylvia)
- individueel welzijnswerk
- gehandicaptensector
- beleidsmedewerkers: focus op beleid van de organisatie
- Wim: focusgroepen kunnen eventueel geclusterd worden aan de indeling die het Vlaams EDO-implementatieplan maakt: jeugdwerk, sociaal-cultureel volwassenenwerk, NGO's, enz.

3. Verdere activiteiten SOWEDO

Aanvankelijk wilden we een studiedag in de SSH organiseren in de laatste week van mei. Ondertussen kwamen we te weten dat in diezelfde week bij sociale wetenschappen (KULeuven) in het kader van 5 jaar Master in het SW een congres wordt georganiseerd op 28 en 29 mei. Programma op donderdagnamiddag: welke uitdaging in de samenleving is interessant voor voor het sociaal werk. Op vrijdag: uitdagingen voor onderwijs en onderzoek en het beeld van de professional.

Onze denkdag past perfect in dit kader. Omdat heel wat sociale werkers die dag toch naar Leuven zullen komen, willen we de donderdagvoormiddag gebruiken voor een studiemoment vanuit SOWEDO. Bedoeling is vooral reflectie te krijgen op het conceptuele luik. Concreet: donderdag 28 mei van 9.30 u tot 13 u in Leuven (HIVA).

Werktitel: "Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?"

Bedoeling is om eerst een conceptuele uiteenzetting te hebben (spreker moet nog gezocht worden), om vervolgens mensen met praktijkervaring op te laten reageren: wat is de betekenis van die ideeën over DO in de bijzondere jeugdzorg/in de kansarmoede e.d.?

Zegden reeds toe: Jo Voets (bijzondere jeugdzorg) – Moo Laforce (kansarmoede - multiproblemgzinnen).

Het verslag van het terreinonderzoek moet afgerond worden zomer 2009. We zouden dan een studiedag organiseren begin september, met een voorstelling van de resultaten en een aantal voorbeelden van goede praktijk.

Daarna zal Jef het eindrapport afwerken, en beginnen met de voorbereiding van een aantal publicaties.

Voor Jef is 2009-2010 zijn laatste werkjaar. Hij doet een aanvraag bij de KHLeuven voor een outputstimulus (10% opdracht) op basis van eigen PWO-middelen van de hogeschool, met als hoofddoel de resultaten van SOWEDO verder te verspreiden, o.a. via publicaties.

Naast artikels in tijdschriften is ook de publicatie van een boek een mogelijkheid. Uit het gesprek blijkt dat een publicatie met meerdere bijdragen vanuit verschillende invalshoeken mogelijk moet zijn, en wellicht interessanter dan enkel de publicatie van de resultaten van SOWEDO.

Ideeën voor verdere materiaalontwikkeling:

- Bekendmaking initiatieven in tijdschriften: Tijdschrift voor welzijnswerk, Alert, A&M, Weliswaar, Oikos, Welwijs, Wisselwerk, Systeemtheoretisch bulletin, Terzake, websites...
- Samenstelling van een gecommuniceerde collectieve literatuurlijst (samenvatting interessante teksten), verspreiden via website <http://www.dhovlaanderen.be/>
- Rond het onderwijsluik: vragen rond competenties in het SW – per vak of vakoverschrijdend – of cursus DO
- Wim Lambrecht heeft een model ontwikkeld rond duurzaam hoger onderwijs in het algemeen, hoe kan je dat implementeren in het SW? We kunnen Wim eens uitnodigen om het model voor te stellen.

Volgende bijeenkomst: juni

Agenda wordt later meegedeeld.

Bijlage I.8

Vijfde samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Vrijdag 20 februari 13.30-16.45 uur

Plaats: Arteveldehogeschool Gent

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Danny Anné (HoWest), Erik Béatse (Globelink), Hilde Bevers (KHLeuven), Ward Bosmans (Terra Reversa), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Ward Dumoulin (Katho), Wim Lambrechts (KHLeuven), Pieter Lievens (KHK), Frank Monsecour (Artevelde Hogeschool), Jef Peeters (KHLeuven), Inge Platteeuw (HoWest), Kristien Van Puyvelde (Vlaamse overheid), Katrien Van Poeck (Vlaamse overheid), Agnes Verbruggen (HoGent)

Verontschuldigd: Jan Agten (KHK), Ashley Hennekam (student VUB), Bernadette Houdart (CVO-sociale school Heverlee), Dirk Le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Jo Lefevere (Artevelde Hogeschool), Rijnhout Leida (VODO), Wim Vandekerckhove (UGent), Frederic Vanhauwaert (Vereniging waar armen het woord nemen).

Overzicht

1. Draagvlak voor educatie voor duurzame ontwikkeling in het docentencorps
2. Werkgroepen
 - 2.1. Powerpointpresentatie omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk
 - 2.2. Structuurgericht werken
3. Enkele belangrijke mededelingen omtrent het lerend netwerk
4. Varia
5. Volgende samenkomst

1. Draagvlak voor educatie voor duurzame ontwikkeling in het docentencorps

Wim Lambrechts stelde voor hoe in de KHLeuven een draagvlak voor duurzame ontwikkeling werd ontwikkeld, onder meer via het meetinstrument AISHE. Vervolgens werden enkele criteria uit het instrument via een interactieve oefening besproken.

De powerpoint presentatie van Wim Lambrechts kan je vinden op de webpagina van het lerend netwerk op www.dhovlaanderen.be. Hieronder volgen enkele verduidelijkingen en discussiepunten.

AISHE 1.0 en AISHE 2.0

AISHE (auditing instrument for sustainability in higher education) is een instrument dat ontwikkeld werd door DHO Nederland om hogescholen en universiteiten op duurzaamheid door te lichten. Er bestaan twee versies van AISHE.

- 1) AISHE 1.0 is een meetinstrument dat zich voornamelijk toespitst op 'onderwijs'. Het instrument is gebruiksklaar en gratis te downloaden via www.dho.nl/aishe. AISHE 1.0 kan intern gebruikt worden voor een stand van zaken te meten omtrent duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs en zo een proces op gang te brengen. Een opleiding kan er ook voor kiezen om een externe auditor te vragen om de opleiding door te lichten.
- 2) AISHE 2.0 wordt momenteel ontwikkeld door verschillende Europese partners. Het zal een meer modulair opzet hebben, met naast 'onderwijs' ook indicatoren voor interne bedrijfsvoering, maarschappelijke rol en onderzoek. Verwacht wordt dat dit instrument tegen 2010 gebruiksklaar zal zijn.

AISHE 1.0 en accreditatie

De Nederlandse stichting Duurzaam Hoger Onderwijs (DHO) kent sinds juni 2004 een keurmerk DHO toe. Afhankelijk van het niveau van integratie van duurzame ontwikkeling wordt een ster toegekend. De NVAO en DHO Nederland zijn overeengekomen dat een waardering via AISHE 1.0 van twee sterren door de visitatie bekrachtigd kan worden als een bijzonder kenmerk. Wanneer meerdere instellingen voor hoger onderwijs twee sterren behalen, zullen de eisen voor het bijzonder kenmerk verhogen, en kan de lat bvb. op drie sterren gelegd worden.

Het behalen van de sterren mag niet de doelstelling zijn. Dit kan wel een argument zijn om het management mee te krijgen. Het gaat erom om een proces op gang te brengen.

Bespreking criterium 'Profiel van de afgestudeerde'

De vraag wordt gesteld of het opnemen van duurzame ontwikkeling in het profiel van de afgestudeerde wel een goede parameter is om te meten of de studenten die afgeleverd worden aan de arbeidsmarkt ook duurzaam handelen. In de praktijk wordt zelden competentiegericht getoetst. Het is bovendien vrijwel onmogelijk om aan te tonen dat onderwijs een rechtstreekse invloed heeft op het gedrag van de individuele student/afgestudeerde. De indicatoren worden volgens de groep té uitvoerig beschreven, waardoor er gevaar is voor sturing. De omschrijving zou beter als voorbeeld voorgesteld worden.

AISHE en algemene kwaliteitszorg

Er wordt aangehaald dat een AISHE-audit veel overeenstemming vertoont met het proces omtrent algemene kwaliteitszorg. Het is immers ook gebaseerd op het EFQM-model. Het AISHE-instrument is interessant middel om na te gaan hoe goed een opleiding scoort op vlak van duurzame ontwikkeling. Het kan zo een proces omtrent DHO op gang brengen (wat zijn de sterktes? Zwaktes? Uitdagingen?) en een dynamiek creëren om DO meer te integreren. Het instrument dat momenteel ontwikkeld wordt, AISHE 2.0, is meer compatibel met de metingen omtrent het algemene kwaliteitszorg.

Een instrument waarbij men in groep bepaalde relevante indicatoren kan uitkiezen en vervolgens kan nagaan welke acties men kan ondernemen, geeft meer speling en eigenheid. Het stimuleert bovendien om in groep een visie te ontwikkelen.

Hoe ver staat het hoger onderwijs met de integratie van duurzame ontwikkeling?

Er leeft heel wat rond duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs. Ook het draagvlak voor duurzame ontwikkeling neemt toe. Vaak zijn initiatieven echter ad-hoc of geïsoleerd. Bovendien wordt er veel gewerkt aan thema's omtrent duurzame ontwikkeling, maar is de docent er zich vaak niet van bewust of wordt het niet geëxpliciteerd. Er is in elk geval nog expertise op het vlak van educatie voor duurzame ontwikkeling in hoger onderwijs nodig.

2. Werkgroepen

2.1. Powerpointpresentatie omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk

Uit de vierde samenkomst van het lerend netwerk kwam de verwachting om een powerpoint te ontwikkelen omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk die kan gebruikt worden als introductie in lessen.

Toen werden volgende delen voorgesteld:

- Inleiding Duurzame Ontwikkeling
- Verbanden met het sociaal werk
- Wat zijn de discussies/spanningsvelden?
- Betekenis naar verschillende vormen van sociaal werk

Een aanzet werd voorbereid en tijdens de samenkomst besproken.
Opmerkingen:

- Het is een goed idee om een handleiding te schrijven bij de powerpoint.
 - Doelstelling: docenten 'shoppen' in de presentatie slides om hun eigen lessen te voeden
 - Levend document: alle input is steeds welkom
 - Feedback: vragen aan docenten dat wanneer ze het materiaal gebruiken, dat ze ook laten weten of het zinvol was
- Ideeën:
 - Vertrekken vanuit thema's die studenten sociaal werk aanspreken
 - Sociaal werk is al op heel veel vlakken bezig met DO → raakvlakken expliciteren
 - Duidelijke voorbeelden toevoegen (o.m. vanuit de praktijk van het sociaal werk, maar ook bvb. biodiesel)
 - Introductie van de Low Impact Man (ecologische voetafdruk van Belg → 2,5 werelddollen nodig als iedereen Belg zou zijn)
 - Rudy Doom, Essay van de open deur
 - Artikel in Oikos 40 omtrent hedonisme en de consumptiemaatschappij (pdf te vinden op www.oikos.be)
 - Thema's rechtvaardigheid, armoede en ongelijkheid integreren
 - 4 E's vertalen naar Sociaal Werk
- Afspraken:
 - Ward Bosmans stuurt de masterfile omtrent ecologische economie naar Magali
 - Katrien Van Poeck bezorgt de info vanuit MOS (bvb. Volle Pot)
 - Alle leden van het lerend netwerk worden gevraagd om de presentatie aan te vullen
 - Er worden twee versies opgemaakt, de ene versie is een 'vergaarbak' met slides waar men kan uit shoppen, de tweede versie is een modelpresentatie.

2.2. Structuurgericht werken

Uitgangspunt: Studenten SW zijn over 't algemeen goed in gesprekstechnieken, empathie die nodig is voor individuele cases. Het is echter noodzakelijk dat ze verwevenheid van individuele problemen met de structurele omgeving zien en trachten in te grijpen op deze structurele omgeving om de structurele situatie van dé cliënten in het algemeen te verbeteren. Het is juist het vermogen om de koppeling te maken met de samenleving dat SW-ers onderscheidt van bv. sociaal psychologen. Maatschappelijk werkers hebben in CAW's en OCMW's ook een wettelijke opdracht om te signaleren. Signaleren is een methodiek die kan gebruikt worden om structuurgericht te werken. De vraag is hier: "Kan signaleren ook gebruikt worden om aan duurzaamheid te werken of zijn andere methodieken hiervoor noodzakelijk?" Eén van de kenmerken van signaleren is dat de 'hogere overheid' niet (voldoende) op de hoogte is van (de ware aard van) het probleem. Is dat bij DO het geval?

Bij Arteveldehogeschool is 'structuurgericht werken' opgenomen in een opleidingsonderdeel (OLOD) dat 'Beleidsbeïnvloeding' noemt. Deze OLOD past in een leerlijn die doorheen gans het curriculum loopt. Hierin zitten elementen van politicologie, sociaal beleid en ook elementen van diagnostiek (methode van sociaal onderzoek of omgevingsanalyse) worden opgenomen. Bijvoorbeeld bij duurzame huisvesting waarbij men buurtopwaardering en armoedige bewoning combineert met duurzame principes. Belangrijk hierbij is de structurele reflex van sociaal werkers die onderkennen dat bepaalde situaties onduurzaam zijn. Om deze onduurzame situaties aan te pakken beroepen zij zich op beleidsbeïnvloedende netwerking, een methodiek waarbij men door samenwerking met andere organisaties elkaar tracht te versterken. Ook lobbywerk en participatie (bottum-up, terwijl de politieke weg eerder top-down is) zijn elementen van deze methodiek.

Belangrijk hierbij is: “Waarom gaan sociaal werkers structureel aan de slag?”. Er zijn een aantal argumenten:

1. de internationale definitie van sociaal werk en de commentaren
2. de mensenrechten en de principes van social justice
3. hier zou eventueel een derde pijler bijkomen, nl. de principes van duurzame ontwikkeling.

Mooie publicatie in dit verband is de **beleidsbeïnvloedingsmatrix van de Bond Beter Leefmilieu**. Hierin staat wat werkt, wie wie beïnvloedt enz. Ook de VVSG de effectiviteit van beleidsnetwerken willen onderzoeken. Bij Arteveldehogeschool wordt vaak in een stage van studenten een opdracht ingebouwd rond het meer druk uitoefenen rond een bepaald thema. Bijvoorbeeld bij de illegale houtkap heeft men door gebruik te maken van bestaande organisaties (een dwarstema doorheen verschillende organisaties) deze problematiek meer op de voorgrond kunnen schuiven en beleidsbeïnvloedend kunnen werken. Zo ziet men ook dat de kracht van een adviesraad in golven verloopt en het succes waarmee men structuurgericht kan werken verandert doorheen de tijd.

Stel dat steeds meer SW-er een burn-out hebben, hoeveel mensenrechten komen dan in het gedrang? Wanneer een overheid niet tegemoet komt aan de bestaande richtlijnen of internationale verdragen is dat een krachtig middel om structuurgericht te gaan werken. Zo zijn de drie generaties mensenrechten een normatief criterium waaraan men bepaalde situaties of praktijken kan toetsen en hierdoor heeft men een hefboom in handen om structuurgericht te gaan werken. Omdat je hiermee een maatschappelijk aanvaarde norm in handen hebt waaraan je niet voldoet. Want dat moet voor SW-studenten de eerste en belangrijkste reflex zijn: “waarom en van waaruit wil je een structurele verandering initiëren?”

Hierover nadenken kan ook vanuit het gedachtespel van John Rawls over Social Justice, die naast de mensenrechten en belangrijke bron vormen voor structuurgericht werken. Social Justice is een zachtere bron omdat die put uit ‘politieke rechtvaardigheid’, terwijl de mensenrechten een hardere bron vormen. Naast deze twee maatstaven zou een derde principe kunnen ontwikkeld worden. Nl duurzaamheid als bron voor structuurgericht werken. Studenten aan Arteveldehogeschool moeten voor de OLOT beleidskunde een paper schrijven over Lokaal Sociaal Beleid waarbij één item uit een lokaal sociaal beleidsplan eruit halen en analyseren hoe dit tot stand gekomen is. Ze gaan dit vragen aan lokale actoren die aan dit plan hebben meegewerkt. Bij het blootleggen van het proces van beleidsbeïnvloeding zijn er formele (vb. op basis van concrete wetten en inspraakorganen), informele (vb. via de media of informele netwerken) en algemene strategieën (vb. op basis van democratische principes of de grondwet).

Relevante literatuur:

BOMBEEK, W. EN POORT F.; Invloed op het gemeentebestuur, Instituut voor Publiek en politiek, Amsterdam 2001.

SCHOLTE M. en VAN SPLUNTEREN P. ; Opgelet! Systematisch signaleren in het maatschappelijk werk, Coutinho 2007

TER HAAR, M. Professionals in de beleidsarena. Basisboek beleid, Assen, 2002.

VAN VENETIË, E EN LUIKENAAR J.; Het grote lobbyboek. De ongeschreven regels van het spel. Uitgeverij Plataan, Zutphen, 2006, 288p.

VIBOSO. Beleidsbeïnvloeding in de samenlevingsopbouw, 2007

3. Enkele belangrijke mededelingen omtrent het lerend netwerk

2009-2010 is het laatste academiejaar voor Jef Peeters op pensioen gaat. Hij gaat dan werken aan een boek over sociaal werk en duurzame ontwikkeling. Om de continuïteit van het LN te verzekeren vraagt hij daarom **tegen volgend academiejaar opvolging als voorzitter**.

Output LN twee **literatuurlijsten** die vooropgesteld worden:

- Literatuurlijst die wordt aangevuld (oplijsting)
- Beschrijvende literatuurlijst van de belangrijkste werken met appreciatie en eventuele korte beschrijvingen. Elk lid van het LN kan hiertoe bijdragen.

Dit moet mogelijk maken dat andere docenten ook aan de slag kunnen met integratie van duurzame ontwikkeling in curriculum zonder actief deel te nemen aan de lerende netwerken.

Het project SOWEDO organiseert op 28 mei in de voormiddag (voorafgaand aan congres rond vijf jaar master in SW) in Leuven een studiebijeenkomst rond het conceptuele luik van het onderzoek rond SW en DO. De werktitel is **‘Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?’**. Er komt hier rond input vanuit twee richtingen: Jef Peeters zal het ontwikkelde kader rond SW en DO presenteren. Tine Van Regenmortel (HIVA en Fontys) zal vanuit de idee van ‘empowerment als een metaparadigma voor SW’ de band proberen te maken met DO. Vervolgens komen er reacties van mensen uit drie verschillende werkerterreinen van het SW. De uitnodiging vind je via <http://www.dhovlaanderen.be/files/SOWEDO%20studievoormiddag.pdf>.

4. Varia

4.1. Aankondigingen activiteiten

4.1.1. Studievoormiddag omtrent arbeid en ongelijkheid – 7 maart 2009 – Antwerpen

Ward Bosmans nodigt alle leden van het lerend netwerk uit op de studievoormiddag over ongelijkheid op de arbeidsmarkt op 7 maart 2009. Het is een initiatief van Terra Reversa en Oikos in samenwerking met VODO.

Terra Reversa is een denk- en doegroep die de ideeën van ecologische economie wil verbreden, uitdiepen en verspreiden (manifest op www.terrareversa.be). Oikos is een tijdschrift dat een forum biedt voor grondige reflectie over politiek, ecologie en cultuur (www.oikos.be).

De studiedag heeft twee onderdelen.

- Vooreerst wordt het activeringsbeleid onder de loupe genomen. De uitgangsvraag is of het volstaat iedereen aan een job te helpen om het probleem van armoede en ongelijkheid van kansen op te lossen. En als dat niet zonder meer zo is, aan welke voorwaarden moet het beleid dan voldoen om wel een bijdrage te leveren tot de oplossing van deze problematiek? Ive Marx van het Centrum voor Sociaal Beleid van de Universiteit Antwerpen zal dit onderwerp inleiden. Vervolgens wordt aan een vertegenwoordiger van de arbeidersbeweging en van de werkgevers gevraagd als discussianten een repliek te geven op de voorgaande analyse.
- Het tweede onderdeel van de studiedag biedt ruim de gelegenheid voor discussie. Aan enkele verenigingen wordt hierbij gevraagd kort hun standpunt naar voor te brengen tegenover de problematiek en de ideeën van spreker en discussianten.

Professor Jan Vranken van de Universiteit Antwerpen werd uitgenodigd om conclusies te trekken uit het debat.

Meer info vind je via <http://www.oikos.be/tijdschrift/publieksactiviteiten/85-sociaal-europa--een-werkend-europa.html>

4.1.2. Filmvoorstelling ‘Grensland’ met politiek debat – 10 maart 2009 – Kortrijk

Ward Dumoulin stelt aansluitend de filmvoorstelling ‘Grensland’ in het kader van de maand van de sociale economie (een initiatief van Sociale Economie op de Campus) voor.

Grensland is een documentaire die sociale uitsluiting en langdurige werkloosheid in het licht plaatst van het huidig activeringsbeleid en vraagt tevens aandacht bij de manier waarop de maatschappij met armoede omgaat. Armoede is begrensd zijn. Hoe verder je afdaalt, des te meer grenzen zich opwerpen. Ze beletten om opnieuw een plaats te krijgen in de maatschappij en in het bijzonder op de arbeidsmarkt. In de film wordt het leven van vijf personages in een sociale woonwijk gevolgd, met als centrale spil het buurthuis. Aan de hand van deze vijf verhalen, wordt een eerlijk en veelzijdig beeld geschetst van het complexe probleem van armoede en kansengroepen op de arbeidsmarkt in Vlaanderen vandaag.

Na de filmvoorstelling volgt een politiek debat. De volledige uitnodiging vind je via <http://www.socialeconomie.be/kalender/premiere-grensland-met-politiek-debat>. De film zal waarschijnlijk in september ook vertoond worden op Canvas.

4.2. Kado: een kader voor duurzame ontwikkeling

Wie duurzame ontwikkeling hoort, denkt al snel aan windmolens en biologische groenten. Maar Duurzame Ontwikkeling is véél meer dan dat. Ook diversiteit en gelijke kansen maken er deel van uit! Om dit duidelijk te maken werkte VODO een ‘Kader voor Duurzame Ontwikkeling’ uit dat moet aantonen dat ook de sociale poot van duurzame ontwikkeling de nodige aandacht verdient.

VODO deed dit niet alleen, maar in samenwerking met de Nederlandstalige Vrouwenraad, de Vlaamse Jeugdraad, het Minderhedenforum, Vluchtelingenwerk Vlaanderen het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen en met steun van de Vlaamse Overheid. Dit KaDO moet niet alleen voor hen, maar voor iedereen een gids zijn om duurzame ontwikkeling beter te begrijpen en toe te passen.

Het KaDO vind je via <http://vodo.yichalal.be/images/stories/downloads/kado.pdf>

5. Volgende samenkomst

Het lerend netwerk zal een volgende keer samenkomen **op vrijdag 8 mei in de namiddag**. We zijn te gast bij de **Hogeschool Gent**.

Projecten met steun van de Vlaamse overheid

Bijlage I.9

Zesde samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Vrijdag 8 mei 13.30-16.45 uur

Plaats: Hogeschool Gent

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Danny Anné (HoWest), Jan Brodala (KHK), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Ward Dumoulin (Katho), Pieter Lievens (KHK), Frank Monsecour (Arteveldehogeschool), Veerle Opstaele (Arteveldehogeschool), Jef Peeters (KHLeuven), Pascal Roskam (HoGent), Inge Van Roose (HoGent), Anki Vanheden (Plantijn Hogeschool), Agnes Verbruggen (HoGent).

Verontschuldigd: Erik Béatse (Globelink), Hilde Bevers (KHLeuven), Dirk Le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Jo Lefeveré (Artevelde Hogeschool), Rijnhout Leida (VODO), Inge Platteeuw (HoWest), Katrien Van Poeck (Vlaamse Overheid), Catherine Vanderzande (Artesis), Isolde Vandeveldé (Centrum voor Schuldbemiddeling).

Overzicht

1. Consumptiesamenleving en duurzame ontwikkeling: uitdagingen voor het SW vanuit empowerende schuldbemiddeling
2. Wereldconferentie Educatie voor Duurzame Ontwikkeling
3. Competenties SW voor duurzame ontwikkeling
4. Varia
5. Volgende samenkomst

-
1. Consumptiesamenleving en duurzame ontwikkeling: uitdagingen voor het SW vanuit empowerende schuldbemiddeling

Jan Brodala (Katholieke Hogeschool Kempen) gaf een inspirerende uiteenzetting over schuldbemiddeling in het kader van de risicosamenleving. Het lerend netwerk ging mee op zoek naar verbanden tussen duurzame ontwikkeling als referentiekader voor handelen en empowerende schuldbemiddeling.

De presentatie vind je op de pagina van het lerend netwerk, via www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46#presentaties

De masterproef van Jan Brodala "Schuldbemiddeling in Vlaamse OCMW's vanuit een empowerend perspectief" staat online op de website van het Tijdschrift OCMW Visies, zie: www.ocmwvisies.be/Portals/2/MP%20SBg%20&%20E%20JB%2020070621.pdf.

Nabespreking

Het Vlaams Centrum voor Schuldbemiddeling brengt de schuldenproblematiek in Vlaanderen in kaart en geeft voorstellen aan het beleid. Bvb. in het kader van kredietverstrekking stellen ze gedragscodes voor voor bedrijven.

Er wordt een verschil gemaakt tussen 'overlevingsschulden' en 'overbestedingsschulden'.

- Overlevingsschulden zijn schulden die ontstaan omdat mensen te weinig loon hebben om te kunnen overleven. Woningen uit sociale huisvesting zijn bvb. de laatste jaren comfortabeler

en groter geworden, en de prijs is ook gestegen. Om deze schulden te voorkomen zijn voornamelijk beleidsmaatregelen nodig, bvb. hoger basisinkomen of lagere huurprijzen.

- Overbestedingsschulden zijn schulden die ontstaan door bepaalde zaken aan te kopen. Preventieve maatregelen gaan voornamelijk naar het werken aan kritisch besef.

Kritische bedenking: wat heb je nodig om menswaardig te leven?!

Tot wat empower je de mensen? Als je een afbetalingsplan hebt dat maakt dat je de rest van je leven enkel 'mag' overleven, kan je dan niet beter blijven consumeren op afbetaling? Bovendien zou het systeem in elkaar vallen, indien iedereen dat zou doen. Langs de andere kant zijn er steeds gedupeerden. Wie is het slachtoffer? Is het mogelijk om tussen schuldeiser en schuldenaar aan oplossingen te werken?

In een breder perspectief, kan gesteld worden dat enkele rijke landen consumeren op de kap van vele armere landen, en dat we nu consumeren ten koste van de toekomstige generaties.

Bovendien kan consumptie niet los gezien worden van productie. Op het internet is hierover een interessant, leuk filmpje te vinden via www.storyofstuff.com/international (met Nederlandstalige ondertiteling).

Marketing zet meer en meer in op kinderen en jongeren. Na de babyboomers, generaties X en Y, wordt de nieuwe lichte jongeren door marketeers de Einsteingeneratie genoemd. In dat licht, raadt Veerle Opstaele het boek "Is het nu generatie X of Y of Einstein" aan.

→ Op welke manier zijn de teens en twens vandaag anders dan de babyboomers of de generatie X? Vroeger leek het makkelijk, dan had je punkers, of johnny's, ... maar nu lijkt iedereen vanalles te zijn. Zijn ze echt die multitaskende eenzaten achter hun computer? Hebben ze echt geen zin meer in school? Is een taak voor hen gewoon knip- en plakwerk? Is kennis voor hen iets dat je op google opzoekt? Ouders, opvoeders en onderwijzers maken zich zorgen. Het lijkt alsof de jongeren in een andere wereld leven in een ander tempo. Hoe praat je met je kinderen als ze zelf liever lijken te chatten? Hoe kan je als leerkracht je leerlingen of studenten boeien met bord en krijt als ze zelf de hele tijd 3D-games zitten te spelen? Kortom, hoe bereik je deze generatie? In dit boek doorprikken Bert Smits en Pedro De Bruyckere enkele mythes en verklaren ze de belangrijkste tendensen.

De Bruyckere, P., Smits, B. (2009). Is het nu generatie X of Y of Einstein, Mechelen: Wolters Plantyn

Zie ook <http://xyofeinstein.wordpress.com/>

2. Wereldconferentie Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO)

Van 31 maart tot 2 april vond in Bonn de Wereldconferentie over EDO plaats. De aanleiding was dat we halfweg zijn in het decennium voor EDO, dat van 2005 tot 2014 loopt. Bedoeling van de conferentie was

- Om het belang van EDO te benadrukken (waarom is EDO nodig?)
- Om internationale uitwisseling te bevorderen (wat kunnen we leren van elkaar?)
- Om een stand van zaken op te maken (waar staan we? Wat zijn de lessen die we geleerd hebben?)
- Om een strategie uit te werken voor de toekomst (wat willen we bereiken tegen 2014 en verder?)

Tijdens de plenaire opening gaf Graça Machel een beklijvende speech, waarbij ze het belang van educatie onderstreepte om te komen tot een leefbare samenleving voor de toekomst. Ze plaatste het in een globaal beeld van Quality Education for All (tientallen miljoenen kinderen onder 12 jaar niet naar school kunnen, van het verschil tussen meisjes en jongens in toegang en resultaten, van een schoolstelsel dat niet leidt tot een rechtvaardigere samenleving)

“I want to see education that empowers young people to question, to develop their minds and skill sets, to make choices, to find meaningful employment and to play constructive roles in their families, their communities and their nations. I want to see education that enables young people to value other human beings, encourages them to understand the importance of equality and equity and helps them to recognize the importance of collective responsibility and action.” (Graça Machel)

Mevrouw Machel gaf een mooi overzicht van de verklaringen die in het verleden al zijn ondertekend, en deed een oproep aan iedereen om ervoor te zorgen dat we tegen 2014, het einde van het Decennium, verder zouden staan.

In februari werd een oproep gelanceerd vanuit de UNESCO om 1 van de 25 Young ESD Voices te zijn. ESD staat voor Education for Sustainable Development. Magali Decloedt van DHO Vlaanderen was één van hen. In maart discussieerden de jongeren via online discussiegroepen over de 4 hoofdvragen van de conferentie (zie hoger). Op 31 maart, één dag voor de wereldconferentie, werd een workshop gehouden, waarin de groep tot een synthesesetekst met aanbevelingen voor de wereldconferentie kwam. Deze werden tijdens de plenaire opening toegelicht.

De aanbevelingen vind je via <http://www.dhovlaanderen.be/files/Young%20ESD%20Voices.pdf>

Het was een fantastische ervaring om samen met andere jongeren die je totaal niet kent, en die duizenden kilometers verder zijn opgegroeid in een totaal andere context, op dezelfde golflengte te zitten, ervaringen uit te wisselen, en samen naar iets toe te werken. Het gaf een geweldige energieboost.

De Wereldconferentie resulteerde in de Verklaring van Bonn, waarin tientallen acties voor beleid, voor alle vormingswerkers en voor de UNESCO zelf zijn opgenomen. De tekst vind je via: www.dhovlaanderen.be/files/Bonn%20Declaration.pdf

Enkele interessante inzichten en documenten:

- Verklein je ecologische voetafdruk, vergroot je handafdruk! (doe iets)
- Belang van kritisch denken
De link tussen de kritische pedagogiek (Paolo Freire) en educatie voor duurzame ontwikkeling (kritisch denken, participatief, vanuit leefwereld van de lerende, betrokkenheid, onderwijsinstelling is deel van de maatschappij, educatie is een politieke en waarden geladen activiteit, belang intrinsieke motivatie, ...)
- Kwaliteit in hoger onderwijs in 2050 betekent dat ...
 - principes van duurzame ontwikkeling geïntegreerd zijn in curriculum en onderzoek;
 - de hoger onderwijsinstelling deel is van de omgeving, en bijdraagt tot de lokale ontwikkeling (ecologisch, economisch en sociaal);
 - de hoger onderwijsinstelling als organisatie een leider is in maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- Guidelines and recommendations for reoriënting teacher education to address sustainability unesdoc.unesco.org/images/0014/001433/143370E.pdf
- Earth Charter: www.earthcharterinaction.org
- Resource kit on sustainable production and consumption: www.unep.org/PDF/sc/SC_resourcekit.pdf
- De akoestiek van sociaal leren (Arjen Wals): www.senternovem.nl/mmfiles/webversie%20De%20Akoestiek%20van%20Sociaal%20Leren_tcm24-218485.pdf
- Here and Now! Recommendations and Guidelines on Education for Sustainable Consumption: www.consumersinternational.org/files/98245/FileName/HereandNowGuidelines.pdf
- www.lerenvoorduurzameontwikkeling.nl
- Corcoran, P.B, & P.M. Osano (2009), Young people, education and sustainable development, Wageningen Academic Publishers.

3. Competenties SW voor duurzame ontwikkeling

De verduidelijkende presentatie van Frank Monsecour vind je via www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46#presentaties

Bespreking en conclusies

In de Baobab werkgroep worden de competenties voor sociaal werk zo geformuleerd dat de verschillende opleidingen er zich in kunnen vinden. Het is een interessante oefening om te kijken of de competenties duurzame ontwikkeling in het kader passen. Ward Dumoulin buigt zich hierover.

De leden van het netwerk besluiten om ook zelf eens de oefening te doen om de competentielijst uit het eigen departement af te toetsen aan de duurzaamheidscompetenties. DHO Vlaanderen heeft hiervoor een matrix opgesteld. Het invulbaar competentierooster vind je via:

www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=44

Naast deze zogenaamde VESTIA competenties, zijn er nog disciplinaire competenties. De VESTIA competenties zijn van toepassing op alle opleidingen. Het is interessant om na te gaan welke duurzaamheidscompetenties specifiek voor het sociaal werk gelden.

4. Varia

- Pascal Debruyne gaf op 20 oktober een uiteenzetting aan het lerend netwerk over sociale geografie als invalshoek om naar de relatie tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling te kijken. In het tijdschrift Alert (maart 2009) vind je zijn artikel "Duurzame ontwikkeling zoekt sociale rechtvaardigheid". Voor meer info, surf naar www.pow.be
- Publicatie 'Duurzaam Hoger Onderwijs. Appel voor verantwoord onderrichten, onderzoeken en ondernemen'. Het boek belicht de resultaten van het projectmatig wetenschappelijk onderzoeksproject 'Duurzame ontwikkeling en hoger onderwijs (DOHO)' (2005-2008), uitgevoerd door de Katholieke Hogeschool Leuven. Het is een handleiding en inspiratiebron voor beleid, management, middenkader, lectoren en onderzoekers.

'Duurzaam', een modewoord? Niets is minder waar: het realiseren van duurzaam hoger onderwijs is een ware uitdaging voor de betreffende onderwijsinstellingen. Het hoger onderwijs wil haar studenten voorbereiden op de complexe verwevenheid van economische, sociale en ecologische uitdagingen van de toekomst. Maar hoe moet dit in de praktijk gebeuren? Welke rol is er hierin weggelegd voor onderzoek? En wat heeft een duurzaam aankoop- en personeelsbeleid ermee te maken? Dit boek zorgt ervoor dat u door het bos van beleidslijnen opnieuw de bomen ziet.

Auteurs: Wim Lambrechts, Heleen Vandenhoute en Ingrid Vanhoren

- SOWEDO:
 - o Studievoormiddag: 'Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?'
Het project SOWEDO organiseert op 28 mei in de voormiddag (voorafgaand aan congres rond vijf jaar master in SW) in Leuven een studiebijeenkomst rond het conceptuele luik van het onderzoek rond SW en DO. Er komt hier rond input vanuit twee richtingen: Jef Peeters zal het ontwikkelde kader rond SW en DO presenteren. Tine Van Regenmortel (HIVA en Fontys) zal vanuit de idee van 'empowerment als een metaparadigma voor SW' de band proberen te maken met DO. Vervolgens komen er reacties van mensen uit drie verschillende werkteerijnen van het SW. De uitnodiging vind je via www.dhovlaanderen.be/files/SOWEDO%20studievoormiddag.pdf

- Uit het SOWEDO Project volgt tegen ca. oktober 2010 de publicatie van een boek over Sociaal Werk en DO. Enerzijds zullen daarin door Jef Peeters de onderzoeksresultaten van het project verwerkt worden. Maar omdat het terrein van het SW zo breed is zal dat verder aangevuld worden met hoofdstukken van de hand van verschillende auteurs rond een aantal specifieke thema's. Een aantal auteurs heeft reeds toegezegd een bijdrage te willen leveren.
Op de vergadering werd er door Jef een voorlopig werkschema voor de samenstelling van het boek uitgedeeld. De leden van het netwerk worden uitgenodigd om daarop commentaar en aanvullingen te leveren, en zo mogelijk suggesties voor auteurs. Bij voorkeur worden de leden van het netwerk uitgenodigd om zelf een bijdrage te leveren (o.a. voor het onderwijsluik van het boek). De verwachting is dat er vanuit het lerend netwerk sowieso een bijdrage komt rond competenties voor DO (cf. bijdrage van Frank).
Alle reacties en suggestie: jef.peeters@khleuven.be
- Op de webpagina van het lerend netwerk vind je de powerpointpresentatie omtrent duurzame ontwikkeling in sociaal werk. Er worden twee versies opgemaakt, de ene versie is een 'vergaarbak' met slides waar men kan uit shoppen, de tweede versie is een modelpresentatie.

Alle leden van het lerend netwerk worden gevraagd om de presentatie aan te vullen
www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46#didactisch%20materiaal

- 2009-2010 is het laatste academiejaar voor Jef Peeters op pensioen gaat. Hij gaat dan werken aan een boek over sociaal werk en duurzame ontwikkeling. Om de continuïteit van het lerend netwerk te verzekeren vraagt hij daarom tegen volgend academiejaar opvolging als voorzitter.

5. Volgende samenkomst

Het lerend netwerk zal een volgende keer samenkomen **op vrijdag 4 of 18 september**. Via een 'doodle' polsen we naar de best passende datum. Vul jouw (potentieel) beschikbare data in via www.doodle.com/b4bvpv5i2xdwmfbzf. Voor deze samenkomst zijn we nog op zoek naar een gastheer of gastvrouw. Geef ons een seintje als de samenkomst bij jouw hogeschool of organisatie kan plaatsvinden.

Het project SOWEDO organiseert i.s.m. DHO Vlaanderen de studievoormiddag 'Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?' op **donderdag 28 mei van 9.30 uur tot 13 uur in het HIVA te Leuven**. Voor meer info, zie [SOWEDO studievoormiddag](#).

Blokkeer ook alvast **23 oktober 2009** in je agenda voor een studiedag met de resultaten van het SOWEDO onderzoek en interactieve workshops.

Bijlage I.10

Verslag studievoormiddag 28 mei van 9 u tot 12.30 u 'Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?'

Datum: Donderdag 28 mei 9.00-12.30 uur Plaats: HIVA - Leuven Verslag: Magali Decloedt

Overzicht

1. Studievoormiddag: Project SOWEDO en DHO Vlaanderen
 2. Duurzame ontwikkeling als kader voor sociaal werk
 3. Empowerment in zorg en samenleving
 4. Reflecties vanuit de praktijk van het sociaal werk en nabespreking
 5. Geplande activiteiten
-

1. Studievoormiddag: Project SOWEDO en het lerend netwerk van DHO Vlaanderen

Tijdens de studievoormiddag werden de voorlopige resultaten van het conceptuele onderzoek van Project SOWEDO ter discussie voorgelegd. Het project SOWEDO heeft de bedoeling om Sociaal Werk (SoWe) meer dan nu het geval is te oriënteren op duurzame ontwikkeling (DO), en de integratie van ecologische, sociale, economische en participatieve aspecten in het sociaal werk systematisch op te pakken.

Project SOWEDO werkt samen met Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen, kortweg DHO Vlaanderen. DHO Vlaanderen organiseert activiteiten voor integratie van duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs. De focus ligt op het integreren van duurzame ontwikkeling in de curricula en in de interne bedrijfsvoering. Dit doen we door kennisuitwisseling en –opbouw via lerende netwerken van docenten en geïnteresseerde professionals uit het werkveld.

Project SOWEDO en DHO Vlaanderen organiseren samen het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'. Alle info over het lerend netwerk vind je in de [folder](#) of op [de webpagina van het lerend netwerk](#).

2. Duurzame ontwikkeling als kader voor sociaal werk

Jef Peeters (KHLeuven), voorzitter van het lerend netwerk, bracht tijdens de studievoormiddag een goed overzicht van wat duurzame ontwikkeling kan betekenen voor het sociaal werk. De info en de slides mogen overgenomen worden om te gebruiken in de eigen lessen.

Je kan de 'basispresentatie duurzame ontwikkeling en sociaal werk' in powerpoint downloaden op de rubriek '[didactisch materiaal](#)' op de webpagina van het lerend netwerk.

3. Empowerment in zorg en samenleving

Tine Van Regenmortel (HIVA) geeft een uiteenzetting over empowerment, als kader voor sociale inclusie en moderne zorg, en koppelt haar bijdrage aan 'duurzame ontwikkeling' als referentiekader voor sociaal werk.

De definitie luidt:

“Empowerment is een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie”.

De verbinding met DO werd gevonden in het versterken van mensen enerzijds en vormen van netwerk- en gemeenschapsopbouw anderzijds.

Enkele raakpunten tussen empowerment en DO op een rijtje:

- Prioritaire aandacht maatschappelijk kwetsbare groepen (intragenerationele solidariteit en ervaringsdeskundigheid)
- De intragenerationaliteit
- Multilevel en interactief
- Positieve invulling van macht (synergie)
- Proces centraal met accent op participatie
- Waardegebonden bv. sociale rechtvaardigheid, gelijke kansen
- Sociale actie en multi-actorschap, gedeelde verantwoordelijkheid
- Veerkracht, waarbij de positief ondersteunende netwerken belangrijk zijn
- Autonomie in verbondenheid (holistisch mensbeeld), link met sociale cohesie
- Belang van sociale netwerken (sociaal kapitaal)
- Duurzaamheid in relaties
- Accent op kwaliteit van leven
- Bottom-up benadering

Je kan de presentatie van Tine Van Regenmortel, alsook haar oratie ‘Zwanger van empowerment’ (2008), terugvinden op de [webpagina van het lerend netwerk](#).

4. Reflecties vanuit de praktijk van het sociaal werk en nabespreking

Drie praktijkvoorbeelden werden toegelicht:

De uitgedeelde documenten kan je downloaden via de [webpagina van het lerend netwerk](#) (rubriek ‘presentaties’).

a) Duurzaamheid en jeugdhulpverlening (Jo Voets, Bethanië, Genk)

Duurzaamheid werd benaderd vanuit een sociaal ecologische invalshoek, meer bepaald vanuit de (sociale) omgeving.

b) Duurzaamheid en armoedebestrijding (Moo Laforce, Leren Ondernemen, Leuven)

Duurzaamheid wordt binnen Leren Ondernemen verstaan als ‘permanent en in de breedte ondersteunen en structureel werken’

Dit wil zeggen:

- Aan de kant van de mensen blijven staan, ook als professional, zowel op korte als op lange termijn
- Langdurig engagement met het oog op het opbouwen van een vertrouwensrelatie
- De dialoog onderhouden met de mensen, hoe moeilijk het soms ook is. Dat betekent niet enkel luisteren, maar ook je mening zeggen: de mensen confronteren en laten confronteren
- Ze graag zien
- Een permanente plek creëren waar ze kunnen samenkomen, een plek waar ze erkenning krijgen.

c) Duurzaamheid en OCMW (Frank Van Vaerenbergh, OCMW Mol)

In de uiteenzetting van Frank Van Vaerenbergh kwam vooreerst de planet-dimensie van duurzame ontwikkeling naar voren (energiebesparingen, afvalverwerking en regenwaterrecuperatie).

Verder werd voorgesteld hoe er vanuit het OCMW een opbouwwerkproject werd opgezet met sterke duurzaamheidsaccenten, alsook welke projecten rond energie er o.a. in het belang van kansarmen worden georganiseerd.

Nabespreking

De praktijkvoorbeelden gaven telkens een andere nuance van duurzame ontwikkeling. Dat werd positief beoordeeld. Duurzame ontwikkeling is dan ook geen eenduidig begrip. 'Duurzame ontwikkeling' als concept kan vergeleken worden met een concept als 'vrijheid' of 'rechtvaardigheid'. Het is een politiek geladen begrip, dat wordt ingevuld door de wijze waarop mensen naar de werkelijkheid kijken.

Het maatschappijmodel speelt een belangrijke rol. Duurzame ontwikkeling heeft nood aan een relationeel model (holistisch denken, verantwoordelijkheid voor de toekomst, sociale actie binnen ecologische grenzen, etc.). De welvaarstaat creëert afhankelijkheid en geeft ondertussen de illusie dat ze de nevensymptomen (bvb. voor mensen die niet op de reguliere arbeidsmarkt terecht kunnen) zal opvangen. De centrale vraag is hoe een samenleving zich kan organiseren zodat men zorg draagt voor elkaar, in plaats van meer middelen te investeren in de zorg. Structureel (politiek) werken is dan ook een belangrijke factor in het sociaal werk.

Sociaal werkers moeten de politiek in vraag durven stellen, om marginalisering te voorkomen in plaats van de 'kantjes af te ronden'. Maar ook vanuit de (lokale) politiek wordt meer en meer naar samenwerking gezocht met de praktijk van het sociaal werk. In Mol wordt bvb. geïnvesteerd in de dialoog tussen het OCMW en de Vereniging waar armen het woord nemen.

5. Geplande activiteiten

Het lerend netwerk zal een volgende keer samenkomen **op vrijdag 18 september in de voormiddag**. Alle geïnteresseerde docenten en praktijkwerkers zijn welkom.

Blokkeer ook **23 oktober 2009** in je agenda voor een studiedag met de resultaten van het SOWEDO onderzoek en interactieve workshops over de vertaling van 'duurzame ontwikkeling' naar de praktijk van het sociaal werk enerzijds en naar de opleiding sociaal werk anderzijds.

DHO Vlaanderen en Project SOWEDO
Projecten met steun van de Vlaamse overheid

Bijlage I.11

Verslag reflectiegroep SOWEDO do 11 juni 2009

Aanwezig: Wim Lambrechts (KHLeuven), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Katrien Van Poeck (EDO, LNE Vlaanderen), Jef Peeters (SSH), Hilde Bevers (SSH).

Verontschuldigd: Leida Rijnhout (VODO), Frank Monsecour (Arteveldehogeschool), Sylvia Hubar (WGC Ridderbuurt, SSH), Eddy Van Tilt (Oikonde Leuven), Pieter Lievens (KHK), Jan Agten (KHK), Koen Hermans (sociale wetenschappen, KULeuven).

1. Reflecties op de studievoormiddag 28/5/09

We hoorden zeer veel positieve reacties over de inhoud van deze studievoormiddag.

De inleiding van Jef Peeters gaf een helder beeld van DO in het sociale werkveld en de uiteenzetting van Tine Van Regenmortel over *empowerment* gaf weer dat het erom gaat om de verbinding te proberen maken tussen het versterken van mensen, en vormen van netwerk- en gemeenschapsopbouw in functie van sociale duurzaamheid. Hierin staat het concept 'veerkracht' (*resilience*) centraal. Wat verder dient uitgeklaard te worden is of er een relatie kan gelegd worden tussen dat concept uit de theorie over *empowerment* en het veerkrachtconcept uit de ecologische systeemtheorie. In die theorie wordt duurzaamheid verbonden met een balans tussen veerkracht en efficiëntie. Dat begrip vind je bijvoorbeeld toegepast als basisconcept van het actiemodel van 'Transition Towns', en ook in de argumentatie van Bernard Lietaer voor complementaire muntsystemen.

De praktijkvoorbeelden gaven telkens een andere nuance van duurzame ontwikkeling. Dat werd positief beoordeeld. Om nog maar eens te zeggen dat het thema DO zeer ruim is en dat diverse aspecten kunnen benadrukt worden. Ook de discussie over de verschillende posities die lokale overheden kunnen innemen inzake sociaal werk en DO was interessant.

2. Rapport

Het rapport willen we klaar hebben tegen de studiedag op 23/10.

Voorstel inhoud:

- conceptuele studie
- literatuurstudie
- een beschrijvend stuk met materiaal uit de interviews. Wat in de bezochte organisaties interessant is in het kader van DO zal gepresenteerd worden met behulp van fiches per organisatie. We gebruiken daarvoor een lijst met vrij algemene normatieve criteria (geen indicatoren). (in bijlage)
- verslaggeving focusgesprekken
- aanbevelingen voor overheid, onderwijs en werkveld

De mogelijkheid werd geopperd om n.a.v. rapport en studiedag een persconferentie te organiseren.

Uit de bespreking van deze planning kwam de volgende werkwijze:

- Het heeft niet zoveel zin (o.a. papiergebruik) om het volledige rapport af te drukken voor alle deelnemers aan de studiedag. Het rapport kan elektronisch ter beschikking gesteld worden.
- Er wordt een samenvatting (10-tal pagina's) gemaakt van het rapport met de belangrijkste 'kapstukken'. We bekijken of dit mooi gelayout kan worden, bijv. ook met gebruik van cartoons. Die geven we aan alle deelnemers.
- Op de studiedag kan in de deelworkshops ook gewerkt worden aan beleidsaanbevelingen. Die kunnen later met leden van het LN Sowedo samengelegd worden i.f.v. bekendmaking en ev. persconferentie.

3. Voorbereiding studiedag 23 oktober

Het programma kan er als volgt uit zien:

Voormiddag:

- 9 u ontvangst – 9.30 u starten
- schetsen van het kader rond SW en DO, en wat er in het project daarrond gebeurde
- externe spreker: er werd gedacht aan Joke Vandenabeele met een bijdrage over de betekenis van *social learning* voor SW en DO.

Namiddag:

- 3 lokalen – 6 sessies
- per sessie 2 organisaties
- opbouwen rond een aantal vragen – gesprek met moderator, interviewformule

Sessie1: onderwijs (competenties, uitwisseling van onderwijspraktijken)

De vraag werd gesteld of dit door het LN kan ingevuld worden. Magali wil de organisatie daarvan op zich nemen. Ze doet alvast een mail naar de leden van het LN om te peilen naar mogelijke onderwijservaringen die aan bod kunnen komen. Jef vraagt aan Gunter Gehre (SSH) voor een bijdrage over educatief werken.

Sessie 2 & 3: worden verder ingevuld door Hilde en Jef

Afsluiter: voorstel: Mong Rosseel van De Vieze Gasten. Mong is eveneens sociaal werker. Katrien informeert.

Budget en samenwerking:

Een samenwerking van SOWEDO met EDO, Ecocampus en DHO Vlaanderen.

- lokalen: Ferrarisgebouw Vlaamse Gemeenschap, Katrien Van Poeck, en collega Jürgen Loones kunnen helpen op 23/10.
- catering: moeten we zelf bestellen (best niet via LNE, wegens te complex).
- DHO, Lerende Netwerken: kan helpen in promotie; Magali helpt op 23/10.
- Voor de voorbereiding zijn er geen extra personeelsmiddelen. Het contract van Hilde Bevers loopt af op 15/9. Suggestie: een subsidieaanvraag indienen bij Cera. Jef bespreekt dit met de departementale leiding van de SSH.

4. Ideeën voor een boek (zie uitgedeelde nota)

Het concept wordt toegelicht. Bij de vraag naar mogelijke aanvullingen werd de suggestie van het vormingswerk naar voren geschoven. Wegens de selectie die gemaakt moet worden, werd dit niet weerhouden omdat het nogal voordehandliggend is, anderzijds komt het onrechtstreeks aan bod via een hoofdstuk over 'sociaal leren', alsook in het deel over educatie.

Bij de vraag naar suggesties voor namen voor het schrijven van een voorwoord werd de naam van Hans Bruyninckx vernoemd.

Timing: publicatie uit in september-oktober 2010. Dat betekent:

eerste versie van de bijdragen tegen december 2009

feedback ca. februari

tweede versie tegen april

eindredactie tegen zomervakantie 2010,.

Vragen aan leden van de reflectiegroep:

- feedback op lijst van criteria voor DO (in bijlage)
- ev. andere suggesties voor het boek.

Bijlage I.12

Zevende samenkomst van het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling'

Datum: Vrijdag 18 september 9.00 - 12.30 uur

Plaats: Samenlevingsopbouw Vlaanderen

Verslag: Magali Decloedt

Deelnemers: Hilde Bevers (KHLeuven), Jan Brodala (KHK), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Frank Monsecour (Arteveldehogeschool), Veerle Opstaele (Arteveldehogeschool), Jos Pauwels (Artesis), Jef Peeters (KHLeuven), Anne Snick (Flora), Chris Truyens (Samenlevingsopbouw Vlaanderen), Katrien Van Poeck (Vlaamse Overheid), Soetkin Vanbeselaere (Globelink), Patrick Vleeschouwer (Arteveldehogeschool).

Verontschuldigd: Jan Agten (KHK), Danny Anné (HoWest), Anouk Depuydt (KULeuven), Myriam Deroo (Howest), Kristof Dewaele (Katho), Ward Dumoulin (Katho), Tom Lazou (Globelink), Dirk Le Roy (Sustenuto/DHO Vlaanderen), Pieter Lievens (KHK), Pascal Roskam (HoGent), Inge Van Roose (HoGent), Anki Vanheden (Plantijn Hogeschool), Agnes Verbruggen (HoGent), Griet Verstraeten (Ecocampus), Timothy Wyffels (GREEN vzw)

Overzicht

1. Duurzame ontwikkeling en de vraag naar een ander model voor arbeid
2. Competenties SW voor duurzame ontwikkeling
3. Varia
4. Volgende samenkomst

-
1. Duurzame ontwikkeling en de vraag naar een ander model voor arbeid

Inleiding

Anne Snick, coördinatrice van Flora, gaf een erg verhelderende analyse over arbeid, en discriminatiemechanismen op de arbeidsmarkt en in de samenleving.

Flora is een federaal netwerk van organisaties die werken aan de socio-professionele inschakeling van vrouwen (en mannen). Flora mikt op de **duurzame integratie op de arbeidsmarkt van kansarme vrouwen en mannen**. Deze doelgroep heeft immers minder kansen om zich in de samenleving te integreren en om toegang tot de arbeidsmarkt te krijgen. Het werk van Flora steunt op een analyse van de gendermechanismen die onze samenleving bepalen en maakt de negatieve effecten ervan zichtbaar.

De medewerksters van Flora gebruiken de methode van het **actieonderzoek**. Hun expertise is gebaseerd op 'co-constructie van kennis': de voortdurende uitwisseling tussen de theoretische genderanalyse van het Flora-team en de ervaringen op het terrein, met name van de organisaties aangesloten bij het Netwerk Flora. Deze methodiek stelt de medewerksters in de organisaties en de mensen van de doelgroep zelf in staat om te participeren aan de opbouw van kennis over thema's die hen aanbelangen.

Een model voor een 'duurzame organisatie'

Anne Snick legt de link tussen haar expertisegebied en duurzame ontwikkeling. Ze gebruikt het systeemecologisch model van Bernard Lietaer om een 'duurzame organisatie' voor te stellen. Daarbij staan twee parameters voorop: efficiëntie aan de ene kant, en diversiteit & verbondenheid aan de

andere kant. Een organisatie kan enkel duurzaam ontwikkelen indien het voldoende efficiënt werkt in een voldoende diverse context. Dit model komt uit de ecologische wetenschap, en wordt ook toegepast op sociaal-ecologische systemen. Een voorbeeld ter verduidelijking: de productie van eikenhout. Als je enkel eikenbomen plant, en de rest van de biodiversiteit bestrijdt, dan heb je een erg efficiënt systeem. Wanneer echter een ziekte uitbreekt, kunnen de andere organismen dit niet opvangen en ben je al je hout kwijt. Anderzijds: als je één eikenboom in een oerwoud plant, dan ben je ook niet goed bezig. Haar stelling is dat **het economische systeem te veel gericht is op efficiëntie**, waardoor het te weinig ruimte laat voor diversiteit en veel mensen uit de boot vallen. De VDAB heeft bvb. als overheidsinstrument de taak om zoveel mogelijk burgers klaar te stomen voor de arbeidsmarkt. Ook de sociale economie wordt afgerekend op de doorstroming naar de arbeidsmarkt. Dit maakt dat opnieuw de zwakste mensen worden uitgesloten (cfr. Mattheuseffect).

Tewerkstellingsprojecten bieden vaak begeleiding op maat aan. Dit geeft impliciet – doch onbedoeld – de boodschap mee dat het probleem bij de werkzoekende ligt. Het idee is dat de werkzoekende meer talenten dient te ontwikkelen en pas dan kan deelnemen aan de samenleving. Dit werkt empowerment tegen. Flora brengt bvb. laaggeschoolde vrouwen samen, waardoor ze merken dat het niet aan zichzelf ligt, maar aan structurele uitsluitingmechanismen in de maatschappij.

Enkele voorbeelden:

- Hoe meer kinderen je opvoedt, hoe meer kans je hebt dat wanneer je alleen komt te staan dat je in de armoede terecht komt. Terwijl je mee bouwt aan de toekomst van de samenleving.
- Poetsvrouwen moeten doorgaans niet met de computer werken, terwijl er een heel aantal taken zijn die door hen zouden kunnen worden opgenomen (dienstregeling, labels producten, bestelling producten, etc.). Hiermee wordt – onbedoeld – het signaal meegegeven dat computergebruik niet voor deze doelgroep bestemd is. Vervolgens organiseert men een gratis vormingscursus internet, en komt er niemand opdagen. Ze hebben immers het gevoel dat het toch niet voor hen bedoeld is, ze moeten kinderopvang voorzien, er is een drempel om naar de vormingsorganisatie te gaan, etc. De organisatoren van de cursus interpreteren dit als een ‘keuze om digitale analfabeet te blijven’.

Verskillende functies van arbeid

Op basis van het onderzoek dat Flora uitvoerde onderscheidt Anne Snick vier functies van arbeid, die noodzakelijk zijn voor het goed functioneren van de maatschappij en voor de ontplooiing van de burgers:

- Productieve arbeid: productie van goederen (en sommige diensten) die een ruilwaarde hebben op de markt of een gebruiks- of ruilwaarde in het huishouden;
- Reproductieve arbeid: zorgarbeid die het overleven van (de leden van) de samenleving waarborgt: biologische reproductie, zorg voor anderen in het kader van het gezin (verzorgen, voeden, het huis onderhouden...) of in een ruimer kader (scholen, ziekenhuizen, rusthuizen...);
- Sociale arbeid: arbeidsvormen die de goede werking van de samenleving verzekeren, bijvoorbeeld via politiek of burgerlijk engagement of vrijwilligerswerk;
- Zelfarbeid: investeren in het eigen welzijn en de eigen gezondheid, ontwikkelen van de eigen talenten, etc.

Bij elk individu varieert de inzet voor de verschillende vormen van arbeid, naargelang de levensfase (met of zonder kinderen enz.), maar ook als gevolg van gebeurtenissen die plaatsgrijpen in een leven. Afhankelijk van de levensfase of van de gebeurtenissen die hen treffen, kunnen mensen de verschillende vormen van arbeid in wisselende mate opnemen.

In onze maatschappij zijn de verschillende vormen van arbeid (nog) ongelijk verdeeld tussen de seksen en worden ze op erg ongelijke manier gewaardeerd. Productieve arbeid wordt in onze samenleving overwegend gekoppeld aan loonarbeid, wat vertaald wordt in bankbiljetten. Daarenboven

hebben de banken het monopolie over het geldsysteem. 'Money as debt' is een interessant filmpje dat de werking van het monetair systeem uitlegt. Je vind het via <http://www.youtube.com/watch?v=Xw8OkHZxARA>.

Vrouwen, die instaan voor het grootste deel van de zorgarbeid, hebben het moeilijker dan mannen om toegang te krijgen tot volwaardig betaald werk en, dus tot een loon en sociale rechten die toelaten om zelfstandig te leven. Bvb. iemand die kinderen verzorgt, opvoedt, fruitpap maakt, badjes geeft, etc. in haar/zijn eigen huishouden werkt niet. Iemand die hetzelfde doet in de crèche werkt wel. En wie werkt, bouwt (pensioen)rechten en een sociale positie op. Wie 'niet werkt' niet. Bovendien is vanuit de economische sector een beeld van een ideale werknemer gecreëerd, namelijk het kostwinnermodel. Voor bedrijven is dit het meest productieve model.

Voor een doeltreffende aanpak van de problemen bij het zoeken of behouden van een baan, is het absoluut noodzakelijk om rekening te houden met de situatie van kansarmen in termen van de vier vormen van arbeid en van hun levenstraject.

De presentatie vind je op de pagina van het lerend netwerk, via www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46#presentaties

Nabespreking

Het verhaal van Anne Snick is erg herkenbaar voor de leden van het lerend netwerk.

Meer en meer worden problemen individueel bekeken. Verkeerseducatie is daar een voorbeeld van. Een ander voorbeeld: de economische context straft vrouwen die op jonge leeftijd kinderen krijgen. Zij missen namelijk de start op de arbeidsmarkt. Daardoor stellen vele vrouwen hun kindervens uit. Het resultaat is dat ze meer problemen ondervinden om kinderen te krijgen en beroep moeten doen op medici. De oorzaak ligt in het economische systeem, de oplossing wordt gezocht bij het individu.

De vraag wordt gesteld of het een goed idee zou zijn om 'zorgarbeid' ook te erkennen als 'werk'. Anne Snick is tegen een 'huisvrouwenloon'. Wat wel mogelijk is om met een alternatief muntsysteem te werken. Ook is het logisch dat wanneer je kinderen opvoedt, je pensioenrechten opbouwt. Bij de introductie van een alternatief muntsysteem moet je rekening houden met financieel-technische aspecten en politieke maatschappelijke aspecten. Netwerk Vlaanderen werkt de financieel-technische kant verder uit, terwijl Flora mee zoekt naar een politiek model dat zou kunnen ingevoerd worden.

Het is belangrijk om dit verhaal over te brengen bij studenten. Iedereen wordt opgeleid in het vigerende paradigma. Daarnaast is de vraag of professionals zelf ook kritisch blijven, wanneer men bvb. subsidies wil verkrijgen.

Ter info: op 24 september organiseert Flora de studiedag "Dienstencheques: ten minste houdbaar tot... Hoe investeren in duurzame tewerkstelling?".

Voor meer info, zie <http://www.regionale-economie.be/EventDetails.aspx?Id=464>.

2. Competenties SW voor duurzame ontwikkeling

Frank Monsecour vertrekt van de presentatie die tijdens de vorige samenkomst gepresenteerd werd (zie www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46#presentaties).

Tijdens een workshop op de studiedag van het project SOWEDO op 23 oktober 2009, zullen de duurzaamheidscompetenties geplaatst worden naast de competenties die in het kader van Baobap zijn ontwikkeld. Het Baobap-team ontwikkelde een referentiekader voor alle sociale hogescholen, wat dient voor de visitatie. Dit kader is bekend gemaakt in juni. Verschillende sociale hogescholen maken op dit moment een denkoefening rond competenties.

Enkele leden van het netwerk hadden ter voorbereiding zelf de oefening gedaan om de competentielijst uit het eigen departement af te toetsen aan de duurzaamheidscompetenties (voor de matrix, zie www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=44).

Bespreking en conclusies

Vele competenties duurzaamheid zijn reeds vervat in de competentieprofielen van de verschillende sociale hogescholen, maar worden niet in die zin verwoord. De competenties omtrent toekomstgerichtheid ontbreken vaak, terwijl emotionele intelligentie een absolute pijler is van het sociaal werk.

De lijst van competenties (VESTIA) wordt kritisch doorgenomen. Zo werd bvb. aangegeven dat ‘het eigen geweten als maatstaf hanteren’ geen competentie is, maar iets wat mensen automatisch doen. Bovendien was er een discussie of dit wenselijk is binnen het sociaal werk. Een punt van kritiek op deze competentielijst is de sterke nadruk op individuele verantwoordelijkheid, terwijl in ‘goed’ sociaal werk er een grote nadruk gelegd wordt op intervisie. De competenties dienen echter ook in hun onderlinge samenhang bekeken te worden. Zo moet je bvb. de competentie ‘handelen wanneer de tijd rijp is’ samen met het kunnen ‘denken in verschillende tijdschalen (korte en lange termijn)’ zien. Anders dreigt het in te gaan tegen de idee van structureel werken.

De kwaliteitsindicatoren EDO zijn opgesteld vanuit het ENSI-raamwerk. Dit laatste raamwerk is vanuit een pedagogische context opgebouwd. Het is interessant om de competenties sociaal werk ook eens vanuit dit kader te bekijken. De kwaliteitsindicatoren EDO zullen op de webpagina van het lerend netwerk geplaatst worden en ook als input dienen voor de workshop op 23 oktober 2009.

Toekomstgericht denken en handelen komt in het nieuwe opleidingsonderdeel ‘actuele vraagstukken’ aan de Arteveldehogeschool uitgewerkt (zie fiche in bijlage).

→ De examenopdracht van het OLOD: Na een problematiserende, historische duiding van je onderwerp, analyseer je het verder vanuit de sociale, economische én ecologische context. In een laatste deel denk je toekomstgericht en leg je alle mogelijke lange termijn oplossingen in de weegschaal. Je slot bestaat uit een persoonlijk besluit met betrekking tot het besproken duurzaamheidsvraagstuk.

De gekozen thema’s vind je ook in de fiche in bijlage. Het werk van de studenten bevat al een schat aan informatie (inhoudelijk + welke thema’s vinden de studenten zelf interessant?). Eén van de papers wordt dit jaar verwerkt in de cursus. De student in kwestie moet natuurlijk zijn goedkeuring geven.

Deze examenopdracht is ook wel interessant om zelf eens uit te werken: waar willen we met de opleiding sociaal werk binnen 30 jaar staan?

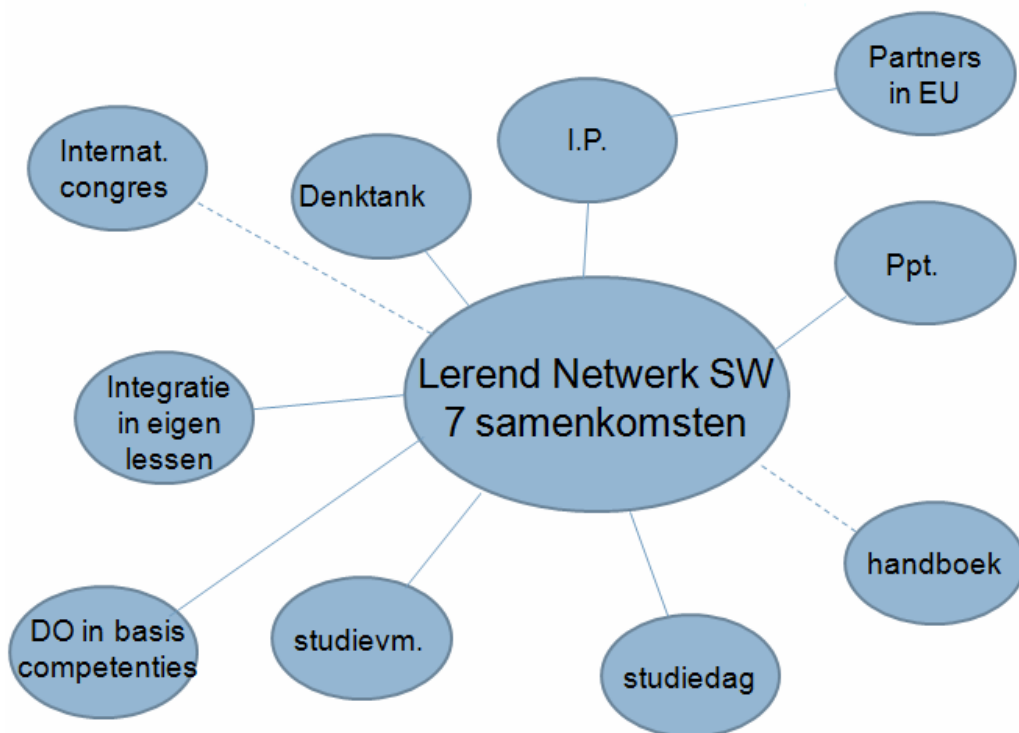
Ter voorbereiding van de workshop omtrent competenties op 23 oktober 2009 wordt een oproep gedaan bij de leden:

- Hoe worden de competenties binnen de eigen opleidingsonderdelen en binnen de opleiding vertaald?
- In welke hogescholen is de discussie over competenties een hot item?

Antwoorden mogen doorgemailed worden naar magali.decloedt@dhovlaanderen.be.

3. Volgende samenkomst lerend netwerk?

Dit was de laatste samenkomst die voorgezeten werd door Jef Peeters. Met een kleine attentie werd Jef in de bloemetjes gezet en van harte bedankt voor zijn inzet die tot de prachtige resultaten van dit lerend netwerk leidde. Volgend beeld geeft schematisch de verwezenlijkingen weer:

De fakkel wordt dus doorgegeven. Dit is dan ook een geschikt moment om stil te staan bij de werkvorm: zijn fysieke samenkomsten waarbij thema's behandeld worden ook in de toekomst de beste werkvorm voor het lerend netwerk? Suggesties en feedback mogen steeds doorgestuurd worden naar magali.decloedt@dhovlaanderen.be.

Alle leden en geïnteresseerden van het lerend netwerk worden in elk geval uitgenodigd voor de studiedag 'facetten van duurzaamheid' op **23 oktober 2009**. De resultaten van het SOWEDO onderzoek worden tijdens de studiedag voorgesteld, daarnaast zijn er interactieve workshops (onder meer over duurzame ontwikkeling in de opleiding sociaal werk).

De uitnodiging vind je via

www.dhovlaanderen.be/files/Uitnodiging%20studiedag%20Facetten%20van%20duurzaamheid.pdf.

Bijlage

1. Hogeschool of Universiteit	Arteveldehogeschool, opleiding Sociaal Werk
2. Contactpersoon	Frank Monsecour
3. Beschrijving van hoe het thema 'duurzame ontwikkeling' vertaald wordt binnen de opleiding Sociaal Werk (in lessen, opdrachten, projecten, stages, etc.)	<p>Via twee keuzevakken :</p> <ol style="list-style-type: none">1. Duurzame ontwikkeling in Semester 42. Actueel vraagstuk Sociaal werk, thema Duurzame ontwikkeling S5 <p>Voor het nieuwe keuzevak DO in S4 bestond het examen uit het opmaken van een paper waarbij de inhoud van de cursus diende te worden geïntegreerd in een door de student zelf gekozen duurzaamheidskwestie.</p> <p>De examenopdracht "Tijdens de lessen van het opleidingsonderdeel 'Duurzame ontwikkeling' zullen deze competenties worden besproken. Sommige worden grondig uitgewerkt en kunnen dienen ter inspiratie voor het schrijven van je paper. Met die examenopdracht bewijs je dat je de verschillende inzichten van de syllabus kan toepassen op een concreet thema. Na een problematiserende, historische duiding van je onderwerp, analyseer je het verder vanuit de sociale, economische én ecologische context. In een laatste deel denk je toekomstgericht en leg je alle mogelijke langetermijnoplossingen in de weegschaal. Je slot bestaat uit een persoonlijk besluit met betrekking tot het besproken duurzaamheidsvraagstuk."</p> <p>Gekozen thema's academiejaar 2008-2009:</p> <ul style="list-style-type: none">- <u>onduurzame cultuur</u>; analyse Westerse grondhoudingen, niet duurzame cultuur (korte termijndenken); cultuurfilosofische benadering (<i>cfr. Verlangen goed te leven</i>); overbevolking; rol van reclame; overconsumptie (III) ; duurzaam consumeren; shoppingcentra;- geld en D.O. (II); subsistentieperspectief tgo kapitalisme;- onduurzaam productiesysteem; cradle to cradle (II)- <u>landbouw</u> : biolandbouw (II); vleesconsumptie (III); globalisering en vrijhandel (afschermen voedselmarkten); landbouw in mondiaal perspectief; voedselkilometers en consumptiegedrag (II); sojaproblematiek (II); subsidieproblematiek EU-landbouw;- grondstoffen: goudkoorts in Peru, dammenproject Chili;- aantasting kustgebieden en oceanen (II); (on)duurzame visserij (II)- <u>waterschaarste</u> en conflicten wereldwijd (VI)- <u>klimaatveranderingen</u> (V); ecopsychologie bij klimaatoorlogen; energievraagstuk (IV); luchtvaart; biobrandstoffen (III); de ijsbeer bedreigd- mobiliteit : personenvervoer; file en verkeer (III)- vruchtbaarheidsproblemen als gevolg van milieuvervuiling ; lichtpollutie; gevolgen van oorlog op milieu- <u>bosproblematiek</u>: gevolgen houtkap op inheemse bevolking; illegale houtkap; verdwijnen van volkeren (IV); kort omloophout en agroforestry; FSC-labeling; ontbossing Amazonewoud;- <u>biodiversiteit</u> : exoten (Victoriabaars) (II); biodiversiteit in mijn gemeente (II); Bijen in de problemen- <u>Duurzame trends</u> : transitiesteden (II); duurzaam wonen en bouwen (II); bio-ecologisch bouwen; duurzaam kamperen; duurzame

Bijlage I.13

Verslag Reflectiegroep SOWEDO 27 oktober 2009

Brussel, Café de Fiennes, 14-16.30 u

Aanwezig: Katrien Van Poeck (Vlaamse overheid, LNE), Magali Decloedt (DHO Vlaanderen), Hilde Bevers (SOWEDO), Jef Peeters (SOWEDO) (verslag)

Verontschuldigd:

Jo Lefevere (Artevelde), Agnes Verbruggen (HoGent), Myriam Deroo (HoWest), Inge Platteeuw (HoWest), Frank Monsecour (Artevelde), Koen Hermans (KULeuven), Peter Raymaekers (KHLeuven), Sylvia Hubar (KHLeuven en wijkgezondheidscentrum Leuven), Pieter Lievens (KHKempen), Jan Brodala (KHKempen), Wim Lambrechts (KHLeuven), Eddy Van Tilt (Oikonde).
Opmerking: enkele afwezigen hebben schriftelijk bedenkingen overgemaakt.

• **Terugblik op studiedag van 23-10-2009, en verspreiding documentatie**

De studiedag mag zeker geslaagd genoemd worden: inhoudelijk sterk en gevarieerd; de aanwezigen waren ook zeer tevreden. Opmerkelijk was bijvoorbeeld dat deelnemers uit de sociale economie, en ook VODO opmerkten dat het conceptuele kader dat door SOWEDO werd uitgewerkt helpt om de conceptualisering van de dimensie 'sociale duurzaamheid' in hun werking uit te diepen.

45 deelnemers is niet slecht, maar het hadden er best meer mogen zijn. 'De afwezigen hebben ongelijk', was een veelgehoorde opmerking. De vraag blijft waarom niet meer SWers aanwezig waren.

De presentatie van het conceptuele kader door Jef Peeters werd zeer interessant bevonden, en mag een bredere verspreiding krijgen. Magali stelt voor om i.s.m. een hogeschool de presentatie op te nemen op enkele filmpjes die dan verspreid kunnen worden. Dat om te vermijden dat Jef een grote 'roadshow' moet doen. Zij zal de mogelijkheid daartoe verder onderzoeken.

De documenten en presentaties zullen op de website van DHO Vlaanderen geplaatst worden. De nieuws slides uit de presentaties van de studiedag worden door Magali verder aangevuld in de 'vergaarbak'.

Na de afwerking van het eindrapport van het project SOWEDO half november zal dat rapport ook via de website ter beschikking gesteld worden. Daarna zal Jef het beschikbare materiaal in stukken kappen, zodat het onder de vorm van verschillende documenten op een meer behapbare manier toegankelijk wordt.

Verder komt er het boek waaraan dit jaar door Jef gewerkt wordt, alsook een inbreng in de nieuwe editie van het handboek *Spoor zoeken* van het SCW, en een artikel in *Alert* vermoedelijk in het voorjaar.

Voor het hoofdstuk over competenties in het boek wordt er afgesproken dat er in de schoot van het lerend netwerk wordt verder gewerkt naar een publiceerbare tekst toe.

• **Aanbevelingen uit de workshops en het project SOWEDO**

Welke hoofdlijnen komen er naar voren uit de geformuleerde aanbevelingen? Binnen de diversiteit aan aspecten die aangehaald worden zien we enkele accenten sterk op de voorgrond komen:

- Het belang van het herdenken van het begrip '**welzijn**', i.f.v. het als samenleving leren leven binnen biofysische grenzen.

- Het te boven komen van het 'hokjesdenken'. Sociale organisaties moeten zich meer met elkaar gaan verlinken, netwerken vormen, en gaan samenwerken. Dat heeft zijn consequenties naar de opleiding SW, waar via de afstudeerrichtingen nu de hokjes mee vorm gegeven worden, maar ook naar het beleid dat te veel in afzonderlijke 'sectoren' denkt. Het gaat er dus om meer coöperatie te zoeken door een **transversale beweging van netwerking**.
- Complementair met het vorige is er ook een sterke vraag naar betere verticale verbindingen. Het basiswerk dient veel meer verbonden te worden met **structuurgericht en beleidsmatig** werken. Het SW dient het micro-, meso- en macroniveau in hun onderlinge samenhang te benaderen, wat overigens overeenstemt met haar basisvisie.
- Vanuit het oogpunt van DO interessante projecten baseren zich in hun benadering van de verschillende niveaus sterk op **kennis** die **vanuit de ervaringen van hun doelgroep** wordt opgebouwd. We vinden hier voorbeelden van bij het opbouwwerkproject 'Energie en armoede', en de koepelorganisatie Flora, netwerk voor vorming en werkcreatie met vrouwen.
- Bij dat alles is er aandacht nodig voor maatschappelijke machtsverhoudingen. Het politieke luik van het empowermentparadigma mag niet uit het oog verloren worden. Er is dus een permanente spanningsverhouding tussen het zoeken naar coöperatie en naar 'sociaal leren', en de nood aan (politieke) **actie**.
- T.a.v. de overheid leeft er (o.a. binnen de sociale economie) een sterke vraag naar een groter vertrouwen in organisaties die hun bestaansreden bewezen hebben. Dat betekent een vraag naar een grotere autonomie in het omgaan met een voldoende basisfinanciering, i.p.v. de huidige dominantie van het projectmatig werken.

Naast deze accenten van algemene strekking zijn er ook heel wat meer concrete vragen en aanbevelingen, zowel naar het werkveld, de opleiding als het beleid. Deze zullen door Jef in een apart document opgelijst worden.

- **Verdere werking van het lerend netwerk**

Magali heeft een bevraging uitgevoerd bij de leden van het lerend netwerk. Daaruit blijkt dat men het zinvol blijft vinden om op regelmatige basis bijeen te komen, en dat met een ritme van éénmaal per trimester.

Naar de inhoud van de bijeenkomsten blijft ook de idee van twee delen gelden:

- eerste deel: uitwerking van een thema door een interessante spreker. Daarbij stelt zich nu de vraag wie inhoud kan aanbrengen nu het project SOWEDO beëindigd is, en Jef het voorzitterschap heeft neergelegd. Een suggestie is om Mieke Clymans van het project 'Energie en armoede' te vragen. Interessant is daarbij de relatie tussen kennisopbouw van onderuit en beleidsgericht werken (tot in de commissie energie van het Vlaams parlement).
- tweede deel:
 - Wergroep 1: intervisie rond praktijkervaringen (dit is een concrete vraag van de denktank van SWers werkzaam in milieuorganisaties).
 - Wergroep 2: vertaling van competenties DO naar het onderwijs. netwerking i.f.v. het creëren van concrete initiatieven (vb. IP), teksten, beleidsadviezen, e.d. (de samenwerking via Ward Dumoulin met BAOBAP was een concreet voorbeeld).

Op korte termijn is het dus belangrijk dat het voorzitterschap wordt ingevuld, minstens functioneel voor de bijeenkomsten, maar mogelijk ook met inhoudelijke input.

In dit verband heeft Jef aan Danny Anné in zijn functie van voorzitter van de VVSH gevraagd of een financiële ondersteuning van het voorzitterschap door een soldaire bijdrage van alle sociale scholen via de VVSH een mogelijkheid is.

Vermits de financiering van DHO Vlaanderen door de Vlaamse overheid voor het jaar 2010 nog onzeker is, wordt er naar alternatieven gezocht voor de cotinuering van het netwerk. Het lerend netwerk 'oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling' zou eventueel door het departement LNE verder opgevolgd kunnen worden.

Concrete afspraken voor de komende werking

- Magali spreekt hogeschool aan voor het maken van een filmpje.
- Magali roept in de loop van december een werkgroepje samen om de toetsing van de competenties DO aan de competenties SW verder uit te werken i.f.v. publicatie. Op die bijeenkomst zal een schema uitgewerkt worden, en ook afgesproken wie de tekst gaat uitwerken.
- Magali schrijft voor het boek een kaderstukje over de werkwijze van en de ervaringen met het lerend netwerk.
- In het voorjaar (februari?) wordt de volgende bijeenkomst van het lerend netwerk georganiseerd.
- Op 5 maart wordt de tweede markt van de DO in het HO georganiseerd. Het project SOWEDO wil daaraan deelnemen en zal daartegen proberen een folder klaar te hebben over het te verschijnen boek, met een mogelijkheid tot voorintekening.

Bijlage II : Documenten studiedagen

1. Studiedag 28 mei 2009: 'Duurzame ontwikkeling een nieuw paradigma voor sociaal werk?'
 1. Programma
 2. Bijdrage Tine VanRegenmortel – HIVA
 3. Bijdrage Jo Voets – Bethanië Genk
 4. Tekst Frank Van Vaerenbergh – OCMW Mol
 5. Tekst Moo Laforce – Wonen en werken – Leuven
 6. Verslag van het panelgesprek

2. Studiedag 23 oktober 2009: 'Facetten van duurzaamheid'
 1. Informatietekst conferentiemap
 2. Verslag van de workshops

Bijlage II.1.1

Studievoormiddag van het project SOWEDO

Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

HIVA - 28 mei van 9 u tot 12.30 u

Al twee decennia staat 'duurzame ontwikkeling' op de agenda van de wereldgemeenschap als antwoord op de dubbele uitdaging van ecologische crisis en sociale ongelijkheid. Daarbij wordt duurzame ontwikkeling wel eens omschreven als een 'nieuw paradigma' voor de samenleving. In het project SOWEDO onderzoeken we wat DO kan betekenen voor het Sociaal Werk. Dit onderzoek bevat zowel een conceptueel luik, als een toetsing aan de praktijk van het Sociaal Werk in Vlaanderen.

Op deze studiebijeenkomst leggen we de voorlopige resultaten van het conceptuele onderzoek ter discussie voor. We zullen duurzame ontwikkeling daarbij confronteren met een visie die *empowerment* naar voren schuift als een paradigma voor Sociaal Werk. Daarbij laten we ons leiden door de gedachte dat duurzame ontwikkeling – vanuit de normatieve interpretatie die we daaraan geven – en *empowerment* beide deel uitmaken van een ruimere paradigmaverandering waar onze samenleving nood aan heeft.

Daarbij betrekken we in de discussie graag iedereen die bekommerd is om de richting die het Sociaal Werk uit moet gaan, mensen zowel uit het werkveld als uit opleidingen.

Contact SOWEDO:

jef.peeters@khleuven.be ; hilde.bevers@khleuven.be

Studiebijeenkomst in samenwerking met:

- Hoger Instituut voor de Arbeid (HIVA) – www.hiva.be
- DHO Vlaanderen – www.dhovlaanderen.be
- Het project SOWEDO wordt gefinancierd door de Vlaamse Overheid: projecten VSDO -Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling

PROGRAMMA

- 9.00 u Onthaal en koffie
- 9.20 u Welkom en inleiding
 Nadia Quintens – moderator (SSH, KHLeuven)
- 9.30 u Duurzame Ontwikkeling als kader voor Sociaal Werk
 Jef Peeters (SOWEDO, KHLeuven)
 Vragen
- 10.10 u Empowerment in zorg en samenleving
 Tine Van Regenmortel (HIVA, KULeuven)
 Vragen
- 10.50 u Reflecties door drie praktijkmensen
 Moo Laforce (Leren ondernemen, Leuven)
 Jo Voets (Bethanië, jeugdhulpverlening, Genk)
 Frank Van Vaerenbergh (OCMW, Mol)
- 11.40 u Paneldiscussie met de zaal
- 12.20 u Aankondigingen
- 12.30 u Broodjeslunch

Congres 'Sociaal werk de toekomst in!'

Voor mensen die deelnemen aan dit internationaal congres:

- Het auditorium Max Weber bevindt zich in het naastliggende gebouw.
- Het onthaal loopt daar tot 13.30 u wanneer het congres geopend wordt.

Bijlage II.1.2

Studiedag: Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

Bijdrage Tine Van Regenmortel (HIVA): Empowerment en duurzame ontwikkeling²

Ik voel me helemaal geen deskundige om te spreken over DO. Maar ik zit met een paradigma voor het SW, Jef Peeters zit met een paradigma voor het SW. Paradigmata voor het SW bij elkaar leggen en verbinden: ik vond dat een boeiende uitdaging. Ik ga trachten om vanuit mijn verhaal over *empowerment* verbindingen te maken met het paradigma van DO.

In november 2008 heb ik in Fontys Hogeschool Sociale Studies in Eindhoven mijn oratie gehouden met als titel *'Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg'*³. Dat naar analogie met de oratie van Jan Latten *'Zwanger van segregatie'*⁴ wat eerder een duister negatief verhaal is. Ik koos bewust voor een positief verhaal over 'empowerment'. Het is vanuit een fundamentele erkenning dat er heel wat uitsluitingsmechanismen zijn in onze samenleving en dat het net die kwetsbare mensen zijn die minder genieten van het positief aanbod van onze samenleving (Mattheuseffect) dat ik bewust kies voor die empowermentbril.

Empowerment is geen methodiek, het is eerder een denk- en handelingskader. Ik noem het ook een '**metaparadigma**' omdat het een heel groot abstractieniveau heeft en een aantal andere paradigma's, denken we aan het diversiteitparadigma, het participatieparadigma, het relatieparadigma, ... daar allemaal heel mooi inzitten. Ik noem het ook 'uitdagend', want het prikkelt het klassieke denken en handelen.

Empowerment is geen tovermiddel dat een oplossing aanreikt voor alle sociale problemen, het is wel een raamkader en daarbinnen moeten nog heel wat invullingen en vertalingen gebeuren. Het is heel belangrijk om in te zien dat dat paradigma heel contextbepaald is en de invulling gaat dus variëren naargelang de context, de werkvorm, e.d.

Dat is vergelijkbaar met 'Duurzame ontwikkeling', een politiek geladen begrip dat wordt ingevuld door de wijze waarop mensen naar de werkelijkheid kijken.

Structuur van het verhaal:

- Wat is empowerment?
- Betekenis van empowerment voor maatschappelijk kwetsbare groepen, in het bijzonder mensen die in armoede leven
- Gevolgen van empowerment voor de hulpverlening, concreet ook voor het SW
- Besluit: empowerment en het paradigma van DO

I. Wat is empowerment

Empowerment is in Vlaanderen en Nederland duidelijk geïntroduceerd in het armoedediscours. Het is een begrip dat vanuit de VS is binnengekomen en dat daar zeker ook gezien is als een middel om enerzijds het uiterste van paternalistische bemoeienis en anderzijds het naïef geloof in zelfzorg voorbij te gaan. Het stijgt uit boven die twee uitersten.

² Dit is de nagenoeg letterlijke weergave van de uitgesproken tekst op basis van de uitgetikte geluidsopname. De bijhorende presentatie is beschikbaar op:

<http://www.dhovlaanderen.be/files/Duurzame%20ontwikkeling%20en%20empowerment.pdf>

³ Van Regenmortel, T. (2008), *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*, Fontys Hogeschool Sociale Studies, Eindhoven.

⁴ Latten, J. (2005), *Zwanger van segregatie. Een toekomst van sociale en ruimtelijke segregatie?*, Rede, Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Empowerment is zeker gelinkt aan concepten als autonomie, zelfredzaamheid en ontplooiing. Maar wat je ziet is dat het bij empowerment vooral gaat om **autonomie in verbondenheid**. Dat is een heel belangrijk gegeven. Je wordt vooral autonomer in die verbondenheid met anderen. Er is ook een sterke link met het concept 'sociale cohesie'. Door je inbedding in sociale netwerking kan je maximaal autonoom worden. Dat is een heel belangrijk gegeven vanuit empowerment.

Dat mag je niet verwarren met onafhankelijkheid. In de context van empowerment spreekt men liever van **interafhankelijkheid**. Iedereen is eigenlijk afhankelijk van een bepaalde context. Het is zeker ook gelieerd met de term zelfredzaamheid zonder de beperking van 'je moet op jezelf zo sterk mogelijk staan', het is ook gelieerd met de term ontplooiing, maar die heeft een wat negatieve connotatie gekregen, in de zin dat ontplooiing maakbaar zou zijn, dat je dat zou kunnen opleggen. En dat gevaar hangt ook een beetje boven het empowermentconcept. Die maakbaarheidambities gaan uit van de idee dat je ontplooiing aan mensen kan opleggen. Daar wil ik tegen ingaan. Je kunt faciliteren, een omgeving creëren die mensen sterker maakt, maar nooit opleggen. Het is een proces van binnenuit dat gefaciliteerd wordt door die omgeving. Het gaat om 'mogelijk maken': *to enable*.

Empowerment is ook gelieerd aan een aantal actuele kernconcepten. Het zijn drie begrippenparen die mooi met elkaar verbonden zijn:

- sociale inclusie en actief burgerschap
- vermaatschappelijking en kwartiermaken
- eigen kracht en gedeelde verantwoordelijkheid

1. Sociale inclusie en actief burgerschap

Volwaardig burgerschap is zeker de ultieme betrachting van empowerment. Iedereen moet op een volwaardige manier kunnen deelnemen aan de samenleving. Vandaag de dag spreken we vaak over '**actief burgerschap**'. En als je dat invult, als je vindt dat de overheid een blijvende verantwoordelijkheid heeft om voor kwetsbare burgers te zorgen – wel vanuit de idee dat het de kracht en de inzet van burgers moet zijn – dan past de term actief burgerschap helemaal in het empowermentdiscours.

Door het concept van '**sociale inclusie**' wordt ook op een specifieke manier inhoud gegeven aan dat burgerschap. Het gaat niet alleen om een opleiding genieten, werk hebben, inkomen hebben, e.d. het gaat meer om dat daadwerkelijke gevoel dat je erbij hoort. En erbij horen kan enkel als je kan meedoen. Erbij horen en sociale participatie hangen heel nauw samen in het empowermentidee.

Solidariteit is ook een kerngegeven van een inclusieve samenleving. Het is heel belangrijk dat je solidair staat tav meer kwetsbare groepen. Verbindingen maken en verbindingen herstellen staan ook heel centraal in het empowermentdiscours. Dat is niet zo evident in onze pluriforme samenleving met verschillende culturen en subculturen. Je merkt dat verbindingen herstellen heel erg opkomt in het discours van sociale inclusie.

Het idee van verbindend werken komt ook heel sterk terug in de methodiekvertaling, bijv. in *Outreaching werken*⁵, een recent boek van Lia van Doorn, waar verbindingen herstellen met kwetsbare burgers centraal staat.

2. Vermaatschappelijking en kwartiermaken

Meer en meer burgers geraken uitgesorteerd (Latten) en ook de Amerikaanse psycholoog Lott⁶ heeft een heel mooi artikel geschreven over mensen in armoede, waarin ze duidelijk zegt dat het dominante antwoord van mensen die zogenaamd 'niet anders zijn', er nog steeds een is van 'afstand nemen' *distance* van mensen die toch een beetje anders zijn (mensen van een andere

⁵ Van Doorn, L., Y. van Etten & M. Gademan (2008), *Outreaching werken. Handboek voor werkers in de eerste lijn*, Bussum: Coutinho.

⁶ Lott, B. (2002), 'Cognitive and behavioral distancing from the poor', *American Psychologist*, 57, 2, 100-110.

cultuur, mensen met een psychische beperking, mensen met een handicap, enz.)
Vermaatschappelijking en kwartiermaken moet dan duidelijk aan de orde zijn.

Vermaatschappelijking is dan ook een duidelijke opdracht voor heel de samenleving. Het is niet de bedoeling dat de gekwetste mens zich aanpast. Dat is de verantwoordelijkheid van de hele samenleving. Vermaatschappelijking wil niet gewoon zeggen dat mensen uit de instituties moeten gehouden worden. Maar ook dat de samenleving die ze ontvangt open moet staan voor deze kwetsbare burgers. Het doctoraat van Doortje Kal '*Kwartiermaken*'⁷ gaat over ruimte maken voor mensen die wat anders zijn.

Daarom moeten we ook de nodige trekkracht ontwikkelen tav mensen die wat anders zijn, naast de push vanuit voorzieningen.

Vermaatschappelijking en kwartiermaken houdt ook een sterk pleidooi in voor ontmoeting en dialoog tussen (sub)culturen, tussen diverse groepen. Dat moet wel op een positieve manier gebeuren. Heel dikwijls zie je dat op een negatieve manier gebeuren. Een sterk pleidooi dus voor positieve ontmoeting en dialoog. Een sterke erkenning is er ook van diversiteit, de erkenning dat er verschillende groepen zijn in onze samenleving. Dat die vreedzaam naast elkaar leven is één ding. Maar vanuit empowerment stimuleren we ook de idee dat er voldoende interactie is tussen deze verschillende (sub)culturen.

3. Eigen kracht en gedeelde verantwoordelijkheid

Het discours van empowerment gaat vaak over het concept 'eigen kracht'. 'Power' in empowerment wordt vertaald als 'kracht' en 'macht'. Die twee vertalingen hangen samen met de verschillende niveaus die er in heel het empowermentdiscours zitten.

Het is een heel belangrijk gegeven in het theoretische kader van empowerment dat het een multi-level concept is, een concept met verschillende dimensies: 1) het individuele of psychologische niveau; 2) het niveau van de organisatie of de gemeenschap; 3) sommigen maken ook nog het niveau van de groepen. Belangrijk is dat er altijd een individuele meer psychologische dimensie is, altijd verbonden met een meer collectieve sociaal-politieke dimensie. Die niveaus zijn altijd met elkaar verbonden. Dat wijst dus duidelijk op die interactieve aard van empowerment. Het gaat dus steeds om de studie, het welzijn van personen in die brede sociale en politieke omgeving. Je ziet dat daar ook heel wat misvattingen over bestaan. Heel wat literatuur gaat over empowerment op dat individuele niveau. Hier gaat men dan helemaal voorbij aan die interactieve aard van het concept van empowerment.

Het relaas van deze meervoudigheid met de termen 'kracht' en 'macht', zijn heel mooi met elkaar verbonden. We kunnen dat krachtsconcept gebruiken voor dat individuele en sociale en dat machtsconcept voor het bredere politieke niveau.

Gaby Jacobs⁸ spreekt over dat individuele niveau over 'de kracht *from within*, van binnenuit: aanspreken van competenties van mensen, versterken van hun kwaliteiten, groeien in zelfbewustzijn, e.d. Op meer sociaal en collectief niveau kunnen we spreken over the *power with*, de kracht die je opdoet door het aanspreken van krachtbronnen in je omgeving, dat kan zijn in het gezin, in de familie, vrienden e.d., ook de kracht van zelforganisaties, zelfhulpgroepen, verenigingsleven,

Op het bredere politieke niveau spreken we van de *power to*. De macht om iets te veranderen.

De twee eerste vormen leiden automatisch tot de derde machtsvorm: beïnvloeding van regelgeving, invoering van wetgeving en regelgeving, verbetering van de toegankelijkheid van voorzieningen, e.d.

⁷ Kal, D. (2001), *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*, Amsterdam, Boom. Zie ook: <http://www.kwartiermaken.nl/>

⁸ Jacobs, G. (2001), *De paradox van kracht en kwetsbaarheid. Empowerment in feministische hulpverlening en humanistisch raadswerk*, Proefschrift, Amsterdam: Uitgeverij SWP.

De overwinning van Obama is in feite een mooi vb van zo'n empowerend proces. Hij is een man die heel sterk in zichzelf gelooft en die dat goed wist over te brengen aan anderen die hem gingen steunen en op die manier heeft hij de macht gekregen om dingen te gaan veranderen. *Change* staat ook heel centraal in zijn campagne.

Een valkuil van de vertaling 'eigen kracht' is dat het heel snel doorschiet naar eigen verantwoordelijkheid en erger nog naar 'eigen schuld dikke bult', het gekende *blaming the victim* verhaal. Dit staat eigenlijk dwars op het empowermentdiscours. Dat leidt ook automatisch tot gevoelens van 'eigen schuld dikke bult', repressie, controle, e.d.

Empowerment is inherent verbonden met het concept van gedeelde verantwoordelijkheid. Eigen kracht is belangrijk, maar daarbij ook de gedeelde verantwoordelijkheid. Empowerment benadrukt eigenlijk altijd het samenspel tussen factoren op micro, meso- en macroniveau bij het ontstaan en de bestendiging van sociale problemen als armoede, criminaliteit, intrafamiliaal geweld. Het is altijd een samengaan van verschillende factoren.

Bij empowerment gaan we dan ook het lineaire causaliteitsdenken, het oorzaak-gevolg-denken, vervangen door het circulaire causaliteitsdenken waarbij iedereen steeds een invloed heeft op het gebeuren. Zo zal men ook nooit uitkomen op *blaming the victim*, maar ook niet op *blaming the system*. Empowerment gaat daar boven staan. Iedereen heeft er op zijn niveau altijd een zeker aandeel in en kan altijd ingrijpen op zijn niveau.

Ik hoop dat je gaat zien dat empowerment een eigen kijk heeft om sociale problemen te analyseren. Een empowerende benadering gaat altijd actief op zoek naar positieve elementen, naar krachten, naar omgevingsinvloeden, gaat minder focussen op pathologieën, beperkingen, risicofactoren, e.d. De focus ligt ook altijd op natuurlijke helpsystemen. Dit vraagt om een duidelijke bottom-up benadering, deze staat centraal in het empowerment denken.

Empowerment is zeker ook gebaseerd op waarden als diversiteit, pluralisme, sociale rechtvaardigheid, kansengelijkheid, democratie. Deze geven enerzijds richting en doelen aan, maar geven ook grenzen aan. Bijvoorbeeld het empowerment van bepaalde groepen en organisaties mag nooit indruisen tegen het empowerment van andere groepen of organisaties. Dat is een heel duidelijke grens die wordt aangegeven. Het versterken van een bepaalde groep die pleit voor segregatie, voor kansongelijkheid past dus niet bij het empowermentkader.

Empowerment biedt een zeer aantrekkelijke synthese van verschillende ethische perspectieven: van de individuele bestaansethiek, want het pleit voor recht op uniciteit; de zorgethiek, recht op zorg, de zorgplicht van anderen; maar zeker ook de rechtenethiek waarbij voor iedereen in onze samenleving, zeker ook de kwetsbare burgers, sociale grondrechten dienen gerealiseerd te worden. Voor hen dienen hulp- en steunbronnen toegankelijk gemaakt te worden.

Ik heb me voor dit kader laten inspireren door twee Amerikaanse autoriteiten, nl. Mark Zimmerman en Julian Rappaport, een gemeenschapspsycholoog. Ik heb daarbij de term 'empowerment' bewust behouden omdat ik de Nederlandse vertalingen altijd te beperkt vond: zelfsturing, eigenmachtig worden, zelfbeschikking, e.d. Ik heb de Engelstalige term bewust behouden, maar heb ook gezocht naar een Nederlandstalige omschrijving en deze is als volgt:

"Empowerment is een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie".

Je ziet hier heel duidelijk dat participatie heel centraal staat in het empowermentconcept. Geen empowerment zonder participatie. Empowerment is heel duidelijk een proces en daarbij is het inzicht belangrijk dat het proces nooit af is. Het proces heeft een open einde, iedereen kan altijd doorgroeien in zijn eigen proces van empowerment, op zijn niveau en in zijn eigen situatie. Je kunt dus niet zeggen: 'Ik ben empowered, jij bent empowered en jij niet.', e.d.

Empowerment kan ook zeer verschillend zijn, naargelang verschillende domeinen. Bijvoorbeeld kan iemand zich heel sterk voelen en empowered zijn in zijn werksituatie, maar een heel andere persoon zijn in zijn gezinssituatie en omgekeerd.

Ik zie empowerment als een enorm verbindend kader, op allerlei vlakken, tussen disciplines, tussen organisaties tussen groepen, tussen individuen. Empowerment wil altijd maximaal streven naar, en komen tot synergieën. Vanuit empowerment wil dat zeggen dat 1+1 gelijk is aan 3; dat is een heel belangrijk inzicht. Iedereen wint door te werken aan empowerment. Het is een heel dynamisch samenspel tussen de nodige zelfzorg en voldoende ondersteuning.

II. Wat betekent dit nu voor kwetsbare groepen in onze samenleving?

Als je de literatuur over empowerment erop naslaat, dan zie je dat de doelgroep zeer verscheiden en zeer breed is, maar het gaat altijd over minderheden of mensen in heel kwetsbare situaties. Dat kunnen patiënten zijn, allochtonen, mensen zonder papieren, ouderen, mensen met een handicap, mensen in armoede, multiproblemgerezen, heel breed.

Wat altijd terugkomt bij empowerment is dus de prioritaire aandacht voor maatschappelijk kwetsbare groepen. Ik geef een illustratie aan de hand van mensen in armoede, maar het kader is ook toepasbaar op andere kwetsbare groepen.

Bij armoede gaat het in wezen altijd over ongelijke kansen, ongelijke behandeling, ongelijke resultaten. Maar het is ook belangrijk om toe te voegen dat het ook gaat over ongelijke waardering in onze samenleving. De maatschappij biedt hulp, activeert, controleert, maar dat houdt dikwijls ook een morele veroordeling in door onze maatschappij. Een heel klassiek verhaal: mensen hebben en/of kunnen niet alleen minder, maar ze zijn ook minder, want 'ze zijn lui', 'ze zijn niet gemotiveerd', 'ze leven boven hun stand', e.d. Dit blijft zich steeds herhalen.

Empowerment geeft een ander kader voor een verhaal. Illustratie:

Het beeld van het bonsai boompje dat Mohamed Yunus⁹, de stichter van de Grameen Bank in Bangladesh, Nobelprijs voor de vrede gebruikt. Hij vergelijkt mensen in armoede met een bonsaiboompje: "Voor mij zijn mensen net bonsaibomen, als je het beste zaadje van de hoogste boom in een bloempot stopt krijg je een evenbeeld van de hoogste boom dat maar een paar decimeter hoog is. Er is niets mis met het zaadje dat je hebt geplant, alleen met de grondlaag die ontoereikend is. Arme mensen zijn 'bonsai-mensen', aan hun zaadje mankeert niets, de samenleving gaf hen eenvoudig nooit een voldoende grondlaag waarin ze konden groeien". Yunus' boodschap is heel helder, nl. dat in iedereen veel meer zit dan we eigenlijk weten of denken.

Het fundamentele geloof in potenties en krachten van mensen, ook als deze niet onmiddellijk zichtbaar zijn of ook als mensen er niet meer in geloven. Dat is een belangrijke idee van het krachtenperspectief. Het is de idee van "Plus est en vous". Maar ook met duidelijke verwijzingen dat het ook gaat over structurele uitsluitingsmechanismen. De samenleving kan wel zeggen "iedereen heeft gelijke rechten", maar als deze niet toegankelijk zijn voor iedereen, dan klinkt dat wel erg hol.

⁹ Muhammad Yunus is een Bengalese econoom en bankier. Hij is de ontwikkelaar en grondlegger van het microkrediet. Dit behelst het geven van kleine leningen aan ondernemers die te arm zijn om voor traditionele bankkredieten in aanmerking te kunnen komen. Hij is ook de oprichter van de Grameen Bank. In 2006 kregen Yunus samen met deze bank de Nobelprijs voor de Vrede, "voor hun inspanningen om economische en sociale ontwikkelingen van onderop mogelijk te maken."

III. Empowerment voor de hulpverlening

Vanuit empowerment heb ik heel veel aandacht gegeven aan de maatschappelijke en de individuele kwetsbaarheid. Beide worden als belangrijk gezien. Maar er is in de empowerment-aanpak ook veel aandacht voor de psychologische dimensie, zonder die te gaan individualiseren en zonder te culpabiliseren. Het insiderperspectief: hoe wordt de kwetsbaarheid juist beleefd door de mensen zelf?

Hier kunnen we de brug proberen te maken met DO via het concept 'veerkracht'. Wat is de veerkracht van gezinnen en personen?

Veerkracht wordt niet gezien, zoals in het medische model, als een aangeboren eigenschap, maar wel als een dynamisch ontwikkelingsconstruct. Veerkracht ontwikkelt zich in voortdurende interactie met de omgeving. De kenmerken van personen hebben hun invloed, maar evengoed het gezin of de familiale omgeving. In de hulpverlening is het erg belangrijk te zien wat de bouwstenen zijn van veerkracht en hoe die het SW kunnen stimuleren.

Empowerment voor de hulpverlening definieer ik als een **krachtgerichte zorg**, een zorg die heel duidelijk focust op mensen versterken, niet helpen, niet afhankelijk maken, zodat ze zelf meer greep krijgen op hun situatie en hun omgeving, zodat er terug meer aansluiting is met zichzelf, met de nabije omgeving en ook met de bredere omgeving.

Centraal in die empowerende hulpverlening is: je moet invoegen, je moet bij mensen aansluiten, denken aan het leefwereldperspectief, maar je moet ook toevoegen.

Op basis van de ideeën van krachtgerichte zorg kunnen ook heel wat krachtgerichte methodieken ontwikkeld worden: maatzorg, lokaal cliëntoverleg, werken met ervaringsdeskundigen in de armoede, e.d.

Eigen aan die verschillende methodieken zijn twee **belangrijke premissen** die in een empowerende hulpverlening erg centraal staan:

- Een **positieve basishouding** is belangrijk om maximaal te kunnen invoegen bij mensen. Dat betekent maximaal appel doen op de kracht van mensen. Dat betekent echt present zijn, aandacht hebben voor mensen, authentieke betrokkenheid, openheid naar mensen, niet veroordelen, voldoende respect hebben voor de uniciteit van iedereen, aandacht hebben voor de relatie. De relatie is echt het fundament van een krachtgerichte zorg, en de idee van partnerschap. Een empowerende zorg gaat zeker ver weg staan van de klassieke machtsrelaties tussen hulpvrager en hulpverlener. We moeten tot een actorschap komen, ook van de cliënten.
- Een **passende participatie** of participatie op maat. De cliënt wordt als volwaardige actor betrokken in die hulpverlening. Dat betekent niet dat 'u zegt, wij draaien' gaat overheersen. Het is de dialoog die de hulpverlening gaat sturen, niet de hulpvraag. Daartoe zijn heel wat methoden en technieken ontwikkeld (zie teksten).

Belangrijk voor empowerende werkers is ook dat je krachtgerichte organisaties hebt die voldoende oog hebben om professionals te stimuleren, door vorming, intervisie, supervisie, e.d.

Het groepsaspect is voor empowerment ook een heel belangrijk contextgegeven, naast het individuele. Dit noemen we **krachtgericht groepswerk**.

Naast organisaties zijn er ook andere contexten die belangrijk zijn voor empowerment. Het buurtniveau, kwartiermaken, het gemeenschapsniveau, maar zeker ook het beleidsniveau. Wetgeving en regelgeving kunnen al dan niet open staan voor empowerment, e.d.

Om nu de brug te maken tussen empowerment en DO: in het verhaal van Jef Peeters en in mijn verhaal zijn er een aantal punten gemeenschappelijk:

- de prioritaire aandacht voor de maatschappelijk kwetsbare groepen
- de intragenerationaleiteit
- het belang van ervaringsdeskundigheid
- Het multi-levelconcept
- het interactieve is zeker gemeenschappelijk
- de positieve invulling van macht (synergieën)
- het proces staat heel centraal met maximale aandacht voor participatie
- waardegebonden, sociale rechtvaardigheid, gelijke kansen
- sociale actie, signaalfunctie, zorgen dat de stem van onderuit naar boven kan komen om de wetgeving te beïnvloeden
- multi-actor, gedeelde verantwoordelijkheid
- veerkracht (resilience) als multi-level concept
- autonomie in verbondenheid
- holistisch mensbeeld
- belang van sociale netwerken, sociaal kapitaal
- veerkracht waarbij de positief ondersteunende netwerken belangrijk zijn
- power of giving
- duurzaamheid in relaties
- accent op kwaliteit van leven
- bottom-up denken

Het gevaarlijke bij empowerment is dat het op het eerste zicht zo eenvoudig lijkt, maar eigenlijk is het een erg complex theoretisch proces:

- Het gaat zowel om krachten als om kwetsbaarheden.
- Het gaat om controle krijgen, maar het gaat ook om maximale ondersteuning geven.
- Het gaat om autonomie, maar wel in relatie tot stimuleren van sociale cohesie.
- Het gaat om het stimuleren van gelijke kansen, maar ook om het stimuleren van de uniciteit.
- Het gaat om beklemtonen van de psychologische dimensie in heel de aanpak van sociale problemen. Maar ook heel duidelijk met de aanpak van structurele aspecten.

Het is heel belangrijk dit concept mee te vertalen in de praktijk en ik nodig jullie daarvoor allemaal uit. Centrale vraag vanuit empowerend SW: hoe kan de zorg en ook de samenleving onze kwetsbare burgers versterken?

Vraag: Bij versterking van maatschappelijke groepen spreek je van 'omgaan met de tweede klap'. Kan je dat wat toelichten?

TVR: Ik som een aantal bouwstenen op voor veerkracht en één daarvan is 'omgaan met de tweede klap'. Boris Cyrulnik¹⁰ stelt dat er voor een echt trauma twee klappen nodig zijn: het eerste trauma is een bepaalde gebeurtenis. Maar erger nog – en dan is het een echt trauma –, zijn de slechte verkeerde reacties van de omgeving. Dat is de tweede klap. Dit is heel toepasbaar voor mensen in armoede. Het is niet alleen het tekort aan geld dat traumatisch is – dat is ook belangrijk – maar het is meer die vernederingen die mensen ervaren die echt traumatisch zijn. Een goede houding vinden om dat goed te kaderen is belangrijk voor veerkracht.

Verslag: Hilde Bevers en Jef Peeters

¹⁰ Cyrulnik, B. (2000), 'La résilience, ou le ressort intime', in: Pourtois & Desmet (red.), *Relation familiale et résilience*, Paris : L'Harmattan, 95-111.

Bijlage II.1.3

Studiedag: Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

Bijdrage Jo Voets – Bethanië Genk: Duurzaamheid en jeugdhulpverlening¹¹

De verhalen die hier gebracht worden zijn inderdaad erg verschillend.

Ik probeer hier het begrip 'duurzaamheid' toe te passen op de projecten in onze instelling. Ik probeer uit te leggen op welke manier wij beantwoorden aan criteria van duurzaamheid.

De status van de Jeugdhulp 2009 komt veel in de actualiteit (Cf. BuSO verhaal mei 2009). Er worden cijfers genoemd van 15 tot 30% kinderen met emotionele problemen, trauma's.

We proberen daarbij 6 sectoren zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. Dat gaat traag, moeizaam, met weinig regie van de overheid.

We zitten met capaciteitsuitbreiding, een gestage groei. Steeds meer worden gedragsproblemen gelabeld. Om een intrede te kunnen doen moeten er diagnoses gesteld worden, d.i. etiketten geplakt (cf. dia medisch model Jef).

Om toelage voor een dagprijs te krijgen kan ik bijv. niet zeggen 'dit kind heeft een gezond pedagogisch model nodig' want dan krijgen we geen toelage voor een dagprijs. Ik moet schrijven 'dit kind heeft een autismespectrumstoornis, of een hechtingsstoornis'.

Wachtlijsten worden steeds meer een politiek item. Er is daarbij vooreerst interne druk.

Instellingen krijgen het moeilijk hebben om de concentratie van kinderen met gedragsproblemen in ruimte en tijd te beheren. Maar ook externe druk: momenteel hebben we 300 jongeren op wachtlijst, en dat is een onwerkbaar cijfer.

Tegelijkertijd is de hulpverlening vaak gefocust op wat niet loopt, op pathologie en niet op groei en ontwikkeling. Dat genereert op zich uitsluiting. Dat alles staat beschreven in het onderzoeksrapport '*Tussen de mazen van het netwerk*¹², waarin we stellen dat de moeilijkste jongeren het minste hulp krijgen. Er is een sluipend fenomeen van uitsluiting bezig.

We kunnen ons in dat verband vragen stellen naar de 'Pedagogische footprint' (DM): wanneer 30% van de jongeren problemen heeft, en als er zo'n druk komt op de jeugdhulp, dan moeten we ons ook vragen stellen als samenleving. Wat zijn de diepere mechanismen die dit cijfer kunnen verklaren? Binnen het dominante kader staat er ons iets te doen. Maar daarvoor hebben we dan inderdaad 2 aardes nodig. Een capaciteitsuitbreiding is nodig, maar dat is anderzijds puur symptoombestrijding. Enkel capaciteitsuitbreiding leidt tot niets.

'Duurzaam' of 'ecologisch' gaat voor mij om de relatie tussen persoon en omgeving. Voor mijn werk betekent dit de relatie tussen het kind en zijn familie, het kind en zijn gezin. Hoe krijgen we op korte tijd het kind terug in het gezin?

Duurzaam: zowel de ouders als kinderen moeten ontwikkelen. Bijv. op het niveau vader-kind: de vader ontwikkelt en het kind ontwikkelt. De opvoeder ontwikkelt en steeds vraagt hij: welk antwoord moet ik geven aan dit kind met zijn trauma, en welk gedrag moet ik stellen opdat het kind interafhankelijkheid kan ontmoeten? Empowerment spreekt hier voor zich.

¹¹ Dit is de nagenoeg letterlijke weergave van de door Jo Voets uitgesproken tekst op basis van de uitgetikte geluidsopname. De bijhorende presentatie is beschikbaar op:

<http://www.dhovlaanderen.be/files/Duurzame%20ontwikkeling%20en%20jeugdhulpverlening.pdf>

¹² Jo Voets, Jan Nijs & Sofie Boesmans (2009), *Tussen de mazen van het netwerk. Intersectoraal Handelingsplan: (on)mogelijkheden*, Projectgroep Intersectoraal Handelingsplan, maart 2009. Beschikbaar (20-10-09): http://wvg.vlaanderen.be/jeugdhulp/11_limburg/publicaties/rapport_ISHP.pdf

Duurzaam is voor ons: familiaal kapitaal aanspreken, sociaal kapitaal, kinderen terug in de samenleving zetten. We hebben een streefcijfer dat 75% van de kinderen in de behandelingscentra binnen het jaar terug naar huis kan gaan. Dit lukt voor 70%. Voor anderen o.a. in de pleegzorg, blijkt 65% van die kinderen het wel goed te doen.

We hebben 12 leefgroepen (Genk – Hasselt), in totaal gaat het over 132 bedden. Daarnaast doen wij **Villageprojecten** vanuit het spreekwoord 'It takes a whole village to raise a child'. We werken met professionele pleegzorg. Dat betekent dat één persoon inschrijven op de loonlijst en die voedt de kinderen op die aangewezen zijn op een woonfunctie, en dat onder onze begeleiding. Wij doen dan nog de therapie en de contacten met het gezin van oorsprong indien nodig.

Naast de kernactiviteit zijn wij bezig met preventie en met initiatieven als **opvoedingswinkel, pedagogische zorg en training** waarmee we geplaatste kinderen uit multi-probleemgezinnen trachten terug uit de instelling te halen of plaatsing te vermijden. We werken voor de 30 armste gezinnen van Genk samen met het OCMW.

Hink-stap-sprong is een opvoedingondersteuningsproject voor opvoeding van ouders met een verstandelijke beperking.

Net omdat een plaatsing zeer contraproductief kan zijn, proberen we die te vermijden. We proberen preventieplaatsing te vermijden en anderzijds de samenleving terug te mobiliseren rond de zorg.

We gaan ervan uit dat vader, moeder, kind onderling een relatie moeten hebben rond het thema van opvoeding. De kern is altijd ontwikkeling. De moeder, of de vader, met een pasgeboren kind, zet het thema hechting neer. Maar als zij die hechting nog neerzetten als het kind 13 à 14 jaar is, dan draagt het kind die hechting niet meer. Onze visie is dat we voortdurend moeten kijken naar de vraagstelling van het kind en dat daar het gepaste thema moet aan gegeven worden. Zo tekenen wij bijv. gezinnen samen met gezinnen: een textuur maken, een soort diagnose: 'wat loopt er hier mis?'. Bijv. een vader die vanuit een eigen agressieverleden zeer met macht en geweld naar de zoon staat, terwijl de moeder ter compensatie heel dicht bij die zoon gaat staan. Waardoor er in het gezin een conflict ontstaat tussen enerzijds de (autoritaire) vader en anderzijds de symbiotische relatie tussen de moeder en het kind. Dit is een basisschema dat we met gezinnen zelf trachten te tekenen.

Belsky, orthopedagoog, tekende in 1973 een model dat hij een '**ecologisch model**' noemde: wat is de relatie met zoon of dochter, welke kindkenmerken spelen daar in mee? Dat is een heel rijk model. De persoonlijke relatie tussen de moeder en de vader speelt daarin een grote rol. Wat de ouders hebben meegekregen gaat een grote rol spelen voor de kinderen. De opvoedingsgeschiedenis gaat heel zwaar doorwegen op hun ouderlijke vaardigheden.

Als moeders in een repetitieve werkomgeving werken dan zal dat in relatie staan tot een geïrriteerde opvoedingsstijl. Dat probeert Belsky bloot te leggen.

Als je vanuit deze definitie wil gaan werken, dan moet je op meerdere lagen werken: aandacht voor het werken op het sociale netwerk, op de partnerrelatie, op de pedagogische vaardigheden, enz.

Bijvoorbeeld: een jongen van 13 – BUSO – erg afhankelijk, geremd, agressief soms, diagnose autisme – éénoudergezin – moeder erg afhankelijk, staat heel kort bij haar zoon en handelt vanuit een tekort in haar eigen opvoedingsgeschiedenis. Moeder wil het kind behoeden tegen alle onheil vanuit een tekort in haar eigen opvoedingsgeschiedenis (controlerende relatie met eigen gezin) – het kind kan niet ontwikkelen – zit gevangen. Als je dan vanuit de klassieke medische benadering gaat kijken, en ziet dat het kind stereotiepen en rituelen heeft en verslaafd is aan een bepaalde structuur, dan noemt men dat kind een kind met autisme.

Nu moet je proberen voor te stellen wat het betekent als zo'n diagnosestelling wordt geformuleerd, of wanneer je daarentegen zegt: 'Het kind heeft gesteunde gestuurde zelfstandigheid nodig'. Dat maakt een heel verschil uit.

Als je schrijft vanuit pathologie, dan gaat dit de kracht verminderen van de ouderlijke vaardigheden en gaat dit de afhankelijkheid van een medisch model induceren. We zien recent zeer veel

dergelijke diagnoses. Dat vermindert de ecologie die in zo'n pedagogisch model zit, de moeder wordt afhankelijk van de psychiater, de psycholoog ...

Neuroleptica die aan kinderen worden gegeven nemen toe. De Duitse filosoof Rudolf Bahro gebruikt voor dit soort samenhang het begrip 'megamachine'. Het gaat om een grote machine met een eigen vermarkting, met een eigen afhankelijk maken. Dit is in de pedagogie het meest gangbare model.

Praktijk

Onze praktijk is gericht op kinderen tussen 2 en 21 jaar. Ons aandachtspunt is: hoe kan het kind ontwikkelen? Welke groeikracht heeft het nog? Wat zijn ontwikkelingstaken? Aan de andere kant: welke pedagogische vaardigheden zetten we daar op in?

Modellen: We werken enerzijds met het gezin in tal van varianten: gezinstherapie – oudercursus – ouderstage, trektochten met vader en zoon – Bohne project tussen vader en zoon. We brengen familie en kinderen terug samen, weliswaar in de begeleide omgeving van een opvoeder.

Waar scoren we op niveau van de satisfactieschaal op het niveau van empowerment? Als we ouders op teamvergadering zetten en wanneer we ouders dan beschouwen als gesprekspartners, dan is er heel wat koudwatervrees bij psychologen en professionals om een ander soort taal te gaan gebruiken, want er zijn ouders bij. Je krijgt dan een totaal andere dynamiek. (...) ¹³

Ons huis 'Bethanië' was vroeger een bezinningscentrum. Toen wachtten honderden mensen om op bezinning te komen; nu wachten honderden jongeren met problemen om binnen te komen. Dat is een teken des tijd.

Studentenhuizen: 5 Jongeren wonen in een studio, 2 van hen hebben gedragsproblemen.

Trainingskamp met 20 jongdelinquenten: 'Je kunt altijd zelf verantwoordelijkheid nemen voor je eigen leven. Je kunt blijven zeggen dat de verslaving van de vader de oorzaak is dat je aan de cannabis hangt, maar neem verantwoordelijkheid voor je eigen leven. Zoek naar je eigen kracht.' 20 jongeren – 60 vrijwilligers

Community inzetten rond jongeren (...)

eigenkracht conferentieproject

Conferentie – contract dat de familie voorlegt.
Family conference

Duurzaam is dat je in de groeikracht van (zelfs) pathologische gezinnen (afschuwelijk woord!) blijft geloven. Niet kijken dit kind is autist, is ADHD. Beter dit kind heeft een ongedurigheid, impulscontroleprobleem. Maar tegelijkertijd naar zijn competenties kijken en dit als aangrijpingspunt gebruiken.

Eigenkrachtconferentie-projecten zijn minder duur dan de klassieke hulpverlening en met meer resultaat. Een gezin is zelfregulerend. Nadeel van de toename van opvoedingswinkels is dat men het lijden tracht weg te nemen door interventies te doen. Terwijl een gezin een zelfregulerend mechanisme is. Alle stappen van ontwikkeling gaan gepaard met lijden. Dat kan je niet wegnemen met medicatie.

Verder lezen: ons onderzoeksrapport, het staat op verschillende websites.

Verslag: Hilde Bevers en Jef Peeters

¹³ (...) Op het einde was de geluidsopname niet goed verstaanbaar.

Bijlage II.1.4

Studiedag: Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

Frank Van Vaerenbergh (diensthoofd sociale dienst, OCMW Mol)

Sociaal Werk en Duurzame Ontwikkeling

In de loop van vorig jaar werden wij door Hilde Bevers van het onderzoeksteam bevestigd over sociaal werk en duurzame ontwikkeling binnen de concrete context van ons OCMW. Wij konden toen in de eerste verte niet vermoeden dat we nadien nog de vraag zouden krijgen om hierover tijdens de studievoormiddag een getuigenis te komen afleggen. Het belang van de integratie van duurzame ontwikkeling binnen het sociaal werk is binnen het OCMW van Mol zeker groeiend aanwezig. Maar dit is nog zo embryonaal dat wij in eerste lieten weten het niet te zien zitten enig referaat hierover te brengen. Maar Hilde Bevers bleek een volhoudster te zijn en wist ons uiteindelijk te overtuigen hier aanwezig te zijn. Weliswaar nog steeds verrast, heb ik dan toch maar zelf de uitdaging aangenomen in de hoop dat ik effectief vanuit de praktijk een meerwaarde aan de studievoormiddag kan bieden.

De praktijk die ik breng betreft deze van het OCMW van een middelgrote gemeente uit de Kempen, de gemeente Mol (+/- 33.000 inwoners). Een gemeente met de allure van een stad maar ook met de geborgenheid van een dorp.

Dienstverlening vertrekt in eerste plaats vanuit een zekere infrastructuur van waaruit je als dienst naar buiten treedt maar ook mensen ontvangt. Ik het kader van het Sociaal Huis koos Mol er voor om waar mogelijk diensten samen te brengen. Zo bouwden we een volledig nieuw complex waarin we de werkwinkel met al zijn partners inclusief onze eigen dienst arbeidsbegeleiding onderbrachten, alsook alle diensten voor allochtonen, een uitbreiding voorzagen van het algemeen maatschappelijk werk en diensten samenbrachten in één dienst Samenlevingsopbouw.

Zo ook wordt op dezelfde site momenteel een nieuw woon- & zorgcentrum gebouwd. Na de afbraak van het bestaande centrum zullen er serviceflats voor bejaarden en een dienstencentrum gebouwd worden. Ook zijn er al eerder bejaardenwoningen gerealiseerd. In één site hebben we dus bij wijze van spreke een 'welzijnswijk' en een 'seniorenwijk' samengebracht en zo als het ware bijna een 'sociaal dorp' gerealiseerd. Ook gemeentediensten vonden hier hun plaats of zullen nog worden toegevoegd. Via 2 basisloketten, de welzijnsbalie van het OCMW en de onthaal- en informatiebalie van de gemeente en een gemeenschappelijk digitaal loket, willen het OCMW en de gemeente een grotere toegankelijkheid van diensten realiseren.

Wanneer ik het hier verder heb over sociaal werk en duurzame ontwikkeling wil ik naast voorbeelden uit de praktijk van de dienstverlening, het sociaal werk toch eerst ook even stil staan bij enkele voorbeelden van realisaties op vlak van die genoemde infrastructuur. We zijn er immers van overtuigd dat het openbaar bestuur ook hier een belangrijke voorbeeldfunctie heeft.

Maar tegelijkertijd moet ik ook al ontgoochelen. We moeten toegeven dat zowel bij de realisaties op vlak van infrastructuur alsook binnen de dienstverlening zeer vaak het principe van economische rendabiliteit erg meeweegt op de besluitvorming wat duurzame ontwikkeling betreft. Maar zoals hopelijk uit de voorbeelden zal blijken kan het soms gelukkig ook anders. We zien ook dat het in de dienstverlening zeer moeilijk is mensen in het verhaal van duurzame ontwikkeling te betrekken wanneer zij eerst nog met zoveel andere problemen hebben af te rekenen. Hoe ernstiger de Multi-probleemsituatie, des te kleiner de aandacht voor zaken als het milieu.

Infrastructuur

- In de reeds gerealiseerde nieuwbouw is een uitgebouwd domoticasysteem voorzien waarbij bewegingsmelders de verlichting automatisch in of uitschakelen zodat nergens onnodig licht blijft branden. De lichtsterkte van de lampen is afhankelijk van de sterkte van het daglicht dat binnenvalt. Bij helder weer dus weinig verbruik.
- Een systeem van nachtkoeling zorgt er voor dat in elke ruimte 's nachts bij lage kamertemperatuur automatisch ramen worden geopend om zo de burelen te verfrissen zonder dat hier overdag warmte voor moet buiten gelaten worden.
- In de burelen is een systeem van ventilatie met warmterecuperatie voorzien: warmte wordt uit de afgezogen lucht aan de frisse buitenlucht die wordt binnengezogen terug toegevoegd. Zo krijgen de burelen gezuiverde lucht zonder extra in warmte te moeten investeren.
- Naast het gebouw ligt een waddy. Dit oogt als een tuinvijver maar is bedoeld als opvangbekken voor overtollig regenwater. Het regenwater dat op het zeer grote dak valt, wordt eerst gebruikt voor sanitaire toepassingen. De overschotten lopen in de waddy en dus niet naar de riolering. Zo vindt het overtollige water via natuurlijke weg, het doorsijpelen in de bodem, langzaam zijn weg naar de rivier. Het systeem is bedoeld om een bijdrage te leveren in het voorkomen van het plots aanzwellen van rivieren bij erge regenval met overstromingen als gevolg.
- Het nieuwe woon-en zorgcentrum (en later ook de serviceflats en het dienstencentrum) zal via het KWO-systeem verwarmd en gekoeld worden. Het KWO-systeem staat voor Koude – Warmte Opslag. Hiertoe worden diep ondergronds 2 waterbekkens aangelegd: eentje met warm water en eentje met koud water. In de zomer wordt koud water opgepompt. Aan dit koude water wordt de warmte toegevoegd die uit de omgevingslucht wordt getrokken. Het verwarmde water wordt doorgepompt naar het warm waterbekken. In de winter gebeurt het omgekeerde. Er wordt warm water opgepompt dat na het verwarmen van de kamers als koud water naar het koud water bekken wordt doorgesluisd. Het warmwaterbekken heeft steeds een temperatuur van 19°. Het gaat om een dure investering die evenwel binnen een periode van 8 jaar zal terugverdiend zijn (Economische insteek dus!). Er moet immers nog maar beperkt bijverwarmd worden.
- Het nieuwe woon-en zorgcentrum en dus ook de serviceflats en het dienstencentrum zullen (vergelijkbaar met de waddy) een ondergronds vergaarbekken kennen om overtollig water langzaam terug aan de natuur te geven.
- Alle groenafval van gans de site blijft ook op de site. Composteren, verhakselen,... behoren dan ook tot de vaste opdrachten van een aantal technische medewerkers. Alle papier gaat naar het verenigingsleven bij hun papierslag. Documenten van vertrouwelijke aard worden eerst vernipperd en dus niet verbrand.

Dienstverlening

- Enkele jaren geleden heeft het OCMW een opbouwwerkproject uitgevoerd in een sociale woonwijk van de Molse Bouwmaatschappij. Het was trouwens een geslaagd project waardoor de besturen besloten om gezamenlijk binnen de gebouwen van het OCMW een dienst Samenlevingsopbouw (DSO) op te richten (wat toch een vrij uniek gegeven is binnen een openbaar bestuur). Via de methodiek van het opbouwwerk en dus met het accent op burgerparticipatie, is een wijkwerking opgezet die nu nog steeds verzelfstandigd verder werkt. Slechts sporadisch wordt de werking nog ondersteund of begeleid. Eén van de realisaties binnen de wijkwerking was de oprichting van een compostpark voor de bewoners van de wijk die vaak met het plantaardig keukenafval geen blijf wisten. De kleine tuintjes laten composteren niet toe. In Mol wordt het GFT-afval nog steeds gratis opgehaald. Het compostpark kent nu al een groot succes maar zal dit vermoedelijk nog meer kennen wanneer mensen wél voor het ophalen van GFT-afval zullen moeten betalen. Het project is zeker een voorbeeld van duurzame ontwikkeling maar kon pas slagen door het empoweren van de bewoners van de wijk. Het parkje brengt mensen samen en is gelegen vlak naast het pleintje waar ook bv. het wijkfeest wordt georganiseerd.
- Het OCMW van Mol heeft een eigen dienst energie. Deze dienst werd opgericht om in eerste instantie mensen te bereiken in het kader van besprekingen binnen de Lokale Advies Commissie (de commissie die oordeelt over vragen van de sociale leverancier voor gas en elektriciteit of de watermaatschappij over het eventueel afsluiten van de nutsvoorziening). Zo voorkomen we onnodige afsluitingen. Maar de werking groeide uit. De dienst energie geeft mensen ook energietips en organiseerde ook al voor de doelgroep vorming over 'zuinig omgaan met energie'. In wisselwerking met de sociale dienst werkte de dienst Energie mee aan de projecten 'klimaat op maat' en de 'Energiescans'. De energiesector is verplicht energiescans uit te voeren en voorziet bij elke scan in een gratis basispakket van energiebesparende maatregelen (spaarlamp, doucheknop, buisfolie, radiatorfolie). Dit basispakket zal in de nabije toekomst nog uitgebreid worden. In Mol is gekozen ons vooral te focussen op de doelgroep van (kans)armen. De sensibilisatie was dan ook vooral op deze groep gericht. Door onze dienst energie hebben we in onze regio met een toeleiding van +- 350 gezinnen veruit het grootste bereik gehad van deze doelgroep. Een sociale werkplaats staat in voor de uitvoering van de scans en het aanbrengen van het basispakket. Zo is dit project van duurzame ontwikkeling meteen ook een tewerkstellingsproject. Met het project 'klimaat op maat' hebben mensen zich in groep verenigd om gezamenlijk binnen een bepaalde periode een minderverbruik van energie te realiseren van 08 %. Een flinke besparing dus maar weerom natuurlijk met een economisch dimensie maar dit wel naast de grote meerwaarde van als groep iets bereikt te hebben.
- Binnen de budgetbeheeren geldt de algemene regel dat de maatschappelijk werker steeds de betalingen van de basiskosten voor huisvesting en energie eerst garandeert. Schulden komen op de 2de plaats. We hebben een eigen systeem steuntarief om voor de basiskosten niet-terugvorderbare steun te voorzien. Via de budgetbegeleidingen en budgetbeheeren worden mensen toegeleid naar de initiatieven van de dienst energie.

Met deze voorbeelden hoop ik aangetoond te hebben dat in Mol alvast een aanzet is gegeven om op meerdere domeinen in te zetten op duurzame ontwikkeling. De gemeente heeft in samenwerking met het IOK (Intercommunale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Kempen) voor een beperkt aantal uren een duurzaamheidsambtenaar in dienst. Dit en de genoemde voorbeelden tonen aan dat ook op het politieke niveau stilaan de wil aanwezig is duurzame ontwikkeling ernstig te nemen. Met het managementteam van het OCMW willen we alvast met de duurzaamheidsambtenaar verder alle mogelijkheden exploreren.

Bijlage II.1.5

Studiedag: Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

Moo Laforce (Leren ondernemen, Leuven)

Duurzaamheid in het sociale proces

Ik werd gevraagd door Hilde Of ik een gesprek wou hebben rond duurzaamheid binnen de vereniging *Leren Ondernemen*. *Leren Ondernemen* is een organisatie die gezinnen in armoede ondersteunt. Armoede (het gaat hier over 6 tot 10% van de bevolking) is hardnekkig en structureel. De negatieve tendensen tegenover mensen in armoede in onze samenleving worden sterker. Meer en meer worden de oorzaken van de armoede eenzijdig op de schouders van de armen zelf gelegd. Daarom is het belangrijk dat we, in het kader van armoedebestrijding samenwerken aan permanente oplossingsstrategieën, en dit vanuit een veel breder maatschappelijk perspectief. Armoedebestrijding vraagt om duurzame aandacht en ondersteuning.

Duurzaamheid staat heel dicht bij kwaliteit. Het gaat bij mij dan niet om de 'kwaliteit' van de kwaliteitshandboeken. Maar om kwaliteit in het ontwikkelen van menselijke relaties en in het professioneel ondersteunen van de mensen in armoede.

Binnen de vereniging *Leren Ondernemen* heeft duurzaamheid en kwaliteit onmiskenbaar veel met 'tijd' te maken. Kwaliteit gedijt bijvoorbeeld – langzaam maar zeker - binnen een cultuur van langdurige en toegewijde zorgzaamheid. En daar hoort een sterk persoonlijk engagement bij. De beste garantie voor duurzaam werken lijkt ons nog altijd een 'basishouding van aandacht, respectvolle betrokkenheid en creatieve deskundigheid' in een langdurig perspectief. De organisatiecultuur speelt daarbij een belangrijke rol.

Ik kom dan al snel bij Andries Baarts presentiebenadering. Presentie (of aanwezig zijn) garandeert kwaliteit en duurzaamheid. Enkele kenmerken zijn dan: Het ritme van werken is afgestemd op het ritme van de andere. Soms traag maar soms razend snel en dringend. De contacten met de mensen zijn langdurig en het zijn de mensen zelf die de contacten kunnen verbreken, niet de tijdelijkheid van het project. Er wordt gezocht naar een aansluiting bij de leefwereld, de comfortzone, de levensloop van de mensen. Het probleemoplossingsdenken staat niet centraal, wel de kwaliteit en de duurzaamheid van de samenwerking. (1)

Jaarlijks wordt er vanuit de vereniging samengewerkt met de KHLeuven in het kader van stages. Zowel met de afdeling sociaal-cultureel werk als met de afdeling maatschappelijke activering. We zijn blij met deze samenwerking. We krijgen goeie stagairs, die sterk betrokken en geëngageerd zijn en respectvol omgaan met de mensen in armoede.

Zowel wij als de stagairs worden echter geconfronteerd met methodieken, strategieën..., zowel vanuit de school, vanuit het werkveld, maar vooral vanuit de overheid die dikwijls haaks staan op een duurzame aanpak van de armoedebestrijding. Studenten moeten binnen hun stage een eigen project opzetten, vertrekkende van probleemstelling, over strategische doelstellingen naar oplossingsstrategieën. Wij moeten ons tegenover het beleid verantwoorden. Wat opvalt aan deze vorm van verantwoording is dat ze beperkt blijft tot een methodisch-technische aangelegenheid. Deze oriëntatie wordt vooral ingegeven door de verwachtingen van het beleid ten aanzien van onze werkingen. Het zijn in eerste instantie de beleidsmakers die willen dat we ons uitsluitend op deze methodisch-technische manier opstellen. Dit wordt gelijkgesteld met professioneel handelen. Dat houdt in dat men van ons verwacht dat we instrumenten van participatie - te begrijpen als inclusie in de bestaande samenleving - ontwikkelen.

Zo wordt professioneel handelen ontdaan van zijn inhoudelijk-politieke dimensie. Die inhoudelijk-politieke dimensie heeft te maken met machtsverhoudingen, met de manier waarop de

samenleving armoede blijft in stand houden. Daarom wordt kritisch commentaar geven op dat beleid dikwijls geduid als 'onprofessioneel handelen'. Nochtans maakt 'het structureel werken' en 'de maatschappelijke verandering' uitdrukkelijk deel uit van de opdracht van de verenigingen. Maar, we merken dat in veel gevallen dat laatste aspect wordt ingeperkt tot een consensusgerichte dialoog met het beleid.

Het projectmatig werken wat van de studenten wordt verwacht in het kader van hun stage, situeert zich volgens mij sterk in deze methodisch-technische benadering. Daarenboven komt het in veel gevallen neer op het snel verzinnen van oplossingen, zonder dat men de situatie grondig heeft verkend. Wanneer de kandidaat-stagiairs zich bij ons aanmelden voeren we meestal een grondig gesprek over de mogelijke activiteiten bij de stage. Daarbij proberen we altijd duidelijk te maken dat het rekening houden met het tempo en het ritme van de mensen, en ook met toevallige waardevolle dingen die zich aandienen, van groot belang is. Eens ze op de stageplaats aan de slag gaan staan de studenten onder een veelzijdige druk: vanuit de organisatie, vanuit de mensen, maar ook vanuit de opleiding. Die veelzijdige druk is soms moeilijk met elkaar te verzoenen. De school verwacht snelle, concrete oplossingsstrategieën in het kader van projectmatig werken. Het werken met mensen in armoede vraagt een heel andere benadering: langzaam, intensief, duurzaam, onderzoekend. Deze verwachtingen botsen.

Van de begeleiders worden vanuit hun opleiding en vanuit de eisen van de ondersteunende instanties en de controlerende overheid dat ze zich wapenen met een batterij aan hulpmiddelen zoals protocollen, procedures, check-lists, tevredenheidstests, indicatoren, handelingsplannen, evaluatieschema's en contracten, met de bedoeling dat de kwaliteit van het werk op die manier zal stijgen.

Deze technische handvatten die het kwaliteitsbeleid ons zo gul aanreikt, zijn jammer genoeg te weinig ingebed in een basishouding van authentieke aandacht en respectvolle betrokkenheid. Zo creëer je eenzijdige technisch-professionele begeleiders: technisch goed scorend misschien, schijnbaar efficiënt, maar in wezen compleet ineffectief.

Want als uw geloofwaardigheid in het gedrang komt, dan moogt ge heel uw trukendoos opplooiën. De respectvolle basishouding is nog maar het begin. Daarnaast is er nood aan liefde, zorgzaamheid, persoonlijkheid, respect. Dit is zeker zo bij *Leren Ondernemen* waar er hoofdzakelijk gewerkt wordt met gezinnen in armoede, met kinderen die gekwetst zijn en uitgesloten. Een goede basishouding is hier levensnoodzakelijk, een duurzame aanpak onvermijdelijk.

Om even samen te vatten: onder **duurzaamheid** binnen *Leren Ondernemen* verstaan we: **permanent en in de breedte ondersteunen en structureel werken.**

Dit wil zeggen:

1. Aan de kant van de mensen blijven staan, ook als professioneel, zowel op korte als op lange termijn
2. Langdurig engagement met het oog op het opbouwen van een vertrouwensrelatie
3. De dialoog onderhouden met de mensen, hoe moeilijk het soms ook is. Dat betekent niet enkel luisteren, maar ook je mening zeggen: de mensen confronteren en laten confronteren
4. Ze graag zien
5. Een permanente plek creëren waar ze kunnen samenkomen, een plek waar ze erkenning krijgen.

(1) Andries Baart

Bijlage II.1.6

Studiedag: Duurzame ontwikkeling: een nieuw paradigma voor Sociaal Werk?

Verslag van het panelgesprek

Marc Maes: Het begrip duurzaamheid is niet zo'n helder en eenduidig begrip en je kan er heel wat associaties bij maken. Dat valt me hier ook op. Je kunt het zien als een andere manier van denken, holistisch, circulair denken, je kunt het zien als verantwoordelijkheid voor de toekomst, als herverdeling, als duurzaam omgaan met energiebronnen. Daar zit enerzijds de sterkte, maar ook de zwakte van het concept. Het is een koepelbegrip waar men veel tracht in onder te brengen, maar de associaties zijn niet altijd eenduidig. Vandaar dat de benadering nogal verschillend is. In het ene verhaal is het omgaan met diversiteit en de verscheidenheid van de groepen dichter bij elkaar brengen. In het andere verhaal gaat het om het efficiënt omgaan met energiebronnen. In een andere definitie gaat het om een benadering van mensen in de bredere ecologische context, in de omgeving. Het paradigma is niet altijd helder genoeg om eenduidig te communiceren.

Jef Peeters: De wijze waarop je naar zo'n begrip kijkt hangt samen met hoe je kijkt naar de samenleving. Verschillende groepen geven een andere invulling. Duurzaamheid is ook zo'n begrip. Bij een maatschappelijk proces als duurzame ontwikkeling heeft een dergelijk betekenis op alle niveaus en alle vlakken van de samenleving. En mensen geven daar een invulling aan naargelang de context waarin men werkt of leeft. Maar er is wel verwantschap en relatie tussen de onderscheiden begripsinhouden.

Tegelijkertijd moeten we zien dat er ook een ideologische strijd plaats vindt rond de invulling van het begrip 'duurzaamheid'. Dat is hetzelfde met begrippen als 'rechtvaardigheid' en 'vrijheid'. Daar zijn verschillende opvattingen over, maar dat betekent daarom nog niet dat je dergelijke belangrijke 'oriënterende' begrippen laat vallen omdat ze niet eenduidig zijn.

De paradigmaverandering zit in de wijze waarop je naar de samenleving kijkt. En in het proces van de samenleving wordt aan dergelijke begrippen betekenis gegeven op alle niveaus en alle vlakken. Daarom moet je kijken naar de verwantschappen en relaties tussen begrippen.

De grond van de paradigmaverandering heeft met de wijze van kijken te maken. Je vertrekt vanuit een visie op de werkelijkheid en dat heeft consequenties op alle mogelijke vlakken.

Als het over duurzaamheid gaat dan staat voor mij een relationele visie op mens- en samenleving centraal, en dat is in overeenstemming met een ecologische werkelijkheidsinterpretatie..

Het kan niet anders dan dat het begrip duurzaamheid vaag is. En er is ideologische strijd om de invulling ervan omdat er vele belangen spelen.

XX: Belangrijk voor mij is ook de urgentie die achter het begrip DO ligt, het besef dat het een 5 voor 12 situatie is. Als we dit niet doen en als we het vertrouwen in elkaar niet waarmaken in onze samenleving, dan loopt het op een gegeven moment mis. Dat hebben we nog nooit geformuleerd in het paradigma van het sociaal werk. Dat is voor mij nog een toevoeging op het empowerment-paradigma. De vrijblijvendheid is absoluut afwezig in het duurzaamheidparadigma. Dat is wat ik nog zegen wou.

Jef: Dat was ook het vertrekpunt daarstraks. Het is een grote 'challenge': het gaat over slechts 30 jaar om de dematerialisering van onze economie te realiseren, willen we op één of andere manier nog een stabiele samenleving realiseren. Dat is de grote uitdaging. Dat is snel, dat is nu.

Jan Brodala: Duurzaamheid riep bij mij eerst ecologische aspecten op. De economische en de ecologische duurzaamheid kwam enkele jaren geleden al meer aan bod. Vandaag spreken we ook over sociale duurzaamheid, gaat meer over de thema's van vandaag. Vroeger vond je dat weinig terug, vandaag is dat al meer en meer aan de orde. Het verbindende, het relationele, het geloof in mensen, inzetten op krachten, dat komt sterk terug in sociale duurzaamheid. Alle verhalen zijn daar mooie illustraties van. Sociale duurzaamheid biedt mij nog het meeste perspectief voor sociaal werk.

Jo Voets: Ik treed die gedachte bij vanuit mijn werksector. Het gaat over kracht die de cliënt of de organisatie moet hebben om die twee dingen te verbinden.

Een neveneffect op dit moment is dat de overheid de illusie wekt dat zij voor de problemen die zich op dat interrelationele veld van de opvoeding afspelen, dat zij daarvoor kan zorgen. Dat heeft te maken met een uitgangspunt van de actieve welvaartstaat: 'laat ons goed consumeren en produceren, dan hebben we allemaal tewerkstelling en dan hebben we daar sociale zekerheid van en daar vangen we in de tweede cirkel de problemen mee op'.

Dit betekent op zich een afhankelijkheid. Wij ontmoeten ouders die op een intakegesprek zeggen 'onze zoon is moeilijk en daar dienen instellingen toch voor'. De staat wekt de illusie dat zij de neveneffecten kan opvangen. Los van het horizontale interrelationele veld krijg je een vertikaal heteronoom effect.

Moo Laforce: Wat zien wij gebeuren? De moeders kijken op TV naar de nanny's: de nanny komt driemaal thuis en lost het probleem van agressieve kinderen op. De moeders reageren met 'dat kunnen wij ook wel oplossen, hé!', maar dat lukt dan niet en ze worden voor de eerste keer geconfronteerd met 'het lukt me niet' - 'ik ben een slechte moeder'. Dat is zeer gevaarlijk voor multi-probleem gezinnen. De moeders proberen het, er is veel goede wil. Het is een echte commerce geworden. Juist de kwetsbare groep wordt meer en meer in de verdrukking gebracht 'we zijn een slechte moeder, we kunnen het niet'.

Het hele systeem van de overheid mislukt. We moeten daar mee oppassen. Voor de groep generatiearmen is dat zeer moeilijk. Als bijvoorbeeld kinderen op school slecht presteren, dan moeten ze thuis straf schrijven. Ouders durven hun kinderen daarbij niet meer aankijken. Het is dus zeer belangrijk te kijken naar de rol van de overheid, en hoe het middenveld daar in past.

Jef: Hier komt ook de botsing van paradigma's tot uiting. Waarbij het klassieke paradigma heel sterk vertrekt vanuit een doelrationaliteit: doel voorop - strategisch plan ontwikkelen - stappen zetten om dat doel te bereiken. Daarbij wordt er gekeken vanuit het standpunt van degene die het doel stelt, enkelrichting.

Daartegenover zegt het relationele model 'je moet met de mensen rond de tafel gaan zitten' en kijken naar de mogelijkheden om iets constructief op te bouwen.

Het is daar dat de botsing zit van paradigma's. Vertrekken van de relatie in plaats van alleen te vertrekken van het doel. In dat laatste hou je geen rekening met de mogelijkheden van de mensen. In de botsing rond de beoogde effecten die bereikt moeten worden zit er ook een meer fundamentele vraag: voor welke maatschappijopbouw kiezen we? Dat is ook een stuk maatschappelijke strijd.

Jo Voets: We maken de theorieën ook zelf. De samenleving dringt in de scholen binnen, dat voel je in iedere vezel van de school. Als de school dan met sommige leerlingen niet kan omgaan dan zijn er ander circuits, bijv. het BU. Nu zitten we aan de limiet van het BU. Nu heb je jongeren die niet meer naar school gaan, die zwerven. Maar door de structuur van het BU te creëren (en BU groeit de laatste jaren fenomenaal) krijg je ook een grotere uitstoot. En daar komt men ook aan de limiet. Dat heeft te maken met de manier waarop wij onderwijs zien. En deze manier ligt in onze samenleving, in ons economisch systeem. Maar dat zijn wij ook: wij zitten in dat systeem. Wij zijn als het ware 'medeschuldig'. We moeten zelf nagaan wat wij daar met onze kinderen kunnen aan doen.

Er groeit een enorme markt van *remedial teaching* op de privé-markt omdat ouders daar gevoelig voor zijn: 'mijn kind moet toch meekunnen'.

In Australië is dat niet, daar zijn systemen waarin kinderen die het minder goed doen worden mee omhoog getrokken. De moeilijke kinderen hebben een bypass, een B-pas binnen het gewone systeem. Je hebt dan niet het fenomeen van exclusie, want naar het BO gaan betekent ook uit je dorp gaan.

We kunnen kijken naar scholen, de school blameren, hulpverlening blameren, maar eigenlijk zijn we de kopie van hoe de samenleving op dit moment oververhit is.

Jef: Binnen in de botsing van paradigma's zien we nu dat een aantal besturen dingen gaan uitproberen om uit hardnekkige problemen uit te geraken. Er zijn zeker interessante nieuwe

initiatieven. Bijv. een OCMW-bestuur als dat van Mol dat een opbouwwerkproject opzet. Of bijv. in de focusgroep rond consumptiesamenleving en schuldhelpverlening maakten we kennis met OCMW's die vormen van 'empowerende schuldhelpverlening' opzetten, o.a. met nazorg via groepswerking zodat mensen nadien opnieuw vat krijgen op hun situatie. Bijvoorbeeld door samen te leren koken (OCMW H-Z) leert men omgaan met een budget, maar ontstaan er tegelijkertijd informele hulpnetwerken, enz

Dus ook openbare besturen komen bij nieuwe inzichten uit. Er is wel degelijk een strijd tussen paradigma's, maar in de praktijk zit dat allemaal door elkaar; het gaat niet om een wit-zwart tegenstelling.

Moo Laforce: We moeten onze activiteiten niet teveel linken aan het beleid van steden en gemeenten. Het gaat immers over macht, over politiek. We moeten politieke vragen durven stellen, we moeten verder gaan dan de kantjes afronden en uit het liberale model stappen. We moeten verder durven gaan anders komen er over 30 jaar niet.

Frank Van Vaerenberg: Er leeft vanuit de besturen wel de zorg om met de basis te werken, ze hebben het wel goed voor met de doelgroepen. OCMW Mol werkt ook met groepen armen. Ik ervaar het omgekeerde, mis dialoog in de samenwerking met de vereniging waar armen het woord nemen. Vaak nog de cultuur van 't zijn mijn mensen, blijf er af'. De OCMW werking in Mol samen met de armen draait perfect.

Tine Van Regenmortel: Er is een tegenbeweging op gang die gestoeld is op empowerment, en beweging van louter antireactie naar goede voorbeelden. Er gebeurt heel wat om van die anti-reactie naar ontmoeting te gaan. Er zijn heel wat goede voorbeelden.

Frank: Bijv. het project 'Goed onthaald' van het OCMW. Er kan wel wat, maar je moet open staan voor elkaar, je moet de dialoog willen aangaan.

Tine: Zo hebben wij weet van goede ervaringen van ervaringsdeskundigen.

Jo Voets: De moeilijkheid is dat we toch met een paradigma blijven werken dat in zich dual is: er zijn mensen die hulp geven en er zijn mensen die hulp krijgen. Dat kunnen we allemaal zo goed mogelijk doen en er ook een aantal nieuwe concepten aan toevoegen, maar dat blijft in de huidige samenleving de dualiteit. Daarin ontmoeten twee dualiteiten elkaar: enerzijds de dualiteit rijk-arm en anderzijds de dualiteit zorgvragers-zorgverleners. Als je die op een X-Y-as zet dan zie je dat degenen die rijk zijn zorg verlenen en degenen die arm zijn zorg vragen. De vraag blijft: hoe kunnen we die dualiteit oplossen, hoe kunnen we zorgen voor elkaar – zorgen voor anderen. Wat doen we zelf?

In Limburg is een project gestart "cohousing with care", waar mensen die het wat moeilijker hebben ook terecht kunnen en waar de woonvorm het overneemt. Dat is voorbij het klassieke paradigma van hulpverlening te zorgen voor organische weefsels. Hoe kan de samenleving zich organiseren rond zorg voor elkaar? Dat is de uitdaging.

Want in de pedagogie is het bekend dat naarmate iemand zorgt voor een ander, hij zelf ook zachter wordt en zichzelf meer verzorgt. En daar zit het bindweefsel van de samenleving. Dat is heel moeilijk te pakken die dualiteit die nu structureel verankerd is in onze actieve welvaartstaat. In Afrika bijv. is dat totaal anders.

XX: Hoe kan een beleid daar van overtuigd worden?

Jo: Hoe meer een beleid structuren gaat creëren, hoe meer wij afhankelijk worden van die structuren. Die structuren krijgen een eigen wetmatigheid. Dat zien we ook in de hulpverlening. Dat zijn kleine marktjes aan het worden die zichzelf beschermen, door bijv. de moeilijke kinderen niet op te nemen.

Slechts wanneer de staat minder middelen gaat inzetten, zullen wij gedwongen worden om onze eigen emancipatie te gaan zoeken. Daar krijg je een ongelofelijke parallel tussen de derde- en de vierdewereldbeweging. Dezelfde afhankelijkheidsmechanismen blijven spelen.

xx: Basiswerkers moeten zich daar fundamenteel gaan op bevragen en dat laten horen. En niet langer meestappen in de logica van meer meermeer

Jo: Dat is eigenlijk het vergif. We hadden bijv. een project rond orthopedagogische pleegzorg met kinderen die alleen maar in instellingen kunnen leven. Die werden toch in een getraind en beter betaald pleeggezin geplaatst. En dat werkte. We ontdekten dat de kwaliteit van de begeleiding die de pleegouders elkaar zelf gaven in team beter was dan de kwaliteit van de professioneel opgeleide maatschappelijk werker.

xx: In het kader van DO moeten we ook eens grondig durven nadenken over de rol van het geld, en over de creatie van een lokale reservemunt. Denk bijv. aan LETS (*local exchange trade system*). Als we een lokale reservemunt in de gemeenschap brengen blijft deze in de gemeenschap. Dat vergroot de sociale netwerking en ondersteuning, en betekent een grote bijdrage tot duurzaamheid. Een lokale munt creëert lokale netwerking.

Jef: Professor Bernard Lietaer kijkt naar de werking van monetaire systemen vanuit de ecologische systeemtheorie. We zitten al meer dan 2000 jaar met een monopolie van een bepaald soort geld, namelijk geld als bankschuld. Dat werkt efficiënt voor bepaalde soorten transacties, maar is niet goed voor andere soorten transacties. Daarom hebben we volgens Lietaer complementaire muntsystemen nodig, zoals lokale munten onder het beheer van een gemeenschap, maar ook 'business to business' munten waarmee bedrijven aan elkaar krediet gaan leveren. En dat soort munten bestaat.

Complementaire muntsystemen zijn nodig om een veerkrachtiger samenleving te krijgen. Bijv. Zwitserland heeft de WIR, een business-to-business munt, en is daardoor economisch stabiel. Japan heeft de crisis van de vergrijzing kunnen oppakken via een complementaire sociale munt, de *furiai kupi*. Het gaat om de uitwisseling van zorg: als je in je leven zorg verleent wordt dit bijgehouden en kan je later ook zorg terugkrijgen. Maar dat is ontkoppeld van het dominante monetaire systeem. Want daarin wordt wat je aan sociale waarden creëert weggezogen. Meer algemeen is Lietaers stelling dat we complementaire systemen nodig hebben om een meer veerkrachtige samenleving te krijgen.

Verslag: Hilde Bevers en Jef Peeters

Bijlage II. 2.1

Project SOWEDO

Oriëntatie van Sociaal Werk op Duurzame Ontwikkeling
Groeneweg 151, 3001 Heverlee
016 375 100 (122) (159)

Met steun van de
Vlaamse overheid

Facetten van duurzaamheid

Sociaal werk en duurzame ontwikkeling

vrijdag 23 oktober van 9 u tot 16 u

Al twee decennia staat Duurzame Ontwikkeling op de agenda van de wereldgemeenschap als antwoord op de dubbele uitdaging van ecologische crisis en sociale ongelijkheid. In het project SOWEDO onderzochten we wat duurzame ontwikkeling kan betekenen voor het sociaal werk.

Op deze dag stellen we eerst de grote lijnen van deze studie voor. Die lijnen moeten vertaald worden naar het sociaal werk in heel zijn verscheidenheid. In 6 thematisch geordende workshops gaan we daarom dieper in op het thema duurzame ontwikkeling en de praktijk. Uiteraard is het sociaal werk veel ruimer, maar de gekozen 'facetten' van duurzaamheid kunnen ook andere werkterreinen inspireren.

Programma

- 9.00 uur Onthaal
- 9.30 uur Welkom en inleiding
- 9.45 uur *Jef Peeters*
Duurzame ontwikkeling en sociaal werk:
bouwen aan een veerkrachtige samenleving
- 10.30 uur Vragen
- 10.45 uur Pauze
- 11.00 uur Workshops **A**
- 12.30 uur Broodjeslunch
- 13.30 uur Workshops **B**
- 15.00 uur Enkele kerngedachten uit de workshops:
aanbevelingen voor onderwijs, overheid en werkveld
- 15.15 uur We drinken een glas ter versterking van de netwerking,
met een ludieke noot van **Danie Jordens**
- 16.00 uur Einde

Overzicht workshops

De workshops gaan over de relatie van sociaal werk tot duurzame ontwikkeling, maar telkens vanuit een andere werkcontext. Het is daarbij de bedoeling om vanuit de discussie die ontstaat vanuit de ingebrachte praktijk toe te werken naar een aantal aanbevelingen: voor het werkveld, voor de opleiding in het SW, en voor het beleid.

Voormiddag

A1 Werken aan armoede	A2 Arbeidszorg	A3 SW-Educatie
Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO) <i>Gert Vandermosten</i> Netwerk Armoede <i>Frederic Vanhauwaert</i> Energie en armoede <i>Mieke Clymans</i> <i>Dirk Meurkens</i>	De Wroeter, dagcentrum Kortessem <i>Jan Raymaekers</i> De Punt, bedrijventrum Gentbrugge <i>Marc Standaert</i> VELO - Leuven <i>Jos Vandikkelen</i>	Competenties sociaal werk getoetst aan competenties duurzame ontwikkeling: Arteveldehogeschool <i>Frank Monsecour</i> BAOBAP-plus <i>Jos Pauwels (Artesis)</i>
moderator: <i>Peter Raymaekers (SSH)</i> verslag: <i>Jef Peeters (SOWEDO)</i>	<i>Nadia Quintens (SSH)</i> <i>Hilde Bevers (SOWEDO)</i>	<i>Frank Monsecour (Artevelde)</i> <i>Katrien Van Poeck (LNE)</i>

Namiddag

B1 Bewegingswerk	B2 Werken in de lokale samenleving	B3 SW-Educatie
Jeugddienst Globelink <i>Tom Lazou</i> ACW <i>Sara Ceustermans</i> Ethisch vegetarisch alternatief - EVA <i>Tobias Leenaert</i>	OCMW Heusden-Zolder Groepswerking met kansarmen <i>Inge Halinec</i> Levanto - Antwerpen <i>Thomas Baetens</i> Lo 2020 - Genk <i>Liesbeth Arits</i>	DO binnen de praktijk van het SW-onderwijs : KHLeuven <i>Gunter Gehre (SSH)</i> Sociale economie op de campus <i>Pieterjan Robijn (Vosec)</i>
moderator: <i>Flor Orij (SSH)</i> verslag: <i>Jef Peeters (SOWEDO)</i>	<i>Marianne Nijs (SSH)</i> <i>Hilde Bevers (SOWEDO)</i>	<i>Pieter Lievens (KHKempen)</i> <i>Magali Decloedt (DHO)</i>

Voorstelling deelnemende organisaties en sprekers

I (Mede)organisatoren studiedag

- **Katholieke Hogeschool Leuven, departement Sociale School - SOWEDO**

De KHLeuven is een hogeschool met vestigingen in Leuven en Diest, en in 2008 ca. 6.000 studenten en 650 personeelsleden. Ze organiseert professionele bachelor opleidingen in de studiegebieden onderwijs, handelswetenschappen en bedrijfskunde, gezondheidszorg, industriële wetenschappen en technologie en sociaal-agogisch werk.

De KHLeuven heeft duurzame ontwikkeling opgenomen in haar strategische doelstellingen. In dat kader ging zij een aantal engagementen aan met betrekking tot de implementatie van duurzame ontwikkeling in onderwijs, bedrijfsvoering, onderzoek en dienstverlening:

- Handvest Duurzaamheid HBO (1999/2004) – ondertekend door KHLeuven. Dit kan beschouwd worden als het Copernicus Charter voor hogescholen.
- Engagementsverklaring Project DOEN! (2007) (nu DHOVlaanderen) – ondertekend door de Associatie K.U.Leuven en dus ook van toepassing voor de KHLeuven.
- Associatiewerkgroep DuHO – “Duurzaam Hoger Onderwijs” (vanaf 2008). De KHLeuven heeft het voorzitterschap hiervan opgenomen.

Duurzame ontwikkeling is daarbij ook één van de speerpunten van het PWONderzoek.

Cf.: <http://www.khleuven.be/Onderzoek-Dienstverlening/Onderzoek/Duurzame-ontwikkeling>

Het **project SOWEDO**, Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling (2007-2009), werd uitgevoerd door het departement Sociale School Heverlee (SSH) met middelen van de Vlaamse overheid (projecten Vlaamse Strategie DO).

Documentatie: <http://www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46>

Publicatie: Jef Peeters, 'Duurzame ontwikkeling: een opgave voor het sociaal werk? Een normatieve kijk', *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, jg 33, nr 301, juli 2009, 25-36.

Hilde Bevers is projectmedewerkster en onderzoekster SOWEDO.

Jef Peeters is projectleider en onderzoeker SOWEDO, alsook lector ethiek SSH.

Marianne Nijs, Flor Orij, Nadia Quintens, Peter Raymaekers, moderators van de workshops, zijn allen (praktijk)lector aan de SSH.

- **DHO Vlaanderen**

DHO Vlaanderen organiseert activiteiten voor integratie van duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs. De focus ligt op het integreren van duurzame ontwikkeling in de curricula en in de interne bedrijfsvoering. De belangrijkste methodiek bestaat uit kennisuitwisseling en -opbouw via lerende netwerken. DHO Vlaanderen streeft ernaar dat alle afgestudeerden in het Vlaams hoger onderwijs inzichten en competenties bezitten om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling.

Begin 2008 werd er onder impuls van het project SOWEDO ook een lerend netwerk 'Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling' opgericht. Tijdens de voorbije 7 samenkomsten kwamen onder meer volgende thema's aan bod: duurzaamheidstransitie en gedragsverandering, structuurgericht werken, sociale geografie, consumptie en arbeid.

Bezoek de website op <http://www.dhovlaanderen.be>

Magali Decloedt is coördinator van DHO Vlaanderen.

- **Ecocampus**

Met ECO CAMPUS wil de Vlaamse overheid milieuzorg integreren in het hoger onderwijs. ECO CAMPUS is het logische vervolg op het MOS (milieuzorg op school) project, dat zich richt op het kleuter-, lager en secundair onderwijs.

De werking van Ecocampus berust op drie pijlers:

1. opzetten van een milieuzorgsysteem in elke instelling van het hoger onderwijs.
2. integreren van milieuzorg en gerelateerde thema's in de curricula.
3. stimuleren en ondersteunen van studentenactiviteiten rond milieu.

Met ECO CAMPUS is het milieu én het hoger onderwijs gebaat!

Bezoek de website op <http://ecocampus.lne.be>

- **Vlaamse overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Dienst Natuur- en Milieueducatie**

De dienst Natuur- en Milieueducatie (NME) streeft naar het bevorderen van kwaliteitsvolle natuur- en milieueducatie in Vlaanderen. Op die manier wil ze bijdragen aan de vorming van kritische burgers die bereid en in staat zijn mee vorm te geven aan een ecologisch verantwoorde leefomgeving en een duurzame ontwikkeling van onze samenleving.

De dienst NME gelooft sterk in de waarde van educatie als sociaal instrument binnen het milieubeleid. Een pedagogische en emancipatorische benadering van NME zijn belangrijk voor de vorming van kritische burgers en om te komen tot een meer ecologisch verantwoorde leefomgeving en een duurzame ontwikkeling van de samenleving. NME is een levenslang én levensbreed proces met duurzame ontwikkeling als richtinggevend kader.

Bezoek de website op <http://www.lne.be/themas/natuur-en-milieueducatie>

Op 15 mei 2009 werd het Vlaams Implementatieplan EDO (Educatie voor Duurzame Ontwikkeling) goedgekeurd door de Vlaamse regering. De dienst NME volgt ook het EDO-beleid op.

Leren voor een leefbare toekomst of EDO = leren denken over en werken aan een leefbare wereld, nu en in de toekomst, voor onszelf hier en voor anderen elders op de planeet. EDO werkt enerzijds inhoudelijk: vereist nieuwe kennis; bevordert systeemdenken; is gericht op waardeontwikkeling: houdt rekening met emoties; is actiegericht. Procesmatig vereist dat: verdieping door verbreden in perceptie en door verbinden in denken; integreren in handelen. Meer info op: <http://edo.lne.be>

Katrien Van Poeck is beleidsmedewerker Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO).

II Deelnemers workshops

A1: Werken aan armoede

- **VODO – Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling**

VODO is een overlegplatform tussen een 25-tal ngo's uit het Vlaamse middenveld. De leden zijn organisaties uit de Noord/Zuid beweging, milieu - en vredesbeweging, vrouwen, vluchtelingen mensen in armoede, Etnisch- culturele minderheden en jongeren. VODO stimuleert het maatschappelijke debat over Duurzame Ontwikkeling en geeft er een kritische en progressieve invulling aan. We sporen de maatschappelijke sectoren aan over hun eigen muren te kijken, om gezamenlijke initiatieven en beleidswerk te organiseren. Hiermee willen we vooral bereiken dat er in de analyses en oplossingen een duidelijke link gelegd wordt tussen de armoedeproblematiek, sociale uitsluiting, milieudegradatie, onrecht en geweld in Noord en Zuid. Door een groeiende verankering van Duurzame Ontwikkeling in het beleid, is VODO over standpunten en visie over Duurzame Ontwikkeling hét aanspreekpunt geworden voor publiek en overheid.

Gert Vandermosten werkt sinds 2 jaar bij VODO als beleidsmedewerker en houdt zich bezig met de thema's landbouw en duurzame productie en consumptie.

- **Vlaams Netwerk Armoede**

In het Vlaams Netwerk werken 49 verenigingen samen met het uiteindelijke doel armoede en sociale uitsluiting uit te bannen. In de verenigingen staan mensen die in armoede leven centraal. Zij nemen er op alle niveaus het woord. De verenigingen kunnen voor ondersteuning van hun werking beroep doen op het team van het Vlaams Netwerk. Ook de onderlinge uitwisseling van ervaringen, visies, succesverhalen en leerprocessen tussen de verenigingen onderling is een belangrijke opdracht voor het Vlaams Netwerk. Op basis van de ervaringen en de meningen van de mensen maken de verenigingen en het Netwerk dossiers op en stappen daarmee naar overheid en betrokken diensten, in de hoop dat dit leidt tot een beter beleid dat armoede voorkomt en bestrijdt. Het Vlaams Netwerk wil ook de beeldvorming rond mensen in armoede verbeteren en vooroordelen wegwerken.

Frederic Vanhauwaert is coördinator van het netwerk.

- **Energie en armoede – Vlaams opbouwwerkproject**

Samenlevingsopbouw Antwerpen provincie is een onafhankelijke vzw, gesubsidieerd door de Vlaamse overheid. Voor samenlevingsopbouw zijn twee zaken belangrijk. Voor de problemen waar we aan werken zoeken we oplossingen op alle beleidsniveaus. En daarvoor gaan we aan de slag mét de mensen zelf.

Het opbouwwerkproject 'Energie en Armoede' werkt met betaalde krachten en heel veel vrijwillige medewerkers. Dat zijn hoofdzakelijk mensen in armoede. Zij worden aangesproken en actief betrokken in elk onderdeel van de werking.

Ons project wil tastbare verbeteringen voor de energieproblemen. Daarom wordt zeer beleidsgericht gewerkt. Met bevoegde administraties en politiek verantwoordelijken, maar ook met de energiesector zelf. Regelmatig organiseren we een publieke actie om onze eisen kracht bij te zetten. Wij willen dat de levering van gas en elektriciteit voor iedereen gewaarborgd is, ook voor mensen met betalingsproblemen. Dit kan door een minimumlevering vast te leggen die nooit mag afgesloten worden.

Het project probeert een groot maatschappelijk draagvlak te realiseren en werkt daarom samen met diverse organisaties uit het middenveld. Het project staat daarbij open voor álle mensen die willen meewerken aan het recht op energie. Het project werkt over heel Vlaanderen.

Contact: Ellen Dries of Mieke Clymans; zie: www.energieenarmoede.net

Mieke Clymans is opbouwwerkster bij Samenlevingsopbouw Antwerpen provincie vzw. Zij begeleidt het Vlaamse opbouwwerkproject Energie en Armoede.

Dirk Meurkens is vrijwillige medewerker bij het project Energie en Armoede en bij de vereniging waar armen het woord nemen T' AnTwoord. Samen met de vrijwillige medewerkers en collega's 'vieren' zij in 2010 het tienjarige bestaan van het project "energie en armoede".

A2: Arbeidszorg

- **De Wroeter Dagcentrum – Kortesseem**

De Wroeter Dagcentrum is een 'activiteitenboerderij' in de Sint Rochusstraat te Kortesseem. Al 27 jaar richt de Wroeter Dagcentrum zich naar mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk of niet (meer) terecht kunnen, maar die toch nog veel talenten en mogelijkheden hebben. Dat kunnen mensen zijn met een verstandelijke beperking, vandaar de erkenning als 'dagcentrum' door het Vlaams Agentschap voor personen met een handicap (VAPH). Ook mensen met andere achtergronden 'vinden er hun ding' waardoor De Wroeter Dagcentrum ook een 'arbeidszorgproject' wordt genoemd.

Een 40-tal doelgroepmedewerkers werken in uiteenlopende projecten: een **bakkerij** (met maalterij, bakken van brood, kleingebak en koekjes), **fruitteelt en -verwerking** (confituren, sappen en siropen), **catering activiteiten** (maaltijden, recepties, broodjeslevering), **buitenwerk** (groenonderhoud, kippen, houtkap), **verkoopsactiviteiten** (markten, eigen boerderijwinkel, webwinkel, voedselteams), **begeleid werken** (individueel worden ingeschakeld op externe werkposten).

Er wordt veel belang gehecht aan de betrokkenheid van elke doelgroepmedewerker bij het ganse gebeuren. Dan wordt het ook mogelijk om uit de rol te stappen van 'passieve zorgontvanger' naar een sterkere positie: die van een medeburger die iets te bieden heeft aan de samenleving.

Jan Raymaekers is coördinator van De Wroeter Dagcentrum.

- **De Punt, broedplaats voor ondernemers met aandacht voor mens en milieu: bedrijvencentrum - Gentbrugge**

Onder impuls van de stad Gent (Gent, stad in werking) werd het sociaal-economisch bedrijvencentrum De Punt NV opgericht, met als doelstelling het realiseren van tewerkstelling voor laaggeschoolden.

De Punt opteerde van meet af aan voor een brede stakeholderbasis. Al van bij de oprichting waren zowel de vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en overheden, als actoren uit het bank- en verzekeringswezen en havenbedrijven betrokken.

De Punt richt zich tot startende ondernemers en groeiende bedrijven in Oost-Vlaanderen. Centraal in de diensten van De Punt staan de ondersteuning van het ondernemerschap, het creëren van tewerkstelling voor personen die het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt en de realisatie van maatschappelijk verantwoord ondernemen. De Punt coacht werkzoekenden die een eigen zaak willen starten, begeleidt bedrijven die projecten opzetten waaruit duurzame tewerkstelling voortvloeit, brengt bedrijven uit de reguliere economie in verbinding met bedrijven uit de sociale economie en baat het bedrijvencentrum regio Gent uit.

De Punt is gevestigd op de voormalige Trefil-Arbed-site in Gentbrugge en stelt zelf een achttiental mensen tewerk.

Marc Standaert, licentiaat in de rechten, was jarenlang als bedrijfsconsulent actief in de verzekeringssector en is vandaag algemeen directeur bij De Punt. Daarnaast is hij bestuurder van diverse sociale economie-initiatieven en geeft hij advies en ondersteuning over maatschappelijk verantwoord ondernemen.

- **Velo vzw – Leuven en Aarschot:**

Velo vzw is een fietsmobiliteitsbedrijf in de sociale economie. Diverse maatschappelijke groepen (jongeren deeltijds beroepsopleiding, langdurig werklozen, mensen in arbeidszorg, leefloners, ...) krijgen er een opleiding en werkervaring in de fietstechniek en - in mindere mate - in fietsparkingbeheer. Zij produceren uit fietswrakken tweedehands fietsen die verhuurd worden aan, vooral, studenten. Daarnaast beschikt Velo op 2 locaties in Leuven en 1 in Aarschot over een fietsherstelplaats. In de fietspunten van Leuven en Aarschot draagt Velo zorg voor de fietsenstalling en worden ook nieuwe fietsen (stadsfietsen, mountainbikes, tandems, elektrisch ondersteunde fietsen, ...) verhuurd. Verder is Velo actief in diefstalpreventie, bedrijfsfietsen, mobiliteitsondersteuning, basis fietstechnische educatie, ...

Jos Vandikkelen is directeur van Velo.

A3: SW-educatie en competenties:

Competenties sociaal werk getoetst aan competenties duurzame ontwikkeling

In de schoot van het lerend netwerk 'Oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling' werd de oefening gemaakt om duurzaamheidscompetenties te vertalen naar het curriculum van de opleidingen sociaal werk. Via het internationale project 'Duurzaam hoger onderwijs' wordt namelijk gepoogd om die duurzaamheidscompetenties maximaal te integreren in de hogeronderwijswereld. Tijdens de workshop worden de duurzaamheidscompetenties besproken en getoetst aan de curricula van enkele opleidingen sociaal werk.

- **Arteveldehogeschool - Gent**

De voorbije jaren maakte de Arteveldehogeschool systematisch werk van een verduurzaming van haar gehele schoolbeleid. Onder meer in de schoot van het Comité Preventie en Bescherming op de Werkplaats worden items als aankoop-, energie- en mobiliteitsbeleid met een duurzame bril gestuurd en beoordeeld. In samenwerking met het ecocampusproject van de Associatie Universiteit Gent worden vandaag sensibiliseringsacties opgezet naar studenten toe. De opleiding sociaal werk speelt sinds de jaren negentig van de vorige eeuw een voortrekkersrol inzake duurzaam schoolbeleid, o.a. door de structurele opname van duurzame ontwikkeling in het curriculum.

Frank Monsecour is lector Duurzame Ontwikkeling in de opleiding sociaal werk. Na een decennium actief te zijn geweest als milieukundige/sociaal werker in een internationale milieuorganisatie, doceert hij sinds 1999 het vak Leefmilieu, dat bij een curriculumhervorming in 2007 vervangen werd door het keuzevak 'Duurzame ontwikkeling'

- **BAOBAP-plus**

In 2008 namen de Vlaamse Opleidingen Sociaal Werk (SW) gezamenlijk het initiatief om een nieuw gedeeld 'domeinspecifiek' referentiekader uit te werken. In deze kadertekst tekenen de opleidingen de essentie van het SW uit in een gemeenschappelijke competentielijst, de zogenaamde Baobap-lijst.

Uitgangspunt is dat het SW en dus ook de opleidingen SW een fundamentele kern of een breed aanvaarde en (h)erkende 'mission statement' delen. De internationale definitie spreekt van sociale verandering, probleemoplossing bij intermenselijke relaties, empowerment en bevrijding naar meer 'well-being' (cf. o.a. www.ifsw.org). Elk sociaal-agogisch handelen vertrekt vanuit die kern en richt zich op het 'systeem' van de 'belanghebbenden'.

De ontwikkelde competentielijst bestaat uit vijf clusters die zich onderling samenhangend rond die kern verbinden. Ook het 'duurzaamheidsvraagstuk' in zijn verschillende verschijningsvormen vinden we terug in de competentielijst : cluster 4 draagt de naam 'Vermaatschappelijken'. Competentie 10 wordt verwoord als: "Bouwt partnerschappen om inclusief samenleven te

creëren met respect voor ecologische grenzen". Wat wil dat precies zeggen? Hoe vullen we het 'systeem van belanghebbenden' in? Wat begrijpen we onder 'ecologische grenzen'?

Tijdens de workshop werken we o.a. aan een verduidelijking en verdere invulling of verdieping van de begrippen en de competenties.

De Vlaamse competentielijst Sociaal Werk is o.a. te vinden op:

www.artesis.be/sociaalwerk/start/competentiegericht-leren.htm

Jos Pauwels is hoofd studiegebied Sociaal Werk in de Artesis hogeschool Antwerpen, voorzitter van SoCiuS en van Magma/Perspectief 2015. Hij maakte deel uit van de zogenaamde BAOBAP+ werkgroep die in 2008-2009 het gemeenschappelijke competentiekader voor de Vlaamse opleidingen bachelor in het sociaal werk 'ontwierpen'.

B1: Bewegingswerk

- **Jeugddienst Globelink**

Jeugddienst Globelink staat voor jong globaal kabaal. In creatieve vrijetijdsprojecten krijgen 16+ers de kans om hun blik te verruimen en hun kritische stem te versterken. Jeugddienst Globelink zet trajecten op die de wereld af en toe verdraaien of een fikse bolwassing geven. De verontwaardiging van de ongelijkheid in de wereld is hierbij steeds het vertrekpunt. Jeugddienst Globelink zoekt het debat op en spoort het jonge geweld aan om te zoeken naar alternatieven in eigen wereld en mee te werken aan een duurzame en rechtvaardige samenleving. Zonder blad voor de mond en met massaal globaal kabaal.

Jongeren zoeken daken om van te schreeuwen. De gasten van een jeugdhuis zitten met een ei dat op springen staat. Een plaatselijke jeugdbeweging breekt zich het hoofd over de wereld buiten haar eigen lokaal. Een gemeente kan een jonge wervelwind rond energie gebruiken. Jeugddienst Globelink heeft de expertise en creativiteit in huis om uw vragen te beantwoorden. Projecten met jongeren rond duurzame ontwikkeling, participatie en mondiale thema's zitten jeugddienst Globelink in de vingers. Voor het opzetten en begeleiden van trajecten met jongeren, op maat en naar smaak, daar draait ze haar hand niet om. Jongeren, jeugd-en noord-zuiddiensten, ngo's, jeugthuizen, jeugdbewegingen, overheden, scholen en andere: aarzel niet. U vraag, jeugddienst Globelink verdraait.

Jeugddienst Globelink organiseert de projecten KRAS, Globateliërs, Faqtor4, Jongerenambassadeurs, ... en coördineert het Platform VerdraaiDe Wereld.
www.globelink.be, kras.globelink.be, www.faqtor4.be, www.jongerenambassadeurs.be, www.verdraaidewereld.be

Tom Lazou is coördinator van Jeugddienst Globelink en werkt er 5 jaar. Hij studeerde maatschappelijk werk aan de Arteveldehogeschool Gent. Hij vindt dat jongeren niet moeten wachten tot ze volwassen zijn om actief te kunnen bijdragen aan een duurzame toekomst. Jongeren hebben de kracht om mee te bouwen aan een democratische samenleving. De mening van jongeren is belangrijk en doet er effectief toe.

- **ACW**

Sociale rechtvaardigheid, duurzame ontwikkeling en een participatieve democratie vormen de drie rode draden doorheen de fundamentele doelstellingen van het ACW, de koepel van christelijke werknemersorganisaties. Tegelijk is duurzame ontwikkeling de sleutel tot de andere doelstellingen. Daarom wil ACW het beleid aansporen om voluit te gaan voor duurzame ontwikkeling door het korte termijn denken te doorbreken en steeds sociale, ecologische en economische doelstellingen te integreren in beleidskeuzes. Als sociale beweging willen we ervoor ijveren dat bijvoorbeeld energiebesparing voor iedereen toegankelijk én betaalbaar is.

Maar ook participatie speelt een cruciale rol. Een actieve betrokkenheid van het middenveld zorgt voor de inbreng van nieuwe ideeën en moedigt de ontwikkeling van alternatieven en

gedragen oplossingen aan. Participatie verkleint het risico op conflicten omdat alle partijen mee beslissen en het vergroot de kans op een betere en meer duurzame ontwikkeling. ACW wil niet alleen wegen op het beleid, maar wil ook mensen in beweging zetten. Daarom focust ACW een heel jaar op duurzame ontwikkeling. We zetten in hoofdzaak in op twee instrumenten: de duurzaamheidsspiegel, die we in samenwerking met VODO hebben aangepast aan onze manier van werken, en het dim-plan, een methodiek die groepjes mensen wil aanzetten tot gedragsverandering.

Meer info op: www.acw.be

Sara Ceustermans is adviseur op de ACW-studiedienst, waar ze de thema's mobiliteit, energie, klimaat, milieu en duurzame ontwikkeling als overkoepelend principe opvolgt.

- **EVA – Ethisch Vegetarisch Alternatief**

Eva verleidt mensen om minder of geen vlees te eten. Ze doet dat met veggie cafés en gastrodiners, evenementen met BV's en pers, kookcursussen, lezingen, ouderbijeenkomsten, grootkeukentips, leuke tools voor leerlingen, maandelijks en wekelijkse nieuwsbrieven, een boeiend magazine, een zotte bende vrijwilligers en enkele hardwerkende medewerkers, vijf lokale groepen en hopen interessante, leuke of smakelijke activiteiten. Ook voor handige recepten, achtergrondinformatie en meer kan je terecht op de website www.vegetarisme.be EVA ontwikkelde onder meer de 'Donderdag Veggiedag' campagne, die mensen wil aansporen om één dag per week geen vlees of vis te eten. Minder vlees en meer vegetarisch eten zorgt voor een gezonde planeet, blije dieren, een betere voedselverdeling in de wereld en een gezond, lekker lijf.

EVA werkt op een positieve, open en wetenschappelijk verantwoorde manier, en wil de wereld veranderen zonder te zeuren. Meedoen aan Donderdag Veggiedag is voor iedereen alvast een hap in de goede richting.

Tobias Leenaert (1973) is mede-oprichter en coördinator van EVA vzw. Hij studeerde Germaanse talen en vergelijkende cultuurwetenschappen aan de Universiteit Gent. Hij gelooft dat we hier zijn om, elk op ons eigen manier, de wereld een stukje beter te maken. Zelf koos hij ervoor om te werken rond het thema vleesconsumptie, omdat hij gelooft dat minder of geen vlees eten een van de beste dingen is die in individu kan doen voor zowel de wereld, andere mensen, de dieren als zichzelf.

B2: Werken in de lokale samenleving

- **OCMW Heusden-Zolder: groepswerking met kansarmen**

Het OCMW of voluit Openbaar Centrum Voor Maatschappelijk Welzijn is een organisatie die als taak heeft het welzijn te bevorderen. In elke stad of gemeente is er een OCMW en elke inwoner kan er terecht voor vragen. Maar er wordt speciale aandacht geschonken aan de meest kwetsbare groepen. De diensten waar inwoners hoofdzakelijk mee in contact komen zijn de sociale dienst en de thuiszorgdiensten beiden gericht op individuele hulpverlening.

Dankzij een aantal SIF-middelen kregen we in 1997 de mogelijkheid om binnen de sociale dienst groepswerkingen voor kwetsbare cliënten op te starten. Er liepen groepswerkingen rond onderwijs en opvoeding, budgetteren, rond werk zoeken, rond gezond en goedkoop koken, groepswerking met asielzoekers. Binnen de thuiszorgdiensten liep er recent ook een groepswerking rond de organisatie van het huishouden.

Bij de groepswerking staat ontmoeting centraal. Naast inbreng van de groepsbegeleider rond een bepaald thema biedt de groep ondersteuning, erkenning aan mekaar. Het is de plaats bij uitstek om te leren met en van elkaar. Het zelfbeeld en de weerbaarheid van mensen wordt groter. En dit heeft ook positieve weerslag op de individuele hulpverlening. Een aantal deelnemers van de groepswerkingen hebben zich ook verenigd in een vierdewereldbeweging die Anker noemt.

Inge Halinec is maatschappelijk assistent en werkt als groepsbegeleidster.

- **Levanto - Antwerpen**

Missie: Levanto creëert de nodige ruimte opdat mensen met minder kansen hun werk-, woon- en leefsituatie zelf in handen mogen, willen en kunnen nemen. Met respect voor hun diversiteit stimuleren wij mensen om hun mogelijkheden en vaardigheden te ontwikkelen zodat hun kans verhoogt om werk te vinden en te houden. Wij spelen in op lokale kansen en behoeften zodat de leefbaarheid van aandachtswijken in de stad toeneemt. Om tot duurzame oplossingen te komen, kiezen we voor samenwerking met iedereen die zich hiervoor mee wil inzetten: onze doelgroepen, bedrijven, overheden, aanverwante organisaties, onderzoeksinstellingen en andere.

Het project "energiesnoeiers" van Levanto is - alvast qua doelstellingen - een mooi voorbeeld van een "duurzaam project", daar tewerkstelling van kansengroepen (sociaal) wordt gecombineerd met het verbeteren van de economische situatie van onze klanten (economisch en sociaal), door hun energieverbruik te trachten beperken, en zo ook een milieuwinst te genereren. Dit doen we aan de hand van huisbezoeken, waarin het verbruik van mensen onder de loep genomen wordt, hun gewoontes en staat van hun woning worden bekeken, en waar dmv sensibilisatie, advies, en kleine energiebesparende maatregelen een concrete (aanzet tot) besparing wordt gerealiseerd.

Voor meer info: www.levanto.be/

Thomas Baetens is industrieel ingenieur en coördinator voor het project "energiesnoeiers" van Levanto.

- **LO 2020 - Genk**

In 2007 besliste de gemeenteraad van Genk om een masterplan te laten opstellen voor Sledderlo. Het masterplan kreeg de naam LO 2020 en heeft tot doel de wijk Sledderlo te herontwikkelen en het imago van de wijk op te krikken. Er wordt een globale visie ontwikkeld die op korte en op lange termijn nieuwe mogelijkheden creëert, zowel op het vlak van huisvesting, ruimtelijke ordening als sociale leefbaarheid.

Mogelijke projecten zijn, naast de herontwikkeling van de sociale woonwijk Nieuw Sledderlo (vernieuwing van de sociale huurappartementen in Nieuw Sledderlo en de spreiding van het huidige aantal sociale huurwoningen), private woonontwikkelingen, de bouw van publieke voorzieningen (voor sport, onderwijs of cultuur, ...), de herinrichting van het publiek domein en infrastructuraanleg, maatregelen voor de ontwikkeling van het lokale handelsapparaat en de versterking van het economische weefsel. Ook de versterking van het sociale weefsel en een aanpak van de sociale knelpunten maken deel uit van dit plan. De milieuhinder die de wijk ondervindt door de nabijheid van de industriezone Genk-Zuid is een bepalende factor bij het uitwerken van een toekomstvisie.

Bij het masterplan zijn er heel wat interne diensten en verschillende partners (sociale woningbouwmaatschappij, school, ...) die in meerdere of mindere mate participeren. Ook bewoners zijn een partner in het verhaal. Daarom is er een participatietraject opgesteld met als doel zo veel mogelijk bewoners van Groot Sledderlo via verschillende kanalen te informeren en te betrekken bij de opmaak van het masterplan. Zo worden er op strategische momenten infovergaderingen en workshops georganiseerd en worden er regelmatig nieuwsbrieven verspreid. Er is een website opgemaakt en naar aanleiding van een oproep zijn er "ambassadeurs" aangesteld. Dit zijn bewoners uit Sledderlo die zich engageren om de kennis over het masterplan binnen hun achterban (kennissen, vereniging, woonblok, enz...) te verhogen en zo het draagvlak te vergroten.

Liesbeth Arits is wijkmanager Genk-Zuid, Dienst Wijkontwikkeling, Stad Genk.

B3: SW-Educatie: DO in de SW-onderwijspraktijk

- **KHKempen – opleiding SW**

In de missie van de KHKempen staat dat ze een innoverende organisatie wil zijn in binnen- en buitenland, kritisch, creatief en met een perspectief van duurzaamheid. De afstudeerrichting MW van het departement Sociaal Werk nam in een recente visietekst over maatschappelijk werk de definitie van Human Development integraal op. Dit vanuit de vaststelling dat deze definitie in hoge mate appel doet aan het realiseren van sociale duurzaamheid.

Het OO 'Thema's uit de hulpverlening' brengt in het 3de jaar MW het begrip en de ontwikkelingen inzake 'Eco-sociaal werk' kort onder de aandacht. Binnen het vak sociale economie in het 2de jaar staat het evenwicht tussen sociale en economische doelstellingen centraal. Er worden thema's van de sociale economie besproken en de 5 dimensies van duurzame ontwikkeling komen expliciet aan bod. Ook het begrip ecologische schuld wordt behandeld. In de minor 'Sociaal werk in internationaal perspectief', een keuzevak in het 3de jaar, krijgen thema's zoals rechtvaardige verdeling, mensenrechten, ongelijkheid, ecologie en globalisering een plaats.

Studenten uit het 3de jaar SCW en MW organiseerden de werelddag van verzet tegen extreme armoede met activiteiten op de campus. Het departement SW organiseert de week van de sociale economie met o.a. een panelgesprek en een 'Sociale Economie Winkel'. Al in 2002 organiseerde de optie PW een internationaal congres over maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Pieter Lievens is sinds 2003 verbonden aan de KHKempen. Hij is actief in maatschappelijke dienstverlening en onderzoek. Hij doceert er o.a. 'Sociaal werk in internationaal perspectief' en 'structuurgericht werken'.

- **KHLeuven – opleiding SW**

In het opleidingsonderdeel 'Educatief Werken' (bachelor Sociaal Werk - sociaal-cultureel werk) gaan we aan de slag met opdrachten die door organisaties uit het werkveld worden geformuleerd. De opdracht komt neer op het ontwerpen (en uitvoeren) van een educatieve activiteit van één dagdeel. De organisatie bepaalt het onderwerp en de doelgroep. Op deze manier proberen we studenten een authentieke leeromgeving te bieden om de competenties die essentieel zijn voor de interventie 'educatief werken' te ontwikkelen.

Ondertussen blikken we terug op 10 jaar projectmatig werken voor dit opleidingsonderdeel. Daarbij stellen we vast dat studenten in die 10 jaar vaak met een thema dat onder de noemer 'duurzaamheid' valt aan de slag zijn geweest. Naast deze thematische invalshoek, probeerden we ook steeds de resultaten van de projecten een duurzaam karakter te geven. Tot slot is de aanpak op zich misschien duurzaam te noemen.

In onze bijdrage reflecteren we op onze onderwijservaring vanuit deze drie benaderingen.

Gunter Gehre (°1964), dr. in de pedagogische wetenschappen (Sociale pedagogiek), is lector aan het dept. SSH (Methoden van Sociaal Werk, Inleiding Sociaal Werk, Educatief Werk); docent CVO - Sociale School Heverlee - SCW (Overzicht en historiek SCW, Identiteit van het SCW); deeltijds docent KU Leuven Centrum voor Arbeids- en sociaal-culturele participatie.

- **Sociale economie op de campus - VOSEC**

'Sociale economie op de campus' is een campagne die reeds voor het vijfde jaar georganiseerd wordt door VOSEC (Vlaams Overleg Sociale Economie), het overlegplatform voor ondernemingen, organisaties en deskundigen uit de sociale economie in Vlaanderen. VOSEC is een ledenorganisatie, op confederale basis samengesteld, die meer dan 700 ondernemingen en initiatieven vertegenwoordigt die samen meer dan 30.000 werknemers onder hun hoede hebben.

Deze campagne heeft tot doel studenten én docenten te sensibiliseren rond sociale economie, het verhogen van de globale visibiliteit en het bevorderen van onderzoek en onderwijs rond sociale economie. Hiertoe stellen we een uitgebreid gamma aan instrumenten ter beschikking van het hoger onderwijs: de ABC-brochure die een inleiding geeft op maat van studenten, gastlessen van SE-ondernemers waarin zowel theorie als praktijkervaring aan bod komen, en bedrijfsbezoeken aan sociale economie-ondernemingen in heel Vlaanderen. Verder is er Stagepunt, een virtuele ontmoetingsplaats waar SE-ondernemingen in contact komen met kandidaat-stagiairs en omgekeerd: www.stagepunt.be. Dit jaar breiden we ons aanbod uit met een onderzoekspool, waar we vraag en aanbod rond onderzoek willen koppelen. Tegelijkertijd bouwen we aan een lerend netwerk sociale economie om de uitwisseling van didactisch materiaal of geschikte didactische methodes rond sociale economie te bevorderen. Meer nieuws is te vinden op: <http://www.socialeconomie.be/opdecampus>.

Wenst u meer info, wil u ABC-brochures aanvragen, hebt u interesse in de nieuwsbrief van de campagne? Neem contact met ons op via info@vosec.be of 02/274.14.50

Pieterjan Robijn is stafmedewerker educatie van VOSEC, het Vlaamse Overleg Sociale Economie. Hij staat in voor de organisatie van de campagne 'Sociale economie op de Campus' en voor expertisetrjecten voor het werkveld sociale economie zelf.

Bijlage II. 2.2

Studiedag: vrijdag 23 oktober 2009 van 9 u tot 16 u Facetten van duurzaamheid. Sociaal werk en duurzame ontwikkeling

Verslag workshops

Voor meer informatie over de deelnemende organisaties zie de informatietekst uit de conferentiemap.

A1 - Werken aan armoede

VODO

Heeft met sociale partnerorganisaties gewerkt aan *KaDO*, *Kader voor DO*, vanuit de noodzaak om de sociale dimensie beter uit de verf te laten komen. Daarvoor teveel gefocust op alleen ecologische aspecten en/of Noord-Zuid-problematiek.

Herkent zich in het model van SOWEDO.

We zitten op hetzelfde spoor, en SOWEDO kan helpen om de sociale dimensie verder uit te diepen en beter te formuleren.

Zoekt synergie.

Vlaams netwerk armoede

'Verenigingen waar armen het woord nemen':

- 50 verenigingen met 'emancipatorische' focus
- thema's van basisrechten

Werking:

- dossiers van onderop vertalen richting overheid
- beeldvorming rond mensen in armoede verbeteren en vooroordelen wegwerken
- vorming rond armoede-inzicht: bijv. VDAB-consulenten, onderwijs

DO: vanuit medewerking aan KaDO: "Wat wij doen is DO".

Komt sterk naar voren in de beleidsadviezen:

- thema's: wonen, gezondheid, onderwijs
- veralgemening van derdebetalersysteem i.v.m. gezondheidszorg
- O3-problematiek bij warme zomers (ecol. + soc.)
- tekort aan sociale woningen (ecol. + ruimtelijke ordening)
- energiemaatregelen gaan vooral langs fiscale weg, en dus via eigenaars, wat zelden armen zijn.

Project 'Energie en armoede'

Thematiek:

- energie als een basisrecht
- relatie energie en woonkwaliteit (inbegrepen de hoogte van de factuur!)

Probleem: ingewikkeld domein + verandert steeds

Benadering: kernopdracht is politiek + agogisch:

- discussie met distributeurs (energiesector is een machtige partner die alles economisch bekijkt!) over o.a. openbare dienstverplichtingen;
- effecten van veranderingen toetsen op effecten voor armen (ook moeilijk agogisch werk)
- commissie energie van het Vlaamse parlement
- sociale energieconsument voor VI. OH
- vorming voor sociale organisaties i.v.m. geliberaliseerde markt

- energieteam van vrijwilligers
- maandelijkse vergadering op Vlaams niveau met sprekers + werkgroepen
- leidraad voor de LAC's i.v.m. dossiers afsluitingen

Uit de discussie over het conceptuele kader (cf. uiteenzetting Jef Peeters):

- **Machtsperspectief** wordt gemist.
Jef P.: zit er impliciet in, maar zal explicieter gemaakt worden in het rapport en in het boek. Het empowermentbegrip is politiek als begrip, maar heeft bovendien als actieparadigma ook een politiek luik.
- **Participatie en empowerment zijn geen evidente begrippen voor het beleid.** Er heerst dikwijls een paternalistische visie. Hangt ook af van de politiciers die je tegenkomt. Nodig om tot op dat niveau kennis over het leven van armen te brengen. En dat vraagt om actieve studie van de ervaringen van armen, bijv. over de werkbaarheid en effecten van wettelijke regelingen. Omgekeerd is de psychologische drempel om naar vergaderingen te gaan hoog. Daar wordt ook aan gewerkt.
- Denken in ingebedde cirkels i.p.v. evenwichten is belangrijk. Dat laat ook toe om de **actie**component duidelijker te stellen. Dat laatste is wel moeilijk voor studenten.
- Frederik V.: T.o.v. armen is openheid belangrijk, het gaat meer om een **houding** van gelijkwaardigheid en dialoog dan van opleiding.

Aanbevelingen:

- **Grondrechten** (op nutsvoorzieningen) plaatsen tegenover de louter economische benadering van de netbeheerders. Het mogen niet enkel mooie principes zijn, maar minimumlevering moet **gegarandeerd** kunnen worden.
Dat kan mee gekaderd worden in de paradigmaverandering in de energievoorziening: van centrale naar decentrale productie.
Dat beantwoordt tevens aan idee dat economie moet ingebed zijn in de samenleving.
- In dat verband moet er ook aan opinievorming gedaan worden over de liberalisering van de energiemarkt. Daarbij is er een discussie of dat op Europees vlak dient te gebeuren, want Europa is nu niet sociaal. De idee van openbare sociale dienstverplichtingen wordt niet door iedereen gedeeld.
- Een verwante problematiek stelt zich t.a.v. het **consumentenkrediet**. Een betere bescherming van de zwakkeren is nodig.
- Ook de algemene **inkomensproblematiek** moet aangekaart worden. Meer en meer mensen leven onder de armoede grens. De minima moeten opgetrokken worden.

Verslag: Jef Peeters

A2 – Arbeidszorg

Wat is de band in jullie werk met DO?

Heel veel accenten uit de werking die genoemd worden beogen het werken op lange termijn. Hierin zit de duurzaamheid. Jan Raymaekers, Jos Vandikkelen en Mark Standaert leggen volgende accenten:

- Wij geloven in een andere wereld en we willen daar met ons werk zo goed mogelijk gestalte aan geven
- De Wroeter kiest uitdrukkelijk voor de werking met een **heterogene doelgroep** omdat in de eerste plaats naar de persoon gekeken wordt. Maar de subsidiëringssystemen zijn daar niet op afgestemd. Zij werken teveel 'categoriaal': een aparte reglementering voor elke 'categorie': mensen met een functiebeperking, een handicap, deze ook nog eens opgesplitst, armen, werkzoekenden,... Dit creëert uitsluiting.
- De **doelgroep** in De Wroeter wordt gezien **als** een mens, een **partner** die ook iets te bieden heeft aan anderen, niet als een passieve 'cliënt'. Een 'zorgklant' die een 'zorgproduct' nodig heeft is te afstandelijk. Je vergeet dan al snel de mens. Eigenlijk zijn welzijnswerkers in onze organisatie ook sociale ondernemers. VELO sluit zich bij dit standpunt aan. Door de schotten weg te halen en te werken in een ruimer verband gaat het zelfwaardergevoel van de mensen toenemen. Elke taak, wat deze ook is, draagt bij tot het geheel.
- Bij De Wroeter, maar ook bij Velo en De Punt is **arbeid een hefboom tot emancipatie**, het is meer dan vergaren van een inkomen
- **Verbinding en verbondenheid**, daar moet dringend meer aandacht aan geschonken worden in deze wereld.
- Ook de **structuur van de organisatie is gebaseerd op dit onderlinge vertrouwen: open - solidariteit – onderlinge samenwerking**. De werkers stellen zich niet boven de doelgroep. Daarom maken ze bij De Wroeter gebruik van de diensten van een externe teamcoach.
- VELO heeft een **breed draagvlak van partners** gecreëerd om de werking stevig te verankeren: ACW jongerenwerking, deeltijds onderwijs, stad Leuven, KUL-studentenwerking.
- VELO is vooral op arbeid gericht met een sterk accent op **empowerment en netwerking**. De Punt werkt sterker bedrijfsgericht. Ondernemerschap is de kern, maar ook daar staat het sociale doel voorop met **de realisatie van maatschappelijk verantwoorde ondernemingen**.
- DO is voor De Punt duurzaam ondernemen: doelgroep zijn kansengroepen en op die manier introduceren ze maatschappelijk verantwoord ondernemen in het bedrijfsleven.
- De Punt is op zoek naar een andere vorm van economie, dan de gangbare puur zakelijke. Zij proberen daar als bedrijf gestalte aan te geven (zijn invoegbedrijf), maar ze proberen ook de relatie met de buurt te versterken. De Punt introduceerde de wekelijkse **lokale boerenmarkt** op hun terrein, om de leefbaarheid van de lokale boeren te versterken. Ook aan Fair Trade wordt aandacht besteed. Oxfam WW is eveneens aanwezig op de boerenmarkt.
- Net zoals bij De Wroeter en VELO staan **inspraak en participatie voorop** in de werk-organisatie van De Punt.

Er is een transitie op komst. Wat kan jullie bijdrage zijn?

- De mobiliteit loopt vast. Het openbaar vervoer is niet altijd de oplossing. Je moet maar eens rondkijken op een druk moment in de bondgenotenlaan: bussen, camionettes, auto's, fietsers, Iedereen ergert zich. De bijdrage van VELO is dat wij, bij de bevolking en bij het beleid, ideeën proberen te lanceren om dingen anders aan te pakken. Bijvoorbeeld: wij pleiten voor een **stelsel met fietsprijzen, waarbij mensen een fiets kunnen nemen aan de stations om dan verder te rijden naar het bedrijf waar ze moeten zijn**.
- Fietswinkels, rijwielhandelaars,kunnen op het einde van het seizoen geen fietsen terug inleveren bij de fabriek. VELO komt tot een win-win situatie met deze handelaars door de fietsen over te nemen.
- De Punt beoogt door de werking meer impact te krijgen op het economische gebeuren: de nabijheid in de omgeving zien als een economische verbondenheid en zo meer vat te krijgen op de lokale economie.

Aanbevelingen voor de overheid

- Mensen niet in een categorie duwen. Subsidiereggeving integraal en sectoroverschrijvend afstemmen.
- Stop met projectmatig werken in de lokale diensteneconomie. Geef organisaties die hun degelijkheid hebben aangetoond de ruimte en de middelen een 'rugzakje', stimulansen, het vertrouwen om hun werk op lange termijn verder te zetten. Projectmatig werken is te gefixeerd op de korte termijn.
- Het beleid moet veranderen als het over mobiliteit gaat. Hoe?
 - Voorbeeld fietspasje (zie hoger)
 - instellingen en werkplaatsen krijgen busjes om mensen van en naar het werk te vervoeren. In plaats daarvan zou het beter zijn om mensen te leren dit traject te doen met het openbaar vervoer. De aangeleerde zelfredzaamheid kan dan ook in de vrije tijd ingezet worden.
- Voor 1 doelgroep of rond 1 problematiek zijn vaak meerdere ministers aan te spreken. Op dit moment bestaat er bv voor arbeidszorg al een **interkabinettenwerkgroep**. Afstemmen is de boodschap.

Aanbevelingen voor het sociaal werk

- Netwerking en verbinden is zeer belangrijk. Daarvoor hoef je geen 'wereldverbeteraar' te zijn.
- Oplossingen niet altijd zoeken in de eigen achtertuin, maar ook durven om de boodschap politiek te vertalen.
- Voorzieningen gaan zich richten naar het doelpubliek dat subsidieerbaar is. Maar verandering betekent dat men tegelijkertijd die structuren van de subsidiëring probeert te veranderen. Daarin proberen een evenwicht te vinden is belangrijk.

Staat DO in de missie en de visie van jullie organisatie?

De Wroeter: ja

VELO: ja, recyclage van fietswrakken, duurzame en zinvolle arbeid

De Punt: ja, impact op de lokale markt, financieel en maatschappelijk

Verslag: Hilde Bevers

B1 – Bewegingswerk

EVA – Ethisch vegetarisch alternatief

Beweging gericht op **minder vlees/vis eten**: bewuste keuze voor 1-issuë beweging.

Moeilijk thema: verantwoordelijkheid ligt vooral bij de consument, en kan dus niet via de producenten aangepakt worden.

Strategie: werken via drempelverlaging

bijv. campagne 'Donderdag veggiedag': concreet, toegankelijk voor iedereen, open zonder stigmatisering.

Doelpubliek:

- zowel overtuigden als het grote publiek (2/3 vrouwen)
- sterke focus op multiplicatoren: 'beslissingsnemers over de kookpot', bijv. hotelscholen

DO: 'duurzame voeding' is breder dan verminderen van vlees- en visverbruik, ook bio, lokale productie en fairtrade zijn belangrijk, maar omwille van de helderheid van de actie focust EVA toch op zijn core business. Complementariteit met andere organisaties met andere focus.

ACW

DO is een sleutelthema tot sociale rechtvaardigheid en tot participatie. Daarom jaarthema. Hoe aanbrengen?

- "ecologische voetafdruk" is een goed educatief middel omde verbinding te maken;
- accent op zwakkeren als eerste slachtoffers van milieu- en klimaatproblemen.

dim-plan: (lokale) groepjes die werken rond gedragsverandering vanuit 6 thema's (voeding, energie, water, mobiliteit, ...)

- achterban veel senioren: zuinig is niet hetzelfde als 'groen'
- focus op energie en mobiliteit:
 - al langer mee bezig; gemakkelijk resultaten boeken met financieel voordeel.
 - ecologische argumenten vinden daarin een voedingsbodem; geven aan gedragswijziging een perspectief.

Samenwerking met VODO: aangepaste duurzaamheidsspiegel.

Jeugddienst Globelink

Landelijk erkende jeugddienst:

1. participatieve projecten rond mondiale thema's.

- jongeren **eigenaar van hun traject**
- geëigende methodieken als scenario's en toekomstdenken
- mening vormen over DO + ermee aan de slag gaan, zowel in acties als beleidsadvies (bijv. jongerenambassadeurs voor het klimaat, advies naar beleid i.f.v. Kopenhagen)

2. brugfunctie tussen jeugdwerk en ngo's

- platform 'Verdraai de wereld': DO binnenbrengen in visie en missie van jeugdorganisaties
- tegenover de concurrentieslag van allerlei ngo's in specifiek op jongeren gerichte campagnes: jongeren zelf vrije tijd in handen laten nemen, en het **engagement** dat ze daarin willen opnemen. Ngo-wereld moet zich daarop afstemmen.
- DO bij leefwereld brengen van verschillende jongerendoelgroepen via verschillende projecten (bijv. rond 'waardig werk' gericht op BSO-jongeren)

Discussie

- Hoe zit het met engagement?
 - niet minder maar anders
 - algemene evolutie van LT naar KT-engagements
 - dus groter verloop bij vrijwilligers
 - het spectrum aan thema's waarbinnen vrijwilligers moeten focussen is veel breder geworden
 - bij studenten (in SW) lijkt engagement opnieuw toe te nemen; wat nieuw lijkt is dat ze daarbij docenten als partners zien.
- **Vrijwilligers** zijn belangrijk voor DO: **sociaal kapitaal!**
- Transitie vanuit bewegingswerk?
 - LETS: kan koppeling maken met arbeidszorg (complementaire waarderingen)
 - DO leeft binnen het vrijwilligerswerk, dus bij individuen – er is nu grote nood aan **beleidsbeïnvloeding**
 - koppelingen maken: van kleine veranderingen op vlak van productie en consumptie, via multiplicatoren naar beleidsniveaus, van Vlaanderen naar Europa
 - er mag meer **actie** gevoerd worden

- Hoe gedragsverandering verkrijgen?
 - probleem van koppeling identiteit aan consumptie: weerstand tegen gedragsverandering
 - **stimuleren** (wortel) lijkt belangrijk; bewustzijn volgt later
 - verschillend voor verschillende doelgroepen
 - belang van de peer-groep (welke keuzes zijn 'sexy') bij verandering; **steunende netwerken** (sociaal kapitaal!)
 - **voorbeeldfunctie** van organisaties, scholen, e.d.
 - belang van koppeling met lokale besturen (bijv. 'met belgerinkel naar de winkel')
- Verdere aandachtspunten?
 - Hoe in het SW structuurgericht werken? Belang van verankering op het macro-niveau.
 - partnerschappen smeden; sociaal schakelen; samenwerkingen versterken op lokaal en op Vlaams niveau

Hoe verhogen we de bereidheid tot actie?

Hoe maken we 'people who don't care' tot 'people who care'? (Tobias)

opm.: "Everybody cares!".

Verslag: Jef Peeters

B2 – Werken in de lokale samenleving

Groepswerking OCMW in Heusden-Zolder

Inge Halinec legt de groepswerking uit van het OCMW in Heusden-Zolder waar ze in 1997 mee gestart zijn omdat er bij de maatschappelijk werkers die op huisbezoek gingen steeds dezelfde vragen gesteld worden over opvoeding en ervaringsuitwisseling.

Het doel van de groepswerking was:

- Ontmoeting, gezelligheid
- Verhaal doen, vaardigheden uitwisselen

De rol van de groepsbegeleider is in dit proces erg belangrijk.

Een groep komt een tiental keren samen en het accent ligt op de vrijwilligheid.

Positief vinden de mensen: de nabijheid, 'onder ons' een verhaal doen, het vertrouwen

De effecten die maatschappelijk werkers merken zijn:

- Persoonlijke groei van mensen
- Versterkend effect, mensen krijgen meer greep hun situatie
- De lange weg is uiteindelijk voor mensen de kortste weg om zich beter te voelen.

Aanvankelijk was er geen budget voor een groepswerker, maar het beleid heeft er zich unaniem achter gezet en nu is de groepswerking geïntegreerd. De voorzitter en de secretaris van het OCMW zijn beide maatschappelijk werker. Mogelijk heeft dit ook een rol gespeeld in het nemen van deze beslissing.

LO 2020

Nieuw-Sledderlo is een wijk met 655 gezinnen en ligt in Genk-Zuid, vlakbij een industriegebied.

In de wijk zijn al jaren diverse sociale en huisvestingsproblemen. Liesbeth Arits van de dienst sociale zaken, dienst wijkontwikkeling legt uit dat de tolerantiegrenzen bereikt zijn en dat er een ruimtelijke veranderingen nodig is. In maart 2008 werd een masterplan goedgekeurd door de gemeentelijke overheid. Er zal meer verbinding gemaakt worden met de andere wijken, er komen betere wegen, handel en ontmoeting worden gecombineerd met de industrie die er is. Bewoners worden betrokken door hen te informeren en door een wijkgevoel te creëren. Het megastramien ligt vast. De maatschappelijk werker heeft een bemiddelende rol.

Levanto – Antwerpen

Thomas Baetens van Levanto legt uit dat Levanto de nieuwe naam is voor de fusie van de vroegere Buurtontwikkelingsmaatschappij en het sociale economiebedrijf Vitamine W.

Hij spreekt in het kader van deze studiedag over de energiesnoeiers waarbij huishoudelijke energiescans gemaakt worden bij mensen in armoede. Veel aandacht gaat naar huisbezoeken. Het doel is tewerkstelling en de economische verbetering van de situatie van mensen. Voor 2 doelgroepmedewerkers is er 1 sociaal werker. De sociaal-ecologische winst is er op verschillende terreinen: mensen gaan zeker bewuster om met energie en met materialen, er is een goed contact met de begeleider, mensen worden opgevolgd en ondersteund, De economische stimulans is: besparen.

Mensen hebben vaak heel veel gezondheidsklachten. Als ze zich goed voelen op het werk, kan hier ook verbetering in optreden.

Nog al te vaak is het gebruik van spaarlampen eerder een oplapmiddel, een doekje voor het bloeden dan wel een structurele maatregel. In sociale woningen zijn vaak grondige renovaties noodzakelijk. De constructie van passieve woningen zou een betere oplossing zijn, maar in de Antwerpse en andere stedelijke contexten nog erg veraf.

Aanbevelingen voor de overheid, voor het bestuur van het OCMW

- Het is belangrijk dat het bestuur van het OCMW achter de beslissingen staat van de sociaal werkers
- Het is een voordeel dat bestuursleden eveneens sociaal werker zijn en een beslissing ten volle mee dragen.

Aanbevelingen voor het sociaal werk

- Nabijheid met een hart voor mensen, warme contacten, niet te zakelijk
- Ook structureel werken
- Mensen voortduren blijven aanspreken om hen te motiveren
- Verenig je lokaal als maatschappelijk werkers, maak dwarsverbanden, werk op micro – meso – macroniveau
- Sociale duurzaamheid: verbind mensen met de omgeving, zodat ze niet alleen staan en meer greep krijgen op hun leven.
- Leer mensen relaties leggen: netwerking
- Een goede maatschappelijk werker heeft een therapeutisch effect op mensen
- "De minister heeft ongelijk dat hij niet aanwezig was, er zijn vele goede voorstellen en interessante ideeën geponeerd" (VODO).

Verslag: Hilde Bevers

A3 – SW-Educatie

Competenties sociaal werk getoetst aan competenties duurzame ontwikkeling

DEEL I

Frank Monsecour probeert, als lector duurzame ontwikkeling, de vertaalslag te maken van de competenties voor duurzame ontwikkeling naar de opleiding sociaal werk.

1. Duurzame ontwikkeling en sociaal werk

Emancipatie, participatie,... zijn hoe dan ook al sleutelwoorden in het sociaal werk. Vooral de sociale pijler van duurzame ontwikkeling zit al sterk ingebed. Nochtans bezit het sociaal werk de potentie om de noodzakelijke holistische aanpak van de sociale, economische en ecologische aspecten van een maatschappelijk probleem te bevorderen.

Op 25 juni vond een focusgroep plaats met sociaal werkers die actief zijn in de milieusector. De conclusie was dat sociaal werkers het verschil maken op vlak van een participatieve reflex, het werken aan veerkracht en draagvlakontwikkeling. Ook gedrevenheid, doorzettingsvermogen, het streven naar verandering zijn uitdrukkelijk aanwezig bij sociaal werkers. Van daaruit gaan zij streven naar duurzame ontwikkeling. Het is vooral ook belangrijk om collega's (vaak uit andere beroepsgroepen) mee te trekken in dit denken. Wat zij dan weer te weinig meekrijgen in de opleidingen, is het beleidsmatige, structurele werken. Politiek-strategisch denken zou nog meer aan bod moeten komen. Er is eigenlijk behoefte aan het uitwisselen van expertise via interviewsessies.

2. ENSI-raamwerk en EDO-competenties – enkele bronnen

Interessante bronnen:

- Duurzame ontwikkeling. Hoe integreren in het onderwijs? (Willy Sleurs e.a.)
- Basisboek duurzame ontwikkeling + werkboek duurzame ontwikkeling (Niko Roorda)
- Oikos – tijdschrift voor sociale en ecologisch verandering

De VN-definitie over Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO) geeft eigenlijk een nieuw soort denken aan over educatie (zie ook presentatie).

Eén van de stuwende krachten achter EDO is ENSI (Environment and School Initiatives).

Enkele EDO-sleutelbegrippen:

- Onderlinge afhankelijkheid
- Tijds- en ruimtedimensie
- Onzekerheid
- Draagkracht van de aarde >< economische ontwikkeling
- Diversiteit

In het secundair onderwijs wordt duurzame ontwikkeling – met de invoering van de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen – een centraal thema.

Bij EDO staan vijf **bekwaamheidsdomeinen** centraal:

1. Denken in termen van systemen
2. Waarderen van situaties en ethische normen hanteren
3. Verwerven van kennis over duurzaamheidsvraagstukken
4. Omgaan met emoties die door bepaalde duurzaamheidskwesties worden opgewekt
5. Actiegericht werken met leerlingen en studenten

Omgaan met emoties heeft dan te maken met het feit dat veel onduurzame gewoonten en structuren inherent ingebakken zitten in onze cultuur en levensstijl. Deze aan de kaak stellen wekt heel wat emoties los. EDO streeft daarom naar emotionele intelligentie.

Welke (nieuwe) **kennis** is dan eigenlijk nodig?

- Wetenschappelijke kennis over oorzaak-gevolg-relaties van duurzaamheidskwesties
- Kennis over de diepere oorzaken van een probleem
- Kennis over strategieën voor verandering: op micro-, meso- en macroniveau
- Kennis over alternatieve strategieën om zelf een visie te ontwikkelen op het probleem.

Vooraf op vlak van die twee laatste dimensies, kan het sociaal werk nog een hele weg afleggen.

Omgaan met deze bekwaamheidsdomeinen vraagt een specifieke **benadering van leerkrachten** en docenten:

- Communiceren
- Reflecteren, visie ontwikkelen
- Participeren in netwerken

We moeten daarom niet 'meer' gaan leren, maar 'anders' gaan leren.

3. Competenties duurzaam hoger onderwijs VESTIA toegepast op sociaal werk

DHO Vlaanderen streeft ernaar deze duurzaamheidscompetenties zoveel mogelijk te integreren in het hoger onderwijs. Wat het sociaal werk betreft, zijn een aantal van deze competenties al (lang) opgenomen in de opleidingen.

VESTIA: Verantwoordelijkheid – Emotionele intelligentie – Systeemgerichtheid – Toekomstgerichtheid – persoonlijke Inzet – Actievaardigheid (zie ook presentatie)
+ disciplinele competenties waarmee specifieke opleidingen nog meer het verschil kunnen maken.

Hierbij werden ook een aantal kwaliteiten benoemd (zie www.dho.nl).

In de presentatie staat een overzicht van hoe de VESTIA-competenties aan bod komen in de opleiding SW aan de Arteveldehogeschool. Er blijkt een zeer grote overeenstemming te bestaan.

- Verantwoordelijkheid en emotionele intelligentie zijn een evidentie in het SW.
- Systeemgericht denken komt zeker aan bod, maar blijft vaak beperkt tot een micro-/mesoperspectief. Door opleidingsonderdelen zoals 'duurzame ontwikkeling' kan dat worden opengetrokken naar het macroniveau.
- Toekomstgerichtheid komt aan bod, bijvoorbeeld in wetenschappelijk denken. Het niet-lineaire denken blijft echter moeilijk. Ook hier lukt dat eerder op micro- en mesoniveau dan op macroniveau. Ook hier kan een opleidingsonderdeel 'duurzame ontwikkeling' een meerwaarde hebben.
- Persoonlijke inzet en actievaardigheden zijn eveneens eigen aan het SW.

Op 18 september vond tijdens het lerend netwerk SOWEDO een kritische reflectie plaats over die duurzaamheidscompetenties:

- De competenties moeten in hun onderlinge samenhang gezien worden om waardevol te zijn.
- Het SW probeert ruimer te denken dan met 'het eigen geweten als maatstaf'
- De competenties leggen nog te veel nadruk op individuele verantwoordelijkheden en te weinig op het structurele, beleidsgerichte denken

Aan de Arteveldehogeschool krijgen de studenten voor het keuzevak 'duurzame ontwikkeling' een examenopdracht waarbij ze, vanuit die competenties, een duurzaamheidsvraagstuk moeten analyseren.

Aan de Katho wordt een gelijkaardige opdracht gegeven aan een interdisciplinaire groep studenten. Meer en meer blijkt ook dat er geen rechtstreeks verband is tussen attitudes en gedrag. Zetten de competenties dan niet teveel in op attitudes? Wat met het gedrag? Daar staat tegenover dat het SW minder lineair denkt: welk gedrag is noodzakelijk en is dit wel zo eenduidig? Is de taak van het SW niet om mee invulling te geven aan het (her)definiëren van welzijn?

Eens in het werkveld, komen studenten terecht in steeds grotere systemen. De impact van individuele veranderingen wordt dan relatief kleiner.

Alternatieve systemen, zoals LETS, zouden eigenlijk veel meer gestimuleerd moeten worden.

EDO mag ook niet beperkt blijven tot leren over duurzame ontwikkeling in de lessen. Het gaat evenzeer over de principes daarvan integreren in het eigen beleid en de praktijken in de onderwijsinstellingen.

Een opleiding SW zou eigenlijk een duurzaam proces op zich moeten zijn. Tendensen naar steeds meer flexibiliteit in het hoger onderwijs komt dit niet ten goede. Op die manier behalen studenten, op basis van studiepunten, een diploma SW, maar ze 'zijn' daarom niet noodzakelijk sociaal werkers.

DEEL II

Jos Pauwels licht BAOBAP toe, het competentiekader voor de Vlaamse opleidingen bachelor sociaal werk.

De BAOBAP-werkgroep was één jaar actief. Het proces dat daarmee gepaard ging, zegt eigenlijk minstens zoveel over duurzaamheid dan de schaarse competenties die over duurzaamheid zouden kunnen gaan. Het startte vanuit de Associatie Universiteit Leuven – in de voorbereiding op komende visitatie van de opleidingen SW. Het werd dan, na reacties uit de andere opleidingen, opengetrokken. Ook in het verleden gebeurde dit altijd samen met alle (elf) opleidingen SW. Zo ontstond BAOBAP+.

Samen werd gezocht naar een referentiekader waarop alle opleidingen zich kunnen richten. Dat zou dan voor de visitatie en accreditatie gehanteerd kunnen worden: alle competenties in de afzonderlijke opleidingen, moeten er daarom ook op gebaseerd zijn. Dit zorgde oorspronkelijk voor spanningen, maar die werden vrij snel overwonnen door een gezamenlijk fundament, nl. de internationale missie van het SW.

De internationale definitie van SW (zie presentatie) lijkt algemeen erkend. Er wordt op dit moment een beetje aan gesleuteld. De grote accenten ervan wilde men absoluut in het referentiekader behouden. Dit is zeker te rijmen met duurzame ontwikkeling, hoewel het concept er niet expliciet in vermeld wordt.

Sociaal-agogisch handelen is in het referentiekader een overkoepelend begrip.

Het gaat altijd over een combinatie van sociale (welzijn) en agogische (methodische) doelen. Het gaat ook over handelen in zeer diverse, uiteenlopende situaties en in vele soorten processen. Dat maakt het voor de SERV bv. moeilijk om beroepscompetenties te maken.

Op wie richt het SW zich? Dit leidde tot een hele discussie over tal van termen, waarbij uiteindelijk werd gekozen voor 'belanghebbenden'. Hierbij is aandacht voor het systeemniveau (multi-level) en voor de relatie tussen vraag- en aanbodperspectief.

De fundamentele kern is wat ook in de definitie staat: kennis, basisposities, grondwaarden en het algemeen doel. Vanuit die kern werden vijf clusters onderscheiden. Belangrijk is om die als één geheel te bekijken en er geen aspecten uit te lichten. De relatie tussen de verschillende clusters, als organisch geheel, is essentieel. Waarden zijn fundamenteel in deze interrelaties. Er bestaat hierin dan ook geen volgorde.

Cluster 4 : vermaatschappelijken – is essentieel voor duurzaamheid:

- Wrijvingen signaleren tussen evoluerende samenleving en de belanghebbenden.
- Belanghebbenden helpen verbinden met de samenleving en omgekeerd.
- Partnerschappen opbouwen om inclusief samenleven te creëren met respect voor ecologische grenzen.

(gemeenschapsidee – inclusiviteit – met respect voor een aantal grenzen betreffende onze invloed op de omgeving)

Was evident om het zinnetje “met respect voor ecologische grenzen” op te nemen in deze context? Het ging eigenlijk vanzelf. Er was zeker een groot draagvlak voor. Misschien is het vrijblijvend om dit hier te expliciteren en moet de weerstand nog komen bij het vertalen in de specifieke opleidingen.

Er komen opmerkingen over de dia met voorstellingen van de samenleving – sociaal werker – belanghebbenden. Dit visueel beeld gaat in tegen heel wat uitgangspunten van zowel sociaal werk als duurzame ontwikkeling. Er zou beter gewerkt worden met concentrische cirkels.

Samengevat:

Uit de werksessie kwamen volgende vaststellingen naar voren:

- De competenties die centraal staan bij sociaal werk en de competenties voor duurzame ontwikkeling stemmen in grote mate overeen.
- Het sociaal werk kan (het denken over) duurzame ontwikkeling versterken en verrijken, voornamelijk door het werken aan competenties aansluitend bij de sociale dimensie van duurzaamheid. Daarin staat het sociaal werk (opleiding en werkveld) traditioneel heel sterk.
- Duurzame ontwikkeling kan nog meer worden opgenomen in het sociaal werk. Het BAOBAP-competentiekader is alvast een stap in deze richting: ecologische grenzen worden expliciet erkend.
- Duurzaamheid heeft al een plaats verworven in het sociaal werk op micro- en mesoniveau (individueel, gezinnen, groepen). Op macroniveau blijft de vertaalslag vooralsnog beperkt. Zowel de analyse van duurzaamheidskwesties als het aanpakken ervan zou nog meer kunnen/moeten gericht zijn op de structurele, beleidsmatige organisatie van de samenleving als geheel.

Verslag: Katrien Van Poeck

Bijlage III : Onderzoeksgegevens

1. Bezochte organisaties
 - 1.1. Interviews
 - 1.2. Groepsinterviews
2. Bezochte websites
3. Vragenlijst onderzoek
4. Verslagen focusgroepen
 1. Focusgroep consumptiesamenleving en duurzaamheid vanuit invalshoek: schulden – bemiddeling – begeleiding
 2. Focusgroep welzijnswerk – lokaal sociaal beleid
 3. Focusgroep relatie lokaal sociaal beleid – beleid duurzame ontwikkeling
 4. Focusgroep sociaal werk en DO in milieu- en DO-organisaties

Bijlage III. 1 Bezochte organisaties

ORGANISATIE	VOORSTELLING	Contactpersoon Adres - Telefoon e-mail - website
1. Interviews		
Arbeid & Milieu	Arbeid & Milieu is een samenwerkingsverband tussen de arbeiders- en de milieubeweging. Het is een werkgroep ter bevordering van een milieuvriendelijke economie. Arbeid & Milieu legt de klemtoon op de verdergaande democratisering van de besluitvorming inzake productie- en consumptieactiviteiten. Arbeid & Milieu organiseert regelmatig debatten, studiedagen en rondetafels over allerlei sociale- en milieuthema's.	Contact: Anton Gerits Statiestraat 179 2600 Berchem 03 218 74 72 anton.gerits@a-m.be www.a-m.be
Basiseducatie Hasselt	Het aanbod van Basiseducatie is gericht op het aanleren en het verbeteren van basiscompetenties die essentieel zijn om te functioneren in de brede leef- en maatschappelijke wereld, zoals lezen, schrijven, rekenen en andere sociale vaardigheden. De centra bieden leertrajecten waarin de cursist centraal staat.	Contact: Roger Jacobs A . Rodenbachstr 29 - 3500 Hasselt 011 22 61 60 www.basiseducatie.be roger.cbehasselt@telenet.be
Bethanië – orthopedagogische groep Limburg	Onze missie is kinderen en jongeren met ernstige gedragsproblemen en emotionele moeilijkheden in hun verstoorde ontwikkeling nieuwe kansen bieden in samenwerking en harmonie met de ouders. Ieder kind heeft recht op een harmonieuze en stimulerende opvoedings-situatie. De eerste zorg gaat uit naar het versterken van de band met ouders en betekenisvolle figuren.	Contact: Jo Voets Smeilstraat 74 3600 Genk 089 32 95 55 www.integralejeugdhulp.be www.osbj.be

Bind-Kracht	<p>Het project Bind-Kracht werkt aan werkinstrumenten om de hulpverlening aan armen beter af te stemmen op de noden. Hulpverleningsrelaties tussen arme hulpvragers en hulpverleners ontwikkelen zich volgens bepaalde patronen. Deze bepalen sterk de tevredenheid over de hulpverlening. Hulpvragers ervaren een klassieke benadering in de hulpverlening vaak als te afstandelijk, bureaucratisch en paternalistisch. Met een krachtgerichte, emancipatorische en gepersonaliseerde relatie biedt de hulpverlening een bevrijdende, veranderingsgerichte dynamiek met een grotere tevredenheid voor beide partijen.</p>	<p>Contact: Kristel Driessens Karel de Grote-Hogeschool - dept SAW Van Schoonbekestraat 14 2018 Antwerpen Secretariaat Bind-Kracht: 03/260 89 52 info@bindkracht-kdg.be info.saw@kdg.be</p>
CAD Limburg	<p>De centra voor Alcohol- en andere Drugproblemen zijn provinciaal georganiseerd en bieden ambulante ondersteuning en zorg aan iedereen die met hulp- of informatievragen zit over alcohol, medicatie, drugs en gokken. Om de dienstverlening zo kort mogelijk bij de mensen te brengen, beschikt de vereniging over straathoekwerk en een netwerk van plaatselijke kantoren.</p>	<p>Contact: Marcel Van Hex Luikerstw 134 3500 Hasselt 011/274298 http://www.cadlimburg.be/ e-mail: info@cadlimburg.be</p>
Centrum voor duurzaam bouwen (CeDuBo)	<p>Het Centrum Duurzaam is een informatie- en coördinatiecentrum en wenst het duurzaam bouwen op grote schaal te promoten en in praktijk te brengen. Hiervoor organiseert het centrum diverse (vormings) activiteiten voor een zo groot mogelijk publiek.</p>	<p>Contact: Bert Simons Marktplein 7/ 1 3550 Heusden-Zolder 011 51 70 51 info@centrumduurzaambouwen.be www.centrumduurzaambouwen.be</p>
De Punt	<p>De Punt helpt startende ondernemers in Gentbrugge. Centraal in de diensten van De Punt staan ondersteuning van het ondernemerschap, creëren van tewerkstelling voor personen die het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt en de realisatie van maatschappelijk verantwoord ondernemen.</p> <p>De Punt begeleidt werkzoekenden die een eigen zaak willen starten, coacht bedrijven die duurzame tewerkstellingsprojecten opzetten, baat het bedrijvent centrum regio Gent uit en brengt reguliere bedrijven in contact met sociale economie.</p>	<p>Contact: Marc Standaerd Kerkstraat 108 9050 Gentbrugge 09 27 27 900 marc@depunt.be www.depunt.be</p>

De Wroeter –dagcentrum	De wortels van de Wroeter gaan terug tot begin jaren tachtig: mensen met een handicap die begeleid worden in leefgroepen en gezinnen door de dienst 'Open thuis' vragen naar zinvolle activiteiten overdag. De meeste van deze mensen zijn door de maatschappij 'arbeidsongeschikt' verklaard, maar beschikken toch over heel wat vaardigheden, talenten en interesses. De Wroeter-dagcentrum creëert werk door bakkerij-activiteiten.	Contact: Jan Raymaekers St. Rochusstraat 6 3720 Kortesseem 011 - 37 64 47 dcwroeter.beleid@pandora.be http://www.dewroeter.be/
De Wroeter –arbeidscentrum	De Wroeter stelt zich tot doel zinvolle, duurzame arbeid te geven aan de mensen werkzaam op de Wroeter. Middels biologische landbouw, landschaponderhoud, verkoop van vnl. eigen producten en werk op maat van de deelnemers proberen wij dit doel te bereiken.	Contact: Huub Eussen St. Rochusstraat 6 3720 Kortesseem 011 - 37 64 47 arbeidscentrum@dewroeter.be http://www.dewroeter.be
Educar – opleiding en werkervaring	Educar heeft een sterke expertise in de autodemontage. Er werken een 35-tal medewerkers aan auto's. Tijdens deze werkerervaring worden mensen klaargestoomd voor hun latere job in een bedrijf. Daarnaast zorgt Educar voor verschillende opleidingen tijdens de werkervaring om de deelnemers beter voor te bereiden op de behoeften van de arbeidsmarkt.	Contact: Bob Dockx Bredabaan 109 2170 Merksem-Antwerpen 03 541 62 45 http://users.skynet.be/educar/ - info@educar.be - bob@educar.be
Ecolife – Ecocare	Ecolife werkt aan ecologische gedragsverandering en organiseert Ecoscore, EcoTeams, EcoTeam op Kantoor, Milieugedragsscan enzovoorts.	Contact: Ingrid Pauwels – Tina Baert Valkerijgang 26 – 3000 Leuven 016/22 21 03 info@ecolife.be www.ecolife.be
GREEN	Green is een organisatie actief rond milieu en duurzame ontwikkeling. De vereniging zet zich in voor een beter leefmilieu en een rechtvaardige wereld. De organisatie verzorgt educatieve projecten en werkt aan een maatschappelijk draagvlak voor duurzame ontwikkeling.	Contact: Leen Van Gijssel Antwerpselaan 20 1000 Brussel 02 – 209 16 30 info@greenbelgium.org http://www.greenbelgium.org

ISIS	Vzw ISIS is een buurt- en nabijheidsdienst die werkgelegenheid biedt aan kansengroepen en wil tegemoetkomen aan maatschappelijke behoeften in onze samenleving. Vzw ISIS is een erkend initiatief in de lokale diensteneconomie en een erkend dienstenchequebedrijf. Het dienstenaanbod van vzw ISIS bestaat uit een hele waaier van huishulp/poets- en huishoudhulp voor een ruim publiek.	Contact: Jan Van Passel Kolmenstraat 149a 3512 Stevoort 011/88.86.70 Jan.vanpassel@khleuven.be info@buurtdienst-isis.be www.buurtdienst-isis.be
In society	In Society bvba begeleidt organisaties om mensen en middelen samen optimaal in te schakelen in een strategisch duurzaam verband. Ze zorgen voor een juiste probleemanalyse en werken mee tot aan de succesvolle implementatie van het verbetertraject. In Society brengt een nieuw strategisch elan op gang door deskundige begeleiding op maat van de organisatie en het team.	Contact: Erik De Smedt Nijvelsebaan 162 3060 Korbeek-Dijle 016 47 23 88 erik.de.smedt@insociety.be - www.Insociety.be
Keerpunt – Training- en LoopbaanAdviesCentrum	Keerpunt maakt mensen sterker door een aanbod van training en begeleiding op persoonlijk en professioneel vlak.	Contact: Karel Santermans Heidestraat 2b 3500 Hasselt 0476 42 78 04 http://www.keerpunt-training.be info@keerpunt-training.be
Koepel van Vlaamse Kringloopcentra	De Koepel van Vlaamse Kringloopcentra vzw coördineert de kringloopcentra in Vlaanderen en leidt gemeenschappelijke activiteiten.	Contact: Philip Renders Junostraat 30 2600 Berchem 03/281 03 30 http://www.kringloop.net/ kvk@kringloop.net
Leren ondernemen	De activiteiten van de vzw Leren Ondernemen spelen in op een aantal basisbehoeften van de kansarme buurt en de “nabije” mensen. Voor de realisatie van een kinderwerking en een sociaal restaurant is men vertrokken vanuit de noden van de buurtbewoners en van de buurt. Op die manier creëert men zinvol werk.	Contact: Moo Laforce Valkerijgang 26 3000 leuven 016 29 80 72 leren.ondernemen@chello.be

Mobiel21	Mobiel 21 vzw is een centrum voor kennisontwikkeling, educatie en gedragsbeïnvloeding op het gebied van duurzame en veilige mobiliteit. Mobiel 21 vzw bouwt op de rijke ervaring, expertise en inspiratie van Langzaam Verkeer vzw en ijvert voor duurzame mobiliteit in de 21ste eeuw.	Contact: Jan Christiaens Vital Decosterstraat 67A/0101 3000 Leuven 016 23 94 65 info@mobiel21.be www.mobiel-21.be/
Oikonde Leuven	Oikonde Leuven begeleidt al meer dan dertig jaar volwassenen met een handicap in diverse soorten pleegzorgvormen, steeds in samenwerking met gezinnen & vrijwilligers. Gezinnen kunnen zowel alleenstaanden als gemeenschappen zijn, koppels met of zonder kinderen, jong of wat ouder.	Contact: Eddy Van Tilt Tiensevest 17, 3010 Kessel-Lo 016/22 96 13 - 0494 067 291 www.oikondeleuven.be vantilt.ed@skynet.be
OCMW Genk	Doelgroep, doelstelling en reguliere activiteiten van het OCMW zijn voor de meesten gekend. Energie wordt in het OCMW van Genk als een aparte problematiek bekeken omdat energie een nieuwe invalshoek is van kansarmoede.	Contact: Guido Prinsen Wijkcentrum – Onderwijslaan 91 3600 Genk (Waterschei) 89/57 34 37 http://www.ocmwgenk.be guido.prinsen@ocmwgenk.be
Samenlevingsopbouw Gent – Duurzaam huis	Bij het opbouwproject 'duurzaam huis' lag de focus op het sociale en het buurtgebonden werken. Samen met een kansarme bewonersgroep werd nagedacht hoe de samenlevingsproblemen aan te pakken in de buurt. Er werd gewerkt aan huisvesting (gevelschilderen), afval, duurzaamheid en energie. Zeven straten werden uitgekozen op basis van de kansarmoede-atlas. Er werd intensief samengewerkt met Intercultureel netwerk Gent.	Contact: Anniek Vandecasteele Stedelijk Buurtcentrum Doornakkerstraat 54 9040 Sint-Amandsberg 09 259 91 22 anniek.vandecasteele@samenlevingsopbouw.be http://www.samenlevingsopbouwgent.be
SOCIOUS – Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk	SoCiuS is het Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk, een autonome organisatie die gesubsidieerd wordt door de minister van Cultuur om de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk te ondersteunen. De opdracht van SoCiuS ligt vervat in de beheersovereenkomst afgesloten met de Vlaamse Regering. De huidige overeenkomst loopt van 2004 tot 2010.	Contact: Fred Dhont Gallaitstraat 86/4 1030 Brussel 02 215 27 08 www.socius.be fred.dhont@socius.be

<p>Verbondenheid (project)</p>	<p>Het Project Verbondenheid kwam tot stand vanuit een doctoraatsstudie in de criminologie aan de KULeuven (Anouk Depuydt). Vaak worden misdaden gepleegd omdat een gevoel van verbondenheid ontbreekt of wegvalt met zichzelf, met de anderen of met de omgeving. Binnen het project werkt men vanuit volgend uitgangspunt: wie criminaliteit en vandalisme fundamenteel wil aanpakken, moet een grondhouding van verbondenheid ontwikkelen. Persoonsgerichte en contextueel gerichte veranderingen werken hierbij wederzijds op elkaar in. Iemand met wie je je verbonden voelt, respecteer je ook. En jongeren die opgroeien in een anonieme omgeving kunnen makkelijk afglijden in vandalisme en criminaliteit.</p>	<p>Contact: Anouk Depuydt Hooverplei 10 3000 Leuven 016 32 53 86 Anouk.Depuydt@law.kuleuven.be</p>
<p>Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO)</p>	<p>VODO is een samenwerkingsverband tussen een belangrijk deel van de nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen. Het Overleg wil het maatschappelijk debat over Duurzame Ontwikkeling stimuleren.</p>	<p>Contact: Leida Rijnhout Vlasfabriekstraat 11 1060 Brussel 02 536 19 42 info@vodo.be www.vodo.be</p>
<p>Vlaams netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen</p>	<p>Het 'Vlaams Netwerk van Verenigingen waar Armen het woord nemen' werd opgericht op basis van het decreet betreffende de armoedebestrijding (12 maart 2003). Doel is armen en niet-armen samenbrengen om armen uit hun maatschappelijk isolement te halen en hun slagkracht te vergroten.</p>	<p>Contact: Toon De Rijck Vooruitgangstraat 323 bus 6 (3de verdp) 1030 Brussel 02 204 06 50 www.vlaams-netwerk-armoede.be info@vlaams-netwerk-armoede.be</p>
<p>VOSEC - Vlaams Overleg Sociale Economie</p>	<p>VOSEC stimuleert en ondersteunt de sociale en de meerwaarden-economie in Vlaanderen en Brussel. Sociale economie bestaat uit een verscheidenheid van bedrijven en initiatieven die de realisatie van bepaalde maatschappelijke meerwaarden voorop stellen met de volgende basisprincipes: voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid. Bijzondere aandacht gaat ook naar de kwaliteit van de interne en externe relaties.</p>	<p>Contact: Greet Castermans Vooruitgangstraat 331 1030 Brussel 02/274.14.50 www.vosec.be info@vosec.be</p>

<p>Werkcentrum voor Inclusief en Emancipatorisch Vormingswerk (WIEV) Sint-Amandsberg</p>	<p>Het WIEV is een onafhankelijke, pluralistische vormingsinstelling voor volwassenen met een verstandelijke beperking en hun omgeving (ouders, verwanten, vrijwilligers en professionelen). Via aangepaste, creatieve vormingsactiviteiten wordt bijgedragen aan de emancipatie, de culturele participatie en de de algemene ontplooiing van personen met een verstandelijke beperking.</p>	<p>Contact: Ronny Dierendonck Lijnmolenstraat 151 9040 Gent St.-Amandsberg 09 228 24 11 www.wiev.be ronny.dierendonck@wiev.be</p>
--	--	--

2. Groepsinterviews		
De Broeders Van Liefde	In België zijn de Broeders van Liefde vooral actief op de domeinen zorg (geestelijke gezondheidszorg en orthopedagogische zorg) en onderwijs (kleuter-,lager, secundair en buitengewoon onderwijs). De congregatie werkt vanuit een specifieke spiritualiteit en probeert een antwoord te geven op actuele noden.	Contact: Joke Bleyen St- Ferdinandstr 1 3560 Lummen 013 350 230 http://www.fracarita.org/joke.bleyen@fracarita.org
Energie en Armoede	Wat in 1998 in Turnhout als lokaal opbouwproject van start ging, belandde al vlug in een stroomversnelling. Het idee groeide verder werd uitgedragen naar de rest van Vlaanderen tot op het beleidsniveau. Het project werkt met betaalde krachten en met heel veel vrijwilligers. Dit zijn hoofdzakelijk mensen in armoede, mensen die de problemen van binnenuit kennen. Het project energie en armoede wil dat iedereen beschikt over een gratis en leefbaar minimumpakket aan energie. Tegelijk willen zij een verbod op volledige afsluiting van nutsvoorzieningen.	Contact: Mieke Clymans Samenlevingsopbouw A'pen provincie Otterstraat 116 2300 Turnhout 014 44 26 74 www.samenlevingsopbouw.be mieke.clymans@samenlevingsopbouw.be
OCMW MOL	Naast de reguliere activiteiten van het OCMW wordt ook met kansarmen in groep projecten uitgewerkt rond composteren, gezondheid en energie.	Contact: Frank Van Vaerenberg Jakob Smitsln 22 2400 MOL 014 33 15 frank.van.vaerenberg@ocmwmol.be hilde.lievens@ocmwmol.be – wendy.ballard@ocmwmol.be
STEBO	Stebo ijvert voor een samenleving die meer mensen kansen geeft, en zet daartoe projecten op rond werken, wonen, ondernemen en samenleven. De buurtopbouwwerker speelt hier steeds de rol van vertrouwenspersoon of heeft een actieve, ondersteunende rol voor andere wijkactoren. Het project Loopbaanwijzer begeleidt mensen bij het ontdekken en versterken van hun kracht, passie, bezieling, talent.	Contact: Erwin De Bruyn Steunpunt Buurtopbouwwerk (STEBO) Ev. Coppélaan 91 – 3600 GENK 089/32 95 30 Tel Griet: 0474/88.26.37 Marc Desmedt: 089/32.95.30 info@stebo.be www.stebo.be

Bijlage II.2 Bezochte websites

<p>Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen (BBL)</p>	<p>Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen v.z.w., is de Koepel van Vlaamse Natuur- en Milieuverenigingen. Sinds 1971 houdt Bond Beter Leefmilieu (BBL) de kwaliteit van het leefmilieu in Vlaanderen in het oog en als resultaat daarvan ook de levenskwaliteit van iedere individuele Vlaming. De Bond Beter Leefmilieu is actief rond de bescherming van natuur en landschap, streeft naar een duurzame ontwikkeling van onze woonkernen, komt op voor het behoud van ons stedenschoon en verzet zich tegen de aantasting van het leefmilieu.</p>	<p>Twekerkenstraat 47 1000 Brussel tel: 02 282 17 27 fax: 02 230 53 89 webmaster@bbbv.be www.bondbeterleefmilieu.be/</p>
<p>Dialogo</p>	<p>Werkt rond duurzaam bouwen, zuinig omgaan met water en energie, kleinschalige waterzuivering. Organiseert vormingen, o.a. BouwTeams, en is uitgever van het tijdschrift De Koevoet.</p>	<p>Remylaan 13 3018 Wijnmaal - Leuven www.dialogo.be</p>
<p>Djapo</p>	<p>Sinds januari 2008 zijn Alfa vzw uit Turnhout, Djapo vzw uit Alken en Wachtebeke en de scholenwerking Esmeraldas vzw uit Gent gefusioneerd tot Djapo vzw! 'Djapo' is een woord uit het Wolof, een West-Afrikaanse taal, dat betekent 'samenwerken', 'hand in hand, ertegenaan'. Djapo biedt kinderen en jongeren een open en positieve blik op de wereld, laat hen op een plezierige manier andere culturen ontdekken en ervaren dat het Zuiden in vele opzichten verweven is met ons leven. Het crossmediale project 'de Gloop-Fanfare' brengt het thema duurzame ontwikkeling op een spannende manier tot in de school.</p>	<p>Djapo vzw - Limburg Stationsstraat 131 3570 Alken 011/ 31 32 11 limburg@djapo.be www.djapo.be www.2015ikloopmee.be</p>
<p>Ecohuis Antwerpen</p>	<p>In het Ecohuis ontdek je op een boeiende manier alles over duurzaam en bewust omgaan met milieu. Je krijgt er haalbare tips die je meteen ook thuis kan toepassen. Individueel of in groep te bezoeken.</p>	<p>Turnhoutsebaan 139 2140 Borgerhout tel: 03 217 08 11 fax: 03 217 08 88 ecohuis@stad.antwerpen.be www.eha.be</p>

EVA vzw (Ethisch Vegetarisch Alternatief)	EVA werd opgericht om het grote publiek te informeren over alle aspecten van vegetarisme als een mens-, dier- en milieuvriendelijke levenswijze.	St.-Pietersnieuwstraat 130 9000 Gent tel: 09 329 68 51 info@vegetarisme.be www.vegetarisme.be
Fair Trade Organisatie	De Fair Trade Organisatie verkoopt een assortiment van 2.500 originele producten, ingekocht op basis van eerlijke handel bij coöperaties of bedrijven van boeren en ambachtslieden.	Hoogstraat 35 E 3360 Bierbeek 016 46 14 44 post@fairtrade.be www.fairtrade.be
Foodfirst Information & Action Network Belgium (Fian)	Webstek rond voeding als mensenrecht. "FIAN steunt de nationale en internationale strijd om het mensenrecht op adequate voeding te realiseren door concrete actie".	Van Elewijkstraat 35 1050 Brussel 02 640 84 17 info@fian.be - www.fian.be
Gents ecologisch centrum	Het GEC is een informatie- en dienstencentrum van organisaties met ecologische en sociale doelstellingen. Het is ook een demonstratiehuis van ecologische verbouwing en duurzame energietoepassingen.	Kon. Maria-Hendrikaplein 5-6 9000 Gent 09 242 87 00 www.gec.be info@gec.be
Jeugddienst Globelink	Globelink is een erkende Vlaamse jeugddienst die werkt rond de ongelijke verdeling in onze wereld en activiteiten organiseert in de vrijetijdssfeer. De wanverhoudingen tussen noord en Zuid staan centraal in de programma's. Globelink gelooft dat het Zuiden eerlijke kansen moet krijgen om zich te ontwikkelen. Samen met jongeren wordt op zoek gegaan naar antwoorden op vragen als: hoe zit de wereld politiek, economisch en sociaal in elkaar? Op welke manier zijn wij zelf een radertje in de samenleving? Waar kan de verantwoordelijkheid van jongeren liggen? Globelink wil jongeren hun stem laten horen.	Jeugddienst Globelink Sergeant De Bruynestraat 78 - 82 1070 Anderlecht 02/527 91 94 globelink@globelink.be www.globelink.be

Greenpeace vzw	Greenpeace is een internationale onafhankelijke campagne-voerende organisatie, die ijvert voor de bescherming van het ecosysteem aarde.	Haachtsesteenweg 159 1030 Brussel 02 274 02 00 info@be.greenpeace.org www.greenpeace.be
Hefboom	Hefboom ondersteunt de oprichting en ontwikkeling van solidaire ondernemingen in Vlaanderen en Brussel.	Vooruitgangstraat 333 bus 5 1030 Brussel 02 205 17 20 hefboom@hefboom.be www.hefboom.be
KAV (Kristelijke Arbeidersvrouwenbeweging)	De Kristelijke Arbeidersvrouwenbeweging heeft als doel vrouwen kansen te bieden tot persoonlijke ontwikkeling om zo zichzelf en de maatschappij waarin ze leven beter te begrijpen en hun volwaardige deelname aan het maatschappelijke gebeuren te bevorderen. Als vrouwenvereniging maakt KAV werk van kritische, milieubewuste vorming en ze is al jaren pleitbezorger van duurzame ontwikkeling.	Poststraat 111 1210 Brussel 02 220 30 11 pr@kav.be www.kav.be/
Komosie	Komosie is de belangenorganisatie van de Vlaamse kringloopcentra. Doelen zijn het ondersteunen van de kringloopcentra in hun verdere groei en werking, het behartigen van de belangen van de leden en het verlagen van de drempel bij de consumenten, voor hergebruik en tweedehands kopen.	Uitbreidingstraat 470 2600 Berchem tel: 03 281 03 30 info@komosie.be www.komosie.be
Max Havelaar België	Max Havelaar is een ongebonden keurmerkorganisatie die een keurmerk geeft aan koffie en bananen, als die producten aan de voorwaarden voldoen. Deze hebben te maken met hoe er geproduceerd wordt en welke prijs de producent krijgt. Ons keurmerk is voor de consument een garantie: het bewijst dat de boeren een rechtvaardige prijs krijgen voor hun oogst en de landarbeiders in het Zuiden in correcte omstandigheden werken. In totaal zijn een half miljoen boerenfamilies en arbeiders bij deze rechtvaardige productie en handel betrokken.	Troonstraat 173 1050 Brussel tel: 02 500 10 60 info@maxhavelaar.be www.maxhavelaar.be

MeMO (Mens- & Milieuvriendelijk Ondernemen)	MeMO is een vzw die het mens- en milieuvriendelijk ondernemen in Vlaanderen promoot en ondersteunt. Ze wil de kwaliteit van het leven en de leefomgeving doortrekken tot in de werkomgeving.	Patriottenstraat 27 2600 Berchem 03 281 12 97 info@memovzw.be www.memovzw.be
Netwerk Bewust Verbruiken (NBV)	NBV is een Vlaams samenwerkingsverband van organisaties, actief op het gebied van consumenten, milieu, derde wereld, arbeidersrechten, anders omgaan met geld, sociale economie, enzovoort, dat door middel van netwerking, informatie, campagnes en projecten een sociaal én ecologisch verantwoord consumptiegedrag en dito productiewijzen stimuleert met het oog op het bereiken van duurzame ontwikkeling.	Vooruitgangstraat 323 bus 11 1030 Brussel 02 204 09 75. info@bewustverbruiken.be www.bewustverbruiken.be
Netwerk Vlaanderen	Netwerk Vlaanderen is een pluralistische beweging die de bestaande geldcultus wil doorprikken. Ze stelt de huidige geldstromen en het intrestmechanisme in vraag en wil de consument bewust maken van de invloed die hij kan uitoefenen.	Vooruitgangstraat 333 bus 9 1030 Brussel 02 201 07 70 info@netwerk-vlaanderen.be www.netwerk-vlaanderen.be
Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties (OIVO)	Het Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbuikersorganisaties, is een instelling van openbaar nut die werd gesticht door de Belgische verbruikersorganisaties. De activiteiten van het OIVO zijn multidisciplinair en situeren zich vooral op de volgende domeinen: consumentenrechten, veiligheid van producten en diensten, gezondheid (voeding, geneesmiddelen, roken), handelspraktijken en mens- en milieuvriendelijk consumeren. Het OIVO heeft ook een documentatiedienst, een bibliotheek en een dienst gespecialiseerd in de voorlichting van jonge consumenten.	Paapsem laan, 20 1070 Anderlecht Tél. +32.2.547.06.20 lea.tooten(at)oivo.be www.oivo-crioc.org
Oxfam-Wereldwinkels	Oxfam-Wereldwinkels is een democratische vrijwilligersbeweging die door haar strijd voor een rechtvaardige wereldhandel, opkomt voor ieders recht op een menswaardig leven.	Ververijstraat 17 9000 Gent tel: 09 218 88 99 oxfam.wereldwinkels@oww.be www.oww.be/

<p>Samenlevingsopbouw Vlaanderen Samenlevingsopbouw Antwerpen stad, Antwerpen provincie, Brussel, Gent, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, RIMO Limburg, Riso Vlaams-Brabant</p>	<p>Samenlevingsopbouw is actief in buurten, steden, dorpen en streken in Vlaanderen. Buurt- en opbouwwerkers stimuleren mensen om hun stem te laten horen als ze problemen ervaren die leven en samenleven moeilijk maken. Samen gaan ze op zoek naar oplossingen voor gemeenschappelijke noden en knelpunten in de woon- en leefomgeving. De sector Samenlevingsopbouw telt 1 ondersteuningsinstituut (Samenlevingsopbouw Vlaanderen) en 8 Regionale Instituten, een in elke provincie en een in de steden Brussel, Gent en Leuven.</p>	<p>Vooruitgangstraat 323/2 1030 Brussel T 02/201 05 65 inf@samenvlevingsopbouw.be www.samenvlevingsopbouw.be</p>
<p>Schone Kleren Campagne</p>	<p>De Schone Kleren Campagne veroordeelt het gebruik van kinderarbeid en andere vormen van uitbuiting in de kledingindustrie. Met consumentenacties bewerkt de Schone Kleren Campagne de publieke opinie omtrent de schendingen van arbeidsrechten in de kledingsector en oefent ze druk uit op kledingproducenten en -distributeurs. Op die manier wil de Schone Kleren Campagne bedrijven ertoe brengen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te erkennen en op te nemen.</p>	<p>Schone Kleren Campagne Haachtsesteenweg 579 1031 Brussel 02 246 36 81 www.schonekleren.be</p>
<p>Stichting presentie</p>	<p>Van sommige mensen is het leven kapot en wil het niet meer lukken. Ze zijn vaak geïsoleerd, verward, verscheurd en voelen zich verlaten. Anderen kijken hen met de nek aan, hebben hen opgegeven, of komen misschien plichtmatig een keertje kijken. Zorg, hulpverlening, verpleging en onderwijs hebben dikwijls de grootst mogelijke moeite hen te bereiken en hun een zinvol aanbod te doen. Allereerst ten behoeve van deze mensen zijn de presentiebenadering en de presentietheorie ontwikkeld. Presentie is de trouwe en competente poging om bij deze 'sociaal overbodigen' te blijven, om hun met hoogwaardige steun, hulp en zorg van dienst te zijn en zo bij te dragen aan een goed leven waarbij deze mensen gezien, gehoord en in tel zijn.</p>	<p>Stichting presentie Koksboomgaard 10 3962 HN Wijk bij Duurstede 0031 6 539 64 388 secretariaat@presentie.nl www.presentie.nl</p>
<p>Triodos Bank</p>	<p>Triodos Bank is een onafhankelijke bank met vestigingen in Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk. Ze is gespecialiseerd in de financiering van projecten, bedrijven en organisaties op drie domeinen: ecologie, sociale sector en cultuur. Alle projecten hebben een maatschappelijke relevantie. De bank werkt transparant: de klanten worden via het klantenmagazine Triodosbericht vier keer per jaar geïnformeerd over de gefinancierde projecten.</p>	<p>Hoogstraat 139/3 1000 Brussel 02 548 28 28 info@triodos.be www.triodos.be</p>

<p>Velt (Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze)</p>	<p>Velt is de vereniging in Vlaanderen die promotie maakt voor een milieuvriendelijke aanpak in huis-tuin-keuken. Het moestuinproject in de Wijk Sledderlo (Genk) is een concreet voorbeeld van duurzame ontwikkeling.</p>	<p>Uitbreidingsstraat 392 c 2600 Berchem 03 281 74 75 info@velt.be - www.velt.be Greet.tijskens@velt.be Luc.vanhoegaerden@velt.be</p>
<p>Verbruikersateljee</p>	<p>Verbruikersateljee is een beweging voor de kleine consument. Met laagdrempelige publicaties, gerichte acties en adviesverlening willen men de consument in Vlaanderen bewuster en weerbaarder maken. De voornaamste werkinhouden zijn: de universele dienstverlening m.b.t. gezondheidszorgen, rechtstoegang, bankdiensten en verzekeringen; de problematiek van krediet en schulden; de huurwoning- en de energieproblematiek; de problematiek van onrechtvaardige handelspraktijken. Het advies is gratis voor mensen die in deze samenleving nog al te vaak onrecht ondervinden: patiënten, huurders, mensen met schulden, slachtoffers van onrechtvaardige handelspraktijken, enz. Wij helpen hen bij het zoeken naar een uitweg.</p>	<p>Verbruikersateljee Agoragalerij Grasmarkt 105/51 1000 Brussel</p> <p>Tel. 02 552 02 48 Fax 02 552 02 55</p> <p>verbruikersateljee@skynet.be</p>
<p>Vlaams Instituut voor Bio-Ecologisch Bouwen en Wonen (VIBE)</p>	<p>VIBE informeert over gezond en milieuverantwoord bouwen en wonen. Alle onderwerpen die hiermee te maken hebben worden behandeld: niet alleen energie- en waterbesparing, maar ook ruimtegebruik, ecologische stedenbouw en gezonde bouwmaterialen. Dit vanuit het standpunt van gezondheid én milieu. Er is een databank met informatie over bio-ecologische producten, leveranciers, verkooppunten, aannemers, architecten,... die een VIBE-erkenning bezitten.</p>	<p>Grote Steenweg 91 2600 Berchem tel: 03 / 218 10 60 info@vibe.be www.vibe.be</p>
<p>Voedselteams vzw</p>	<p>Voedselteams is een model van directe producent-consumentrelaties voor voeding. Lokaal worden groepen consumenten gevormd, die langetermijnovereenkomsten sluiten met producenten voor de afname van gezonde basisvoedselproducten uit eigen streek. Voedselteams streeft zo naar ondersteuning van een gezonde voedselproductie voor mens en milieu, naar duurzame landbouw en streekgebonden consumptie. Voedselteams bestaan in alle regio's van Vlaanderen.</p>	<p>Blijde inkomstraat 50 3000 Leuven 016/31.65.99 info@voedselteams.be www.voedselteams.be</p>

Wingerdbloei	Wingerdbloei begeleidt meisjes tussen de 6 en 21 jaar, die niet in hun eigen context kunnen verblijven. De begeleiding voorziet in traumaverwerking en streeft naar zelfredzaamheid en emotionele zelfstandigheid met behoud van een zo groot mogelijke band met de eigen context. Het ultieme doel is de terugkeer ernaar.	Verlindenstraat 2 2140 Borgerhout tel: 03 235 55 23 http://www.wingerdbloei.be/ info@wingerdbloei.be
--------------	---	--

Bijlage II.3 Onderzoeksvragen

VRAGENLIJST Sociaal werk en DO

De groeiende verwevenheid tussen sociale en ecologische vraagstukken is een feit. Daarom wil het project SOWEDO (Sociale School Heverlee):

- een aantal aanzetten geven (kaders scheppen) om ook in het sociaal werk iets te kunnen doen aan duurzame ontwikkeling.
- Organisaties in die zin bevragen (over de inhoud van het werk).
- het proces DO in het sociaal werk mee op gang brengen
- verder uitklaren: hoe legt men de verbinding met 'empowerment' – met de schuldproblematiek?
- duurzame ontwikkeling in het sociaal werk de plaats geven die het verdient.
- interessante, relevante praktijken leren kennen die een studiedag (voorzien voor 2009) kunnen stofferen en om het denken te stimuleren.
- Met deze contactgroep willen we het denken en de uitwisseling van ideeën rond DO in het sociaal werk (SW) stimuleren. Dat zou uiteindelijk moeten leiden tot een integratie van DO in de curricula van de SW-opleidingen, tot het integreren van DO in het beroepsprofiel van de sociaal werker, en tot het afstemmen van SW-praktijken en SW-organisaties op DO.

Definitie Duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling is een betrekkelijk nieuwe ontwikkelingsvisie die nog volop in beweging is.

De meest gebruikte omschrijving dateert uit 1987 en is van de *World Commission on Environment and Development* – beter bekend als de Brundtland-commissie (genoemd naar de voormalige Noorse premier die de commissie voorzat) – in het VN-rapport *Our Common Future*. Duurzame ontwikkeling wordt daarin omschreven als "**een ontwikkeling die tegemoet komt aan de noden van het heden, zonder de behoeftevoorziening van de komende generaties in het gedrang te brengen**" (UCOM, 1989, p. 60).

Twee concepten zijn inherent aan dit begrip:

1. **het concept "behoefte", en meer bepaald de essentiële noden van de minstbedeelden, waaraan voorrang moet worden verleend, en**
2. **de techniek en de sociale organisatie leggen beperkingen op aan de capaciteit van het milieu om aan onze huidige en toekomstige behoeften tegemoet te komen."**

Aantrekkingspunt van deze definitie is dat ze de idee van (1) **solidariteit binnen en tussen generaties** invoert, en duidelijk maakt dat (2) **de natuurlijke hulpbronnen**, met de huidige stand van de wetenschap, onmogelijk aan de menselijke behoeften kunnen blijven voldoen.

We kunnen spreken over 4 dimensies die een belangrijk onderdeel uitmaken van het concept DO,

- de sociale dimensie of **People**: sociale criteria (herverdeling) – relatie met empowerment – participatie. Hoe kijk je naar maatschappelijke zingeving? – relatie met het therapeutische.
- de ecologische dimensie of **Planet**: er zijn ecologische grenzen aan het gebruik van de aarde.
- de economische dimensie of **Prosperity**: economische welvaart – anders meten dan BNP – Susan George
- **participatie**

En de relaties:

- 1) people – prosperity
- 2) people – planet of hoe het empowerment paradigma (het sociale) verbinden met het ecologische proces?
- 3) planet – prosperity

De band tussen sociale en ecologische problemen

Maatschappelijke verandering nastreven in functie van meer welzijn is een kerntaak van het sociaal werk. Vanuit diverse terreinen komen welzijnswerkers in contact met grote groepen van de bevolking en hun werk heeft vaak invloed op de attitude van die groepen.

Hoe langer hoe meer problemen waar sociaal werk mee te maken krijgt, zijn direct verbonden met ecologische problemen. Bijvoorbeeld: gezondheidsproblemen, woonkwaliteit, toegang tot noodzakelijke hulpbronnen (water, energie, e.d.), demografische problemen, migratie, conflicten, internationale rechtvaardigheid (cf. 'ecologische schuld'), vraag naar leefbare en duurzame levensstijlen, teloorgang van natuur als bron van menselijk welzijn etc.

Duurzaam ondernemen

De nadelige effecten van het beleid en de bedrijfsvoering mogen niet afgewenteld worden op toekomstige generaties of op andere delen van de wereld. Die verantwoordelijkheid dient nu genomen ter worden en ligt zowel bij de overheid, de individuele ondernemer als bij de consument.

Ik probeer de koepels en zoveel mogelijk verschillende organisaties te contacteren om:

- Een idee te krijgen van hoe sociaal werk organisaties omgaan met het begrip DO, of ze het kennen en of ze er in het beleid rekening mee houden
- Een goed beeld te krijgen van DO in het sociaal werk
- Over welke aspecten van DO wordt het meest gepraat
- Aan welke dimensie wordt het meest gedacht
- Hoe ziet het sociaal werk landschap eruit
- Goede praktijkvoorbeelden

Hilde Bevers
KHLeuven – departement Sociale School Heverlee
Groeneweg 151 - 3001 Leuven
hilde.bevers@khleuven.be
Tel 016/ 37 51 22 – 0474/ 87 14 68

Gespreksvragen:

1. Doel – opdracht van de organisatie / van de koepel

- Doelgroep van de organisatie/instelling/dienst?
- Doelstelling
- Activiteiten

2. Definitie DO

- Welke definitie van DO hanteren jullie? De thema's uit bijgevoegde lijst hebben alle te maken met DO. Met welke hebben jullie het meest te maken?

3. Aandacht voor DO – de integratie van DO in de organisatie

- Is het thema DO actueel in de organisatie? Op welke manier is er aandacht voor?
- Welke aspecten van DO zijn voor jullie kernopdracht belangrijk? (people – planet – profit/prosperity)
- Hoe leg je de relatie tussen deze elementen?
 - tussen het sociale en het ecologische?
 - tussen het sociale en profit?
 - tussen profit en het ecologische?
 - welke plaats heeft participatie in de organisatie?
- Wat is er tot nutoe gedaan?
- Heb je de organisatie al eens doorgelicht (of laten doorlichten) op vlak van DO?

4. Wordt DO genoemd in de missie – visie van de organisatie?

- Over welke aspecten van duurzaamheid wordt er in de missie van de organisatie of in beleidsdocumenten gesproken? Wat staat er in?

People

- Op welke manier hebben jullie aandacht voor menselijke relaties – voor een mensvriendelijke organisatievoering
 - met het personeel
 - met de doelgroep (bewoners – gasten – 'cliënten' -)
 - met vrijwilligers
- Aandacht voor vorming
- Aandacht voor gelukkig en goed voelen van de personeelsleden
- Vermijden van personeelsverloop – ontslagname

Planet

- Het aspect 'planet' gaat over ecologische thema's die ervoor zorgen dat de aarde minder lijdt. (hergebruik – ecologische materialen – bio – uitstoot gassen – grondstoffen – energie – ed). Voor welke thema's is er nu al aandacht?
- Op welke manier sturen jullie een milieuvriendelijke organisatievoering

Prosperity

- Op welke manier voeren jullie een ethisch correct Fair Trade beleid?

5. Communicatie DO

- Hoe heb je personeel en doelgroep de visie van DO bijgebracht?
- Wordt er met de lidorganisaties over gesproken?
- Worden ideeën rond DO op een of andere manier getoetst in de organisatie? Hoe?
- Hoe kan je een draagvlak creëren voor DO in de sociale sector?

6. Hefbomen en Stimulansen

- Wat zie je als een belangrijke hefboom in jouw organisatie om het beleid meer af te stemmen op DO?
- Komen er stimulansen van de overheid om duurzaam te werken? Welke?
- Of van andere organisaties? Welke?
- Wens je een stimulans van de overheid?

7. Vorming

- Is er nood aan vorming over het thema 'duurzame ontwikkeling'?
- Formuleer enkele specifieke vormingsvragen?
- Hoe zou je vorming aanpakken?
- Hoeveel tijd kan er binnen de organisatie, dienst, instelling uitgetrokken worden voor vorming?
 - voor beleidsmedewerkers:
 - voor veldwerkers:
 - voor secretariaatsmedewerkers:
 - voor bestuursleden:

8. Opleiding sociaal werk

- Over welke vaardigheden moeten toekomstige sociale werkers beschikken?
- Hoe kan de opleiding sociaal werk jonge mensen beter voorbereiden?

9. Goede praktijkvoorbeelden:

- Ken je organisaties uit het sociale werkveld in Vlaanderen of elders die expertise opgebouwd hebben rond duurzaam werken? M.a.w. waar het sociale, economische, ecologische en het participatieve geïntegreerd zijn. (people – planet – prosperity)

Bijlage III. 4 Verslagen focusgroepen

Bijlage III.4.1

FOCUSGROEP CONSUMPTIESAMENLEVING EN DUURZAAMHEID VANUIT INVALSHOEK SCHULDEN – BEMIDDELING – BEGELEIDING

Dinsdag 21 april –10.00 u – 12.00 u

Plaats: Wereldcafé COOP, Bondgenotenlaan 131, 3000 LEUVEN

Het vraagstuk van schulden is een belangrijk duurzaamheidsvraagstuk waar het sociaal werk mee te maken krijgt, o.a. via de praktijk van schuldbemiddeling en budgetbegeleiding. In deze focusgroep nemen we dat als uitgangspunt om uit te diepen in welke mate duurzame ontwikkeling in de praktijk van het sociaal werk gethematiseerd en eventueel nagestreefd wordt. We nodigen daartoe vooral sociaal werkers uit die concreet met de schuldenproblematiek aan de slag zijn.

Deelnemers:

- Joeri Bohets (JB) (OCMW Herent, verantwoordelijke dienst schuldhulpverlening)
- Lieve Van Bouwel (LVB) (CAW Metropool, Berchem, voorbereiding dossiers voor advocaten schuldhulpverlening)
- Dirk Christiaansen (DC) (Centrum Kauwenberg, vereniging waar armen het woord nemen, Antwerpen)
- Karen Van Aerschot (KVA) (sociale dienst OCMW Rotselaar, groepswerking, budgetacademie)
- Anne Vanrompaey, (AVR) (sociale dienst, OCMW Heusden-Zolder)
- Jan Brodala (JanB) (docent sociaal werk KHK Geel, onderzoeker 'empowerende schuldbemiddeling')
- Dirk Wijnants (DW) (sociale dienst, OCMW Leuven)
- Tine Geens (TG) (OCMW Mechelen, dienst schuldbemiddeling)
- Bernadette Willemans (BW) (SSH, opleidingshoofd maatschappelijk werk)
- Jef Peeters (JP) (SSH, projectleider SOWEDO, gespreksleiding)
- Hilde Bevers (HB) (SSH, onderzoekster SOWEDO, verslag).

Gespreksvragen:

1. Hoe ervaar je vanuit schuldbemiddeling het verband/de relatie met de consumptie-samenleving?
2. Zien jullie de schuldenproblematiek als een duurzaamheidsvraagstuk? En wat doen jullie daarmee?
3. Welke werkwijzen/strategieën kunnen hier bijdragen aan duurzaamheid? Wat is de praktijkervaring?
4. Worden er vanuit schuldhulpverlening beleidsmatig verbanden gelegd met duurzaamheid? Hoe?

GESPREK:

1. Hoe ervaar je vanuit schuldbemiddeling het verband, de relatie met de consumptiesamenleving?

Doelgroep

KVA: Er is zeker een rechtstreekse invloed op jongeren die vaak gevoelig zijn voor consumptie. Onrechtstreeks worden ook ouders beïnvloed door de kinderen. Een andere doelgroep zijn de armen, mensen die door omstandigheden een lager inkomen hebben en daardoor niet rondkomen, werklozen, eenoudergezinnen, mensen die met een echtscheiding geconfronteerd worden.

TG: Voor vele eenoudergezinnen is de schuldproblematiek zeer herkenbaar. Maar ook ouderen ontsnappen niet aan schulden en belanden vaker in armoede. Het gaat zelfs niet altijd over arme mensen, ook mensen die te maken hebben met een faillissement of een echtscheiding kunnen plots beperkt zijn tot een vervangingsinkomen

JB: Vaak laaggeschoolde mensen die meer beïnvloedbaar zijn, of de kleine lettertjes niet lezen en/of begrijpen en zo makkelijker in die 'machine' sukkelen zonder het einde ervan te zien.

DC: Voor het Centrum Kauwenberg is de groep generatiearmen nog een 'aparte categorie'. De generatiearmen hebben overlevingsschulden, dat is nog iets anders dan overbestedings-schulden, en daar zien we nog weinig verandering in.

Context – erbij horen – identiteit

TG: De consumptiesamenleving is voelbaar bij mensen die minder inkomen hebben. Om mee te kunnen, ook al hebben ze minder inkomen, gaan ze vb. een lening afsluiten, om een flatscreen te kopen of een computer.

JanB: De consumptiemaatschappij is de context. Mensen willen 'meedoen' in de maatschappij, willen er bij horen en dan kom je al snel terecht bij consumptie, deze context kan je niet loskoppelen.

TG: Om er bij te horen, ook met minder inkomen, probeer je dan toch een flatscreen, of een video, een computer, e.d. te kopen. Naargelang de groep mensen waar je mee omgaat, wordt je beïnvloed in deze of gene richting. Veel van deze toestellen zijn zelfs een noodzakelijk gebruiksmiddel geworden. En dat weegt vooral financieel zwaar voor mensen met kinderen, schoolbenodigdheden, kosten ICT, e.d.

AVR: De mensen die bij ons komen hebben niet de middelen voor een flatscreen, hoogstens voor een GSM. De invloed van de consumptie is bij generatiearmen anders dan bij middenklasse gezinnen. Het is vooral zwaar voor gezinnen met kinderen.

JanB: De consumptiesamenleving is de algemene context. Je ziet dat deze de identiteit van mensen een stuk bepaalt. Mensen die in armoede leven zijn daar gevoeliger voor. Zij willen ook 'iemand zijn'.

De consumptiesamenleving kleurt ook die relaties: je moet verantwoordelijkheid nemen, zelf beslissen, zelf kiezen enzomeer. Je hebt makkelijker toegang tot kredieten, maar je kan ook de 'pieneut' zijn van die kredieten. Dat is ook de context van die consumptiesamenleving. Om mee te kunnen in onze samenleving moet je consumeren. Als je ziet hoe duur alle dingen zijn, dan kan je wel begrijpen wat er gebeurt.

Eigenlijk is het een deel van onze leefwereld geworden. Je kan deze toestellen niet meer wegdenken. Denk dat weg en mensen zijn een deel van zichzelf kwijt, een stuk identiteit kwijt, los van het toestel dat je in handen hebt.

Stijging van de vaste woonkosten – tarieven

DW: Schulden hebben heeft niet alleen te maken met koopgedrag en de consumptiesamenleving. Door de vrijmaking van de energiemarkt zijn de vaste woonkosten sterk gestegen: huur, elektriciteit, gas, water, ...

JB: Wij merken inderdaad ook in het OCMW dat mensen er steeds moeilijker in slagen om tijdig alle vaste kosten te betalen. Vooral gezinnen of personen met veel medische kosten hebben het moeilijk. Ziekenhuizen zijn soms snel met stappen ondenemen bij het niet tijdig betalen van facturen. Mensen lijken hierdoor meer uitstelgedrag te vertonen. Meer en meer mensen (ook uit de middenklasse) dreigen hierdoor in de problemen te komen. Reserves raken opgebruikt.

DW: Ook de tarieven die voortdurend veranderen, de energieleverancier. Het is vaak ook moeilijk om de uitgaven bij te houden, 'zelfs als je je hoofd er bij houdt kan je niet volgen wat het beste is' horen we. 'De operatoren proberen mensen voortdurend te verleiden, de tarieven veranderen voortdurend, het is zo een kluwen dat je nauwelijks kan volgen om te zien wat het beste is'.

Reclame en marketing

AVR: De reclamewereld speelt een belangrijke rol bij schulden maken. Kinderen zijn gevoeliger en vatbaarder voor mooi verpakte boodschappen. Als je arm bent, heb je maar weinig keuze-mogelijkheden. Soms gebeurt er al eens een 'miskoop'. Als je geld genoeg hebt, raak je daardoor niet in de problemen.

JanB: Reclame zet mensen aan om dingen snel te vervangen. Heel heel wat marketing-strategieën spelen handig in op de verlangens van kinderen en dat beïnvloedt ook de ouders. Je moet een bepaalde weerbaarheid gaan ontwikkelen, want die marketingjongens zijn zo doortrapt, zo handig om allerlei strategieën uit te zetten waardoor kinderen gevoeliger worden en veel vatbaarder worden voor dit soort boodschappen. Deze zeer gerichte beïnvloeding is ook een aspect van de consumptiesamenleving.

TG: Zo krijg je via de GSM sms'jes met de boodschap 'gratis zoveel – klik ja' Maar niks gratis, je krijgt achteraf de rekening en dan begint de miserie.

JB: We leven in een maatschappij waar mensen afhankelijk gemaakt worden van dingen. De technologie evolueert zeer snel en de drang om er bij te horen is groot. GSM, computer, GPS, ed. Vroeger kende niemand of had niemand zo'n toestel en men had dat ook niet nodig, nu kunnen we niet meer zonder. Mensen worden als het ware 'gepusht' om de nieuwste hebbedingen of technologieën in huis te halen, bijvoorbeeld de digitale tv. En is dat zoveel goedkoper?!

TG: Of bijvoorbeeld mensen die al een abonnement hadden, worden binnengelokt in een winkel en krijgen een nieuw abonnement 'gratis' aangepreut. Dan zitten ze met twee abonnementen. Of bijvoorbeeld Luminus die een sociale woonwijk in Mechelen ging aanbellen en mensen contracten liet tekenen, terwijl ze al een energiecontract hadden bij een andere leverancier. Bijgevolg zitten mensen dan met twee contracten.

Toegang tot kredieten

JanB: De toegang tot kredieten is té gemakkelijk, en daar kan je al vlug het slachtoffer van zijn. Vaak zijn laaggeschoolde mensen nog meer slachtoffer van dergelijke praktijken. Ze lezen de kleine lettertjes niet.

TG: Het duurt maanden eer mensen hun eerste factuur krijgen. Ondertussen hebben ze zolang geen elektriciteit betaald en dan vergeten zij rekening te houden met die kost. De kredietlijn die mensen aangaan, vb voor 1.250 €, dat is een klassieker, wordt gedurende enkele maanden perfect betaald. En dan krijgen mensen het aanbod om het krediet te verhogen. Dan gaat er een nieuwe wereld voor hen open. Mensen worden op die manier permanent verkocht.

KVA: Deze kredietverhoging wordt gezien als een beloning. Mensen zien dan plots nieuwe mogelijkheden. Het krediet wordt benut en al snel komt men terug in de schulden.

DC: Een voorbeeld van mensen die op het einde zaten in collectieve schuldenregeling. Op het einde hadden ze het moeilijk met het hele systeem en vonden ze dat ze te weinig leefgeld hadden. Via een vriend gingen ze een lening aan om de schulden te vereffenen. Toen de collectieve schuldenregeling afgerond was kregen ze onmiddellijk 2 nieuwe leningen bij een bank zonder voorafgaand onderzoek. Met die lening werd de schuld bij de vriend terugbetaald, waardoor ze opnieuw in dezelfde vicieuze cirkel zaten.

TG: Dit is absurd, wat voor nut hebben de mechanismen dan die wij opzetten, als er tussentijd niets gedaan wordt met die mensen rond bewustwording. Vaak is er enkel de schuldbemiddelaar die de betalingen doet. Enkel de schulden worden bekeken. Mensen leren op die manier niets bij.

Weerwerk bieden, gedragsverandering

JanB/JB: Mensen zouden meer weerwerk moeten kunnen bieden. Dat is ook een aspect van de consumptiesamenleving. Maatschappelijk werkers willen gedragsverandering tweebrengen. Het is niet voldoende als de schulden afgelost zijn. Mensen moeten ook iets bij leren. Budgetbeheer is vrijwillig. Als mensen komen omdat ze moeten komen, dan werkt dat niet. Mensen moeten de weg kennen en het nut ervan inzien, ook op lange termijn. Vaak zijn ze in het begin afhankelijk en vervaagt de vraag naarmate de problemen meer zijn opgelost. Al te vaak stoppen mensen 'naar mijn inziens' te vroeg met begeleiding. Goede communicatie en overleg met de cliënt onderling is van groot belang.

Pendelfunctie advocaat ↔ MW-er

JB: Wie beter wordt van de schulden zijn deurwaarders, schuldeisers, e.a. Veel advocaten distanciëren zich, zorgen ervoor dat de schuldeisers hun deel krijgen en daar blijft het bij. We zouden een beveiliging moeten kunnen inbouwen voor mensen die uit collectieve schuldbemiddeling komen.

DC: Het zou een combinatie moeten zijn met verplicht budgetbeheer. Doch verplichting werkt niet. Wat wel werkt is dat mensen de wegen en het aanbod kennen.

KVA: Dit wordt meer en meer opgelegd door de arbeidsrechtbank. Mensen bieden zich aan op het OCMW en zeggen ons dat in het vonnis staat dat ze zich gedurende 5 jaar moeten aanbieden op het OCMW voor begeleiding of budgetbeheer als een soort nazorg.

JB: Pendelfunctie met de jurist is van groot belang en zou veralgemeend moeten worden. Om aan goede hulpverlening te doen is de juiste deskundigheid op beide gebieden noodzakelijk. **JanB:** Je voelt heel sterk de spanning tussen het juridische denken en het sociale denken. De verbinding daartussen wordt tot nu toe te weinig gelegd, het is belangrijk dat die er komt. En daartoe is dialoog noodzakelijk.

KVA: Schuldbemiddeling gebeurt beter door het OCMW dan door een advocaat, mensen begrijpen niet wat die vertelt, dat is gewoon een andere wereld.

2. Zien jullie de schuldenproblematiek als een duurzaamheidsvraagstuk? En wat doen jullie daarmee?

JB: Vaak hebben mensen geen zicht meer op schulden, vaste kosten, e.d. Mensen die kampen met betalingsmoeilijkheden zijn niet weerbaar genoeg, ze zouden over meer kennis moeten beschikken. Dit trachten we te doen aan de hand van methodieken en instrumenten die we aanreiken.

KVA/AVR/JB: Verder zijn wij, net zoals op verschillende andere plaatsen (Rotselaar, Heusden-Zolder) gestart met een budgetgroep, waar cliënten onderling ervaringen kunnen delen. Vaak hebben mensen creatieve oplossingen, maar deze zijn niet altijd de beste, we moeten hen durven wijzen op valkuilen. Dit kan bijvoorbeeld door informatiemomenten te organiseren en een spreker uit te nodigen (vb. over de impact van de bankcrisis? Over onderling informatie delen. Een deurwaarder voor meer uitleg over 'beslaglegging'. Of door de opmaak van een persoonlijke budgetmap, waardoor ze meer zicht krijgen op hun inkomsten- en uitgavenpatroon.

JanB: Als mensen meer greep krijgen op hun situatie is dat een aspect van duurzaamheid. Daar aanzetten toe gegeven door wat je hen vertelt, mensen in groep samen brengen, hen kritisch leren kijken, hen ervaringen laten uitwisselen. Zo kan je mensen helpen greep te krijgen op hun situatie, zodat ze uit schuldsituaties wegblijven, eens de schuldbemiddeling afgelopen is. Op deze manier ben je bezig met duurzaamheid.

DW: Vele problemen van mensen hebben ook te maken met leefbaarheid. Vaak worden deze in het OCMW niet gezien als een duurzaamheidsvraagstuk.

DC: Wij zien langzaam mensen terugkomen die een collectieve schuldbemiddeling hadden. Er wordt al wel gewerkt aan duurzaamheid, maar het is dikwijls nog teveel 'brandjes blussen'. Het is de langdurige begeleiding die vaak zorgt voor de verandering, de aandacht voor mensen, de nabijheid. We proberen dat zo goed mogelijk te doen, begeleiding kost tijd en energie.

Nazorg – budgetgroep

DC: Iedereen weet dat nazorg belangrijk is.

JB: Mensen hebben wel degelijk hulp nodig, vaak stellen ze deze vraag ook. Dat feit op zich is ook al duurzaam. In eerste instantie zijn we gefixeerd op het vermijden van een wachtlijst. Er heerst een constante druk om steeds meer nieuwe dossiers schuldbemiddeling op te nemen. Een wachtlijst is het tegenovergestelde van duurzaamheid. Samen met de cliënt ervoor zorgen dat de deurwaarder van de deur blijft, kost tijd en energie. Begeleiding nadien is vaak erg nodig

BW: Werken aan systemen heeft altijd een duurzaam karakter. Het feit dat de mensen de vraag zelf stellen is ook al duurzaam.

XX: Tegelijk kan je het ook zien als een falen van de hulpverlening.

JB: We moeten ons beter wapenen tegen dit soort situaties en signalen geven. We zouden meer werk moeten kunnen maken van individuele begeleiding in combinatie met groepswork, waar vorming, bewustwording en uitwisseling centraal staan. Het heeft weinig zin om de relatie met de hulpverlener stop te zetten als de schulden afbetaald zijn. Mensen hebben daarna nog vaak zorg nodig om niet terug te vallen in hetzelfde patroon. Ze moeten leren een reserve aan te leggen. Dit proces verder doorpraten, afwegingen helpen maken, zoeken naar creatieve mogelijkheden, ed. neemt tijd in beslag. Als mensen fouten maken mogen we hen ook niet afwijzen, hieruit moeten ze leren.

Budgetbeheer – budgetbegeleiding

JB: De grotere aandacht voor begeleiding zorgt ook voor meer werkdruk bij de sociaal-assistente. Ik ken de situatie goed op twee verschillende OCMW's, ik kan vergelijken. Veel is afhankelijk van de reactie van het bestuur. Het zou beter zijn om administratieve ondersteuning door een administratieve kracht te laten doen, dan kan de sociaal-assistente met de cliënt werken aan structurele oplossingen. Zorgen voor een optimale individuele begeleiding en in nazorg een budgetgroep, waar met mensen aan structurele oplossingen gewerkt wordt en mensen bewuster gemaakt worden. Budgetbeheer afbouwen naar budgetbegeleiding en bewustwording is best een intensief proces waar veel aandacht moet aan gegeven worden. Daar moet meer energie in gestoken worden. Mensen bewust maken om een reserve aan te leggen en om een moeilijker situatie te overbruggen.

Hoge werkdruk van de maatschappelijk assistent

AVR: Heel dat proces met de cliënt om keuzes te maken neemt tijd in beslag. Zelfs op het teamoverleg komt dat ter sprake. Je moet mensen betrekken en inspraak geven. Je moet mensen blijikbaar fouten leren maken eer ze er uit kunnen leren. Maar gecontroleerd, telkens een beetje meer ruimte geven.

Eigenlijk zijn onze mensen met dat duurzaamheidsvraagstuk bezig zonder dat ze het beseffen. Dat horen wij heel goed in de groepswerking. Ze proberen te hergebruiken. Ze eten bijvoorbeeld een appel ipv een kiwi. Vaak doen ze al heel veel dingen. Ze zijn er mee bezig zonder dat ze met duurzaamheid bezig zijn.

JP: Hoe denken ze daar zelf over? Leggen zij de relatie met de consumptiesamenleving?

DC: Als ze gaan winkelen staan ze stil bij 'ik heb maar 50 € en moet daar mee toekomen, als ik in het WE iets wil gaan drinken, dan moet ik op dat en dat bezuinigen'. Zij winkelen veel bewuster dan wij.

Kies-pijn en groepswork

JanB: Je hoort daar twee dingen in. Een keuze heeft altijd consequenties. Mensen vinden het vaak lastig dat ze steeds moeten kiezen. De kracht versus de pijn (kies-pijn). En dan ontstaat soms het compensatiegevoel. Dan zie je de psychologische kost, maar mensen doen heel veel dingen, vaak in een gedwongen kader omdat het opgelegd is door het OCMW. Vanuit de mensen hoor je twee dingen: leven enerzijds en kiezen anderzijds, creatief zijn in die zaken.

JB: Het is inderdaad vaak de kies-pijn. In de begeleiding moeten mensen die ruimte krijgen. Mensen laten ook betalingen liggen waar ze niet dadelijk het effect van merken, maar die wel een grote weerslag kunnen hebben als er zich iets voordoet, bijvoorbeeld de mutualiteitsbijdrage, de brandverzekering, ed. We moeten mensen bewust maken van het belang van de betaling van die 'kleine bedragen' die op het eerste zicht geen directe meerwaarde hebben.

KVA: Eigenlijk staan wij op deze manier een beetje buiten de gewone hulpverlening met de individuele bespreking. In de individuele begeleiding zeg je dat allemaal, maar als je de mensen bijeen brengt in groep en ze kunnen er met elkaar over praten, dan dringt dat veel beter door.

BW: Ik herken dat OCMW's daar heel erg mee bezig zijn, maar ik herken ook het moeilijke van de kies-pijn bij mensen. Elke dag opnieuw heel duurzaam met de dingen omgaan, daar zit veel verdriet bij, want andere kinderen kunnen dit en dat ... en onze kinderen kunnen dat niet. Kan er vanuit de organisaties meer duurzaam gewerkt worden, zodat ze niet elke dag ten persoonlijke titel keuzes moeten maken?

DC: Als vereniging waar armen het woord nemen staan we een beetje buiten de gewone hulpverlening. Wij werken met groepen en hebben heel wat verenigingen bezocht. Bijvoorbeeld de groep 'Onder ons' in Sint-Truiden, e.a. Het opbouwwerk en de verenigingen waar armen het woord nemen werken al langer op deze groepsmatige wijze.

JB: Voor de keuze-pijn gaan mensen compensatie zoeken, vaak in de consumptiemaatschappij. In groep krijgen mensen alternatieven aangereikt. Er zijn ook heel wat initiatieven die niet veel kosten en waar je mensen naartoe kan leiden, bijvoorbeeld samen dingen gaan bezoeken, de natuur intrekken, mensen samen brengen en gezellige activiteiten doen, e.d. Er zijn heel wat alternatieven die niet veel kosten en die kunnen aangereikt worden in deze groepen.

Schooloverleg

KVA: Overleg met schooldirecties en informatie aan leerkrachten is ook belangrijk. Vaak kennen zij de problematiek niet: welke armoede is er bij de mensen? In armoede leven, wat is dat? Leren omgaan met mensen met schulden, ed. Daarom doen wij als OCMW aan schooloverleg.

KVA/AVR: Onderwijzend personeel heeft op de problemen van mensen vaak een heel andere kijk dan de sociale sector. Wij maakten werk van meer uitleg geven over kansarmoede. Sinds leerkrachten meer informatie hebben over de situatie van mensen in armoede, staan ze meer open is onze ervaring (Heusden-Zolder en Rotselaar gemeentescholen). Leerkrachten zijn ahw. meegegroeid, ze zijn nu veel minder bevooroordeeld.

DW: Ook in Leuven merk je wel dat er iets beweegt, dat er directies zijn die wel sociaal voelend zijn. Het grote deel van mijn cliënten zit in het Bijzonder Onderwijs. Dat is een vaststelling van de laatste jaren. Al die kinderen worden automatisch doorgestuurd naar het bijzonder onderwijs. Dat kan toch niet?

JB: Het is een cascade. Het hele onderwijssysteem is zo trapsgewijs opgebouwd. Maar dat heeft minder met schulden te maken.

JP: Mogen we, kort samengevat, zeggen – in functie van ons onderzoek rond duurzame ontwikkeling – dat werken met de lange termijn voor ogen en werken aan leefbaarheidsproblemen, ook werken is aan duurzaamheid? De aandacht van het beleid maakt daarbij duidelijk een groot verschil uit. Wat we hier vaststellen is dat er een verschil is tussen de werking van OCMW's in de steden en de buitengemeenten. Hoe wordt daar naar gekeken? Wordt het gethematiseerd als een duurzaamheidsvraagstuk of niet? Je ziet al wel enkele elementen die er aan gekoppeld kunnen worden.

Een tweede accent is: vele mensen zijn uit noodzaak heel duurzaam bezig omwille van hun budget. Dat is een positief aangrijpingspunt om iets mee te doen.

JanB: Wat voor mij ook een beetje het duurzaamheidsdenken typeert, als je kijkt naar het voorbeeld van H-Z, is 'tijd verliezen om tijd te winnen'. H-Z werkt op kwaliteit en op het proces en dat is heel belangrijk. Vaak wordt gezegd dat daarin investeren tijd kost. Maar wat is het kosten van tijd? Het gaat om de effecten op lange termijn in het leven van mensen. Dit is waarschijnlijk moeilijk te meten, maar vanuit het sociale denken is het heel belangrijk om te investeren in de kwaliteit van het proces, in trajecten met mensen, in sensibiliseren.

AVR: Wat niet belet dat wij soms 'mensen laten vallen'. Dat is dan niet negatief bedoeld. Dit wordt gezien als mensen de kans geven om terug opnieuw te beginnen, om schulden te maken en eruit te leren. Leren met vallen en opstaan, maar de deur open laten. Ze mogen terug komen, 'je moet niet beschaamd zijn als er iets mis gaat'.

JanB: Het is leren, en mensen moeten de kans krijgen om te leren. Dat is met vallen en opstaan.

DC: Dat is een heel belangrijk aspect van duurzaamheid.

3. Welke werkwijzen of strategieën kunnen bijdragen tot duurzaamheid? Wat is de praktijkervaring?

JP: Uit het voorgaande kunnen we twee aspecten van DO zien:

- Aspect dat met personen te maken heeft: zoals mensen weerbaar maken.
- Aspect dat te maken heeft met het beleid en maatschappelijke structuren, zoals de spanning tussen het juridische en het sociale, de relatie met de school, de vrije tijd, groepswerking, relaties tussen organisaties, e.a. Dat is ook belangrijk voor mensen in armoede. En beleid kan hier mee het verschil maken.

Wat kunnen we hier verder aan toevoegen?

Enkele concrete voorbeelden:

JanB: Samen met het opbouwwerk en de stad Turnhout organiseerde Vormingplus een vakantiebeurs. Mensen konden zoeken naar goedkope vakantie- en ontspanningsmogelijkheden. De sociale bewegingen komen hierdoor in beeld. Op die manier creëer je netwerken en geef je mensen de ruimte om zelf initiatieven te nemen. Vraag naar resultaten? – niet simpel.

BW: Vanuit de bijzonder jeugdzorg (BJZ) maakte men gebruik van een Steunpunt alternatieve vakanties. Ondanks de juiste doelstellingen van dergelijke organisaties blijft toch dat de doelgroep zich altijd moet bekennen tot bepaalde kanalen. Het blijft een moeilijk hanteerbaar iets.

DC: Arme mensen stappen niet makkelijk naar organisaties die ze niet kennen. Anderen vinden het moeilijk om zich altijd te moeten bekennen tot 'die doelgroep'.

JanB: Vakantieparticipatie, voor mij blijft er altijd een rechtvaardigheidsvraagstuk aan gekoppeld. 'Waarom mag ik niet vrij beslissen, waarom moet ik me altijd legitimeren via die kanalen' zeggen mensen. Dat is een zeer terechte vraag. De kwetsbaarheid van de doelgroep is hier weer aan de orde: als je ziet dat mensen met zo'n lage inkomens moeten rondkomen. Het lijkt bijna evident geworden. We zijn als samenleving niet meer bezig met de goede sociale verhoudingen.

JB: Meer kansen bieden dat mensen toch kunnen deelnemen, anders krijg je uitsluiting. En dat is een straatje zonder einde.

AVR: Mensen zijn tevreden over het Steunpunt Vakantieparticipatie. Heel veel daguitstappen en mogelijkheden voor langer verblijf zijn gebundeld. Een 15-tal gezinnen van H-Z maakten er gebruik van. Mensen vinden het positief om niet geëtiketteerd worden.

TG: In Mechelen bestaat er ook een sociaal-cultureel participatiefonds. Er zijn afspraken gemaakt met de filmzaal van Mechelen en de zoo van Planckendael. Ook de aansluiting bij sportvereniging of jeugdbeweging wordt door het OCMW betaald. Filosofie daarachter is dat de vrijetijdsbesteding toch gegarandeerd kan worden ook al zitten mensen in budgetbegeleiding. Het is belangrijk om dit te behouden, mensen mogen niet in isolement geraken. Helaas bereik je daar vooral de mensen mee die hun problemen reeds bij het OCMW op tafel legden. Want mensen komen alleen maar als het echt nodig is.

XX: Het aantal tegemoetkomingen stijgt omdat de inkomens te laag zijn.

JB: wie bereik je daarmee? Dat zijn mensen die al de drempel overschreden hebben om naar het OCMW te komen. Maar er zijn nog zoveel andere mensen met financiële problemen en de stap niet zetten.

BW: Er zijn wel heel wat initiatieven voor kinderen die een duurzame piste bewandelen. Dit heeft ook een duurzaam effect op relaties. Maar het blijft een pleister, het is niet structureel.

DC: Cultuur is gewoon te duur. Stel dat mensen naar de opera willen dan is het met 1 ticket per jaar afgelopen.

BW: Dat blijft een probleem vanuit de duurzaamheidgedachte.

KVA: Zelfs naar Rock Werchter kunnen mensen niet gaan, want veel te duur.

Groepswerking

AVR: In 1997 begonnen wij met een groepswerking om met mensen iets concreet te doen. De eerste insteek was 'kinderen'. We zijn dan gestart met een groepswerking 'gezond – gezellig en goedkoop koken'. Dat is duurzaam, want je bent dan bezig met alledaagse dingen, eten moet iedereen. Samen gekookt, alles opgeschreven, afspreken om uit te proberen, ed. Daarnaast hebben we ouders de kans geboden om samen te komen om te praten over de opvoeding van de kinderen, vooral vertrekkende van wat goed gaat met de kinderen. Het 'oudergroepje' kwam maandelijks één keer samen met acht à tien ouders. Zo stonden we in de Sinterklaasperiode stil bij de waarde van speelgoed. Welk speelgoed is verantwoord en interessant? Wanneer is speelgoed duurzaam? En welke prijs betaal je ervoor?

JP: Groepswerking rond een concreet thema is dan een opstart naar grotere netwerking en naar meer weerbaarheid?

AVR: Heusden-Zolder ging van start met groepswerking omdat er vraag was naar meer informatie over gezonde voeding gekoppeld aan alleen zijn, kinderen, gezondheid, gezellig en goedkoop koken, Zo gingen we van start. Er werd een diëtiste ingeschakeld, er werd samen gekookt, mensen schreven de recepten op, en ze waren vertrokken. Meer en meer mensen beginnen in te zien dat een gezonde basisvoeding belangrijk is. Ze grepen makkelijker naar 'fast food' omdat het makkelijk is en omdat ze er niet moeten bij nadenken. Gezonde voeding is in hun ogen 'duurder en veel meer werk'. Door de workshops die we organiseerden leerden mensen dat dit gezegde niet zo hoeft te zijn en dat mensen wel degelijk zelf een gezonde maaltijd kunnen koken. Op dat ogenblik ben je dus duurzaam bezig.

Mensen begonnen recepten in grootwarenhuizen te analyseren op de samenstelling en gaven mekaar concrete tips. Onze diëtiste kon dat prima begeleiden. *Ondertussen weten we dat mensen er niet mee aan de slag gaan* als je hen dat gewoon zegt. Maar wel als ze iets kunnen uitproberen in groep.

De groepswerking in Heusden-Zolder bestaat sinds 1997 en is geëvolueerd naar oudergroepen. Ouders die samenkomen rond thema's als duurzaam speelgoed, relaties, straffen en belonen, seksualiteit, ... Uit deze bijeenkomsten groeien ook netwerken. In principe zijn de bijeenkomsten niet beperkt tot OCMW-cliënten, maar er moet wel ergens een band zijn met *het OCMW*.

KVA: Rotselaar: groepswerking rond energie. *We gaven een kleine receptie met energiezuinige tips.* Samenbrengen van gelijkgezinden doet vriendschappen ontstaan en deint verder uit. Men zegt het verder en zo weten mensen waar ze moeten zijn. Dit wordt positief gewaardeerd, zo vinden mensen makkelijker de weg. Zo ontstaat er vriendschap tussen mensen en men doet samen activiteiten. Netwerking gebeurt op vriendschappelijke niveaus. Vriendschappen tussen mensen leiden snel tot elkaar helpen. Zo is er iemand die veel van computers afweet en die bij mensen gaat computer herstellen.

JB: De groepswerking van het OCMW is positief. De budgetgroep is gestart met de groep MARANT: cultuur voor mensen die in isolement dreigen te komen: koken ed.

Het is belangrijk om alles kritisch te blijven bevragen en te kijken welke impact dat op de mensen heeft.

De MWer Maatzorg gaat zelf naar de mensen die bij het LAC bekend zijn zodat problemen makkelijker gedetecteerd kunnen worden. Vaak is dat een eerste indicatie dat er iets fout gaat. Als de MW-er op bezoek komt is het eerste contact gelegd en kan er vaak meer preventief gewerkt worden.

BW: Zie ook de projecten van de VDAB: men gaat naar de mensen ter kennismaking. Laagdrempelig werken heeft zeker een positief effect. Buurtwerkingen nemen al langer initiatieven in deze lijn, met een positief resultaat.

KVA: De laatste tijd gaan ook de dienstencentra van OCMW's op deze manier te werk. Het zijn echte ontmoetingsplaatsen voor oudere mensen, een wekelijks aanspreekpunt met vele activiteiten.

BW: Ouderen die door schulden in armoede geraken vormen een nieuwe doelgroep.

Jan B: Belangrijk is om schotten weg te halen en dwarsverbindingen te maken met organisaties. Netwerken creëren waar samen gekeken wordt naar de problematiek (bijv. sociale verhuurkantoren, moeilijke wetgeving). Ook anticiperen op problemen met energieleveranciers.

JB: Vaak hebben mensen er baat bij om gehoord te worden als ze nog niet in de problemen zitten. Vb. GSM kaarten herladen, kennen van de mogelijkheden van 'prepay', ed. De budgetmeter is het duurste tarief. Al die dingen moeten duidelijk gemaakt worden. Nazes maanden krijgt het OCMW pas het signaal dat iemand zijn kaart niet opgeladen is. En dan gaat die persoon negatief. Eandis telt dan nog eens de hoogste tarieven. De wetgeving maakt het ons soms ook moeilijk. Bovendien vraagt het stapels papieren en attesten, eer je ingeschreven bent.

TG: Met de SHM van Mechelen is afgesproken dat het OCMW onmiddellijk verwittigd wordt als er een achterstand is bij mensen.

LVB: Drie CAW's van Antwerpen bracht de schuldbemiddelaars en deurwaarders samen om alle aspecten van de schuldproblematiek integraal te bespreken. De Antwerpse waterwerken (AWW) gaan ook op die manier beginnen. Ondertussen is het zo ver dat de schuldbemiddelaar informatie komt vragen bij het CAW. Deurwaarders en advocaten hebben op die manier de moeilijkheden beter ingezien. Moeilijkheid van schuldbemiddelaar zijn is het voortdurend geven en nemen. Je verliest de band met de deurwaarder. Maar de twee partijen te vriend houden is in het belang van de cliënt. Het zijn kleine resultaten.

BW: Bemiddeling wordt als methodiek veel gehanteerd, maar je kan er ook vragen bij stellen, welke structuren ondersteun je? Wie dien je? Wat is het speelveld? Eigenlijk dien je je cliënt niet met de bemiddeling af te blazen. Je kan structureel soms wel eens vragen stellen bij bemiddeling als methodiek.

JanB: De moeilijkheid aan het schuldbemiddelaar zijn is dat je moet boswachter blijven. Je staat tussen de cliënt en de deurwaarder. Je moet de 2 partijen te vriend houden. We moeten ook gaan kijken naar de rol van de deurwaarder in deze problematiek.

Overleg op een hoger niveau over de schuldenproblematiek is belangrijk, zoals vroeger in het Overleg Schuldoverlast en vandaag in het Vlaams Platform Schuldoverlast. Daar kunnen alle betrokken actoren op een breder plan met elkaar overleggen en tot afstemming komen. Het opbouwwerk is erin geslaagd om een buffer op te bouwen met mensen in problemen door met mensen zelf op pad te gaan, door te sensibiliseren.

DC: Het Centrum Kauwenberg geeft nu vorming aan schuldbemiddelaars en aan OCMW's. Het is een begin om iets teweeg te brengen. Op andere plaatsen zijn dat de ervaringsdeskundigen. Die worden ook ingezet in de groepswerking.

JB: Schuldbemiddeling werkt pas als mensen kunnen participeren en een stem hebben in het verhaal. Participatie werkt in de hulpverlening, maar er is ook de huiver om mensen een rol te geven, zonder er gevolg aan te geven. Misschien is het nuttig om een ervaringsdeskundige te betrekken bij de begeleiding van gezinnen.

4. Worden er vanuit schuldhulpverlening beleidsmatig verbanden gelegd met duurzaamheid? Hoe?

Hulpverlening participatief aanpakken

JB: Maatschappelijk werkers hebben het beste toegang tot de mensen en hun verhalen, het beste zicht op de noden. Het beleid moet open staan voor onze ervaringen, maar vaak staan ze er weigerachtig tegenover. In vele OCMW's heeft het bestuur weinig voeling met het cliënteel. Op plaatsen waar secretaris en voorzitter zelf maatschappelijk werker zijn, kan er al beter over gepraat worden. Eigenlijk zou de maatschappelijk werker mee beleid moeten kunnen maken in het OCMW.

AVR/BW: In Limburg is er heel wat gestart vanuit de provincie, bijvoorbeeld de initiatieven van opvoedingsondersteuning 10 à 12 jaar geleden. De provincie kan een positieve rol spelen.

Deelname maatschappelijk-werkers aan beleid

DC: In een grote organisatie is de informatiedoorstroming moeilijker. De voorzitter staat heel ver van de praktijkmensen die werken op de sociale dienst. Je weet niet hoe beleidsmensen bezig zijn met het sociaal denken. Belangrijk is cijfers voorleggen: het aantal dossiers, het aantal gesprekken, ed. Ook nodig voor de erkenning als dienst schuldbemiddeling.

KVA: Het gevaar is dat ze dat gaan gebruiken. Soms is er een wachtlijst, soms wordt beslist om deze weg te werken. Gevolg MW'ers krijgen meer dossiers.

AVR: Bij ons zijn secretaris en voorzitter beide maatschappelijk werker.

XX: Een wachtlijst kan niet. Het is niet ideaal voor de mensen, maar kan niet.

XX: volgens mij kan een wachtlijst wel, het is soms een middel

het moet ergens opgevangen worden – meer middelen

Men kan niet blijven meer beroepskrachten inschakelen.

LVB: Groot verschil OCMW – CAW. In het CAW wordt de signaalfunctie gebruikt als tussenschakel naar het beleid. Daarbij treden we ook op als groep bemiddelaars, bijv. ook t.a.v. de deurwaarders.

JB/TG: Cijfers zijn heel belangrijk in de OCMW-werking. Je moet cijfers kunnen voorleggen. Ook voor de erkenning als dienst Schuldbemiddeling. Cijfers zijn nu eenmaal belangrijk, maar we moeten kritisch blijven bij wat we bedenken. Het Centrum voor Schuldbemiddeling heeft een grote stap gezet door basisregistratie. Een uitgebreide registratie zal een beter beeld geven. Maar we moeten er ons ook voor heden dat het niet 'gebruikt' wordt.

BW/JanB: Vaak zie je ook een breuk tussen bestuur en maatschappelijk-werkers omdat de maatschappelijk-werkers te weinig beluisterd worden. Waar dat goed klikt loopt de samenwerking wel.

Mug – olifant

JanB: Wat mij bekommert is beweging die je internationaal ziet rond het poneren van de individuele verantwoordelijkheid van mensen. Voor de vraag 'Hoe kun je mensen helpen?' kom je dan uit bij financiële educatie. Welk beleidsdenken beoogt men als men zegt dat mensen de verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun toekomst? Daarvoor moet je competent zijn. Als ik de verhalen vandaag beluister, dan wordt de kwetsbaarheid van mensen alleen maar scherper. Dat is voor mij echt een zorg.

JB: Dat winkels krediet mogen geven, net zoals banken, dat kan toch niet. De logica is weg.

Het leven is duurder, maar we gaan nog altijd op vakantie. De crisis is nauwelijks voelbaar voor mensen die met 2 gaan werken, maar kwetsbare groepen worden nog extra getroffen. Maar een crisis biedt ook een kans om te kijken naar de bestedingspatronen.

Zelfstandigen helpen is een probleem binnen OCMW's. Zelfstandigen geloven nog in hun zaak.

Maar we hebben geen zicht op hun werkelijke inkomsten.

JanB: We zitten op een kantelmoment in de kredietcrisis. Dit biedt ook de kans om te gaan kijken naar een ander bestedingspatroon om onze samenleving in te richten.

Bijlage III. 4.2

VERSLAG FOCUSGROEP WELZIJNSWERK – LOKAAL SOCIAAL BELEID

Woensdag 6 mei 2009 –10.00 u – 12.00 u

Plaats: Wereldcafé COOP, Bondgenotenlaan 131, 3000 LEUVEN

Lokaal beleid kan er in belangrijke mate toe bijdragen of basishulpverlening een duurzaam karakter heeft, of 'dweilen met de kraan open' is. Dat is de uitgangshypothese die we in deze focusgroep willen toetsen. Een belangrijke vraag wordt daarbij wat basiswerkers van hun lokale overheid verwachten.

Deelnemers:

- Marc Vanthuyne, (MV) (OCMW Hoeilaart)
- Luc Vandervorst (LV) (CAW Het Welzijnshuis, Mechelen)
- Sylvia Hubar (SH) (Wijkgezondheidscentrum Ridderbuurt , Leuven)
- Lieve Polfliet (LP) (beleidsmedewerker CAW Leuven)
- Guy Kiezegems (GK) (CAW Diest)
- Karine Lycops (KL) (OCMW Genk)
- Jef Peeters (JP) (SSH, projectleider SOWEDO, gespreksleiding)
- Hilde Bevers (HB) (SSH, onderzoekster SOWEDO, verslag).

Verontschuldigd:

- Birgit Goris (BG)(SSH, beroepspraktijk maatschappelijk werk)

Gespreksvragen:

1. Kom je in je werk problemen tegen die je zelf als 'duurzaamheidsproblemen' zou omschrijven? Worden ze ook als duurzaamheidsproblemen gepercipieerd?
2. Hoe worden dergelijke problemen aangepakt?
3. Zie je binnen het lokale sociale beleid aandacht voor duurzaamheidsproblemen? Wat wordt daar dan mee gedaan? Wat zou je willen dat er gedaan wordt?
4. Wat zou je willen dat er gedaan wordt?

GESPREK

1. Kom je in je werk problemen tegen die je zelf als 'duurzaamheidsproblemen' zou omschrijven? Worden ze ook als duurzaamheidsproblemen gepercipieerd?

LP: Eigenlijk hadden we die link tussen sociaal werk en duurzaamheid eerder niet echt gelegd, of beter niet zo benoemd. Wij willen prioritair het welzijn van mensen versterken en maatschappelijke uitsluiting tegengaan. Als we duurzaamheid horen, dan denken we vooral aan ecologische aspecten. Maar duurzaamheid is natuurlijk veel ruimer, en in die brede context sluit het aan bij de brede opdracht van het CAW. Voor psycho-sociale hulp- en dienstverlening lijkt dat wat moeilijker te liggen, maar preventie en signalering valt daar duidelijk onder. Ook participatie en mensen een stem geven passen daar in.

De link met duurzame ontwikkeling ligt daarbij in het opbouwen en ondersteunen van sociaal en menselijk kapitaal.

KL: Ik wil mij daarbij aansluiten. Enerzijds lijkt duurzaamheid een 'ver van mijn bed' verhaal, anderzijds begint op het niveau van de organisatie de aandacht voor duurzaamheid overal te groeien.

Ook cliënten worden er automatisch mee geconfronteerd in hun dagelijks leven, via thema's als energie, tewerkstelling, ed. Duurzaamheid zit verweven in deze thema's. Maar vaak gaan maatschappelijk werkers er niet bewust mee om. Hun prioriteit ligt in een menswaardig bestaan.

MV: Duurzaamheid kan veel inhouden. Er werd een lokaal sociaal beleidsplan gemaakt in 2007. Toen werd er wel over DO gesproken. Maar de politiek denkt nog te veel op de korte termijn, en dat staat haaks op de principes van duurzaamheid. Vooruitzien en anticiperen, dat is duurzaamheid.

Dat moet op het niveau van het beleid opgepakt worden. Maatschappelijk werkers zijn nu vaak bezig met 'brandjes blussen', ze werken op de zeer korte termijn (centen, wonen, en andere bekommernissen van voor de meest achtergestelden), dus nog altijd op het niveau van de basisbehoeften, maar niet verder.

Bijvoorbeeld het asielbeleid van de OCMW's: denkt dat op de lange termijn? Het is nu oplapwerk. Als we de berichten nagaan op het forum waarvan ongeveer 500 maatschappelijk werkers lid zijn, dan kunnen we alleen maar vaststellen dat we meer bezig zijn met de oplossing van tekortkomingen in de wettelijke omkadering voor asielzoekers, dan met de begeleiding van deze mensen.

Ook huisvesting is zeer problematisch. We zitten hier met zowel sociale huisvesting als met huisvesting op de privémarkt. Welk beleid wil men voeren?

KL: Het beleid kan op vlak van duurzaamheid een groot verschil maken. De opstelling van een strategisch meerjarenplan opent nieuwe mogelijkheden voor duurzaamheid en duurzame oplossingen. Het is belangrijk om de basis daarbij te betrekken, en haar daarvoor de vaardigheden bij te brengen. Zo biedt men echt de mogelijkheid om iets te veranderen.

Er kan daarbij verbreed worden naar empowerment en maatzorg. Maar er komt veel af op de maatschappelijk werkers. Het beleid speelt daarbij ook een rol, en ook de school. Alleszins veel items waar wij iets mee kunnen doen.

GK: DO kan je niet alleen aan. In plaats van individuele vragen te begeleiden, zouden we meer moeten samenwerken. We zouden een netwerk over de sectoren heen moeten kunnen maken en de competenties bij elkaar vinden.

LP: Het gaat om twee dingen. Enerzijds heeft duurzaamheid te maken met netwerken (ook organisaties over de sectoren heen!), en zo mensen een stem geven, kracht doen vinden. Anderzijds moeten individuele hulpverleners alert zijn. Het is een én-én verhaal.

SH: Hier zitten we vandaag duidelijk met een knelpunt. We merken in het maatschappelijk werk dat er teveel een onderscheid gemaakt wordt tussen enerzijds het persoonsgericht werken, en anderzijds het systeemgericht of structureel gericht werken. Beide werkwijzen staan los van elkaar. Dit verdeelt ook de werkers onderling. Ieder heeft z'n eigen vaardigheden en dat zorgt soms voor spanningen. Het kader van empowerment overstijgt deze spanning.

GK: Geen of-of, maar en-en.

MV: Dat vertaalt zich in multidisciplinair werken, en dat staat tegenover een één-op-één-aanpak. Deze aanpak is wel tijdrovend.

SH: Netwerken zijn belangrijk, maar duurzaamheid begint bij cliëntoverleg mét de cliënt.

LV: Het is moeilijk om duurzaamheid een plaats te geven in de relatie hulpverlener – cliënt. 'Duurzaamheid' verwijst naar een langere periode, iets dat over generaties heen loopt. Daardoor roept DO bij SWers al snel de associatie op met 'blijvende resultaten'. Is dat wel DO?

Mensen moeten kunnen groeien. DO lijkt dan eerder gericht op de verantwoordelijkheid van de persoon. Anderzijds moeten we kunnen ingaan op hulpvragen. DO is dan 'groei vanuit mogelijkheden'.

KL: Wat dekt het begrip DO? Via google kom je al snel uit bij een kapstok met 3 aspecten: het economische, het ecologische, het sociale. Er zijn geen maatschappelijke vraagstukken die daar niet mee te maken hebben. Dat raakt aan alles. De opdracht van het sociaal werk is de opbouw van sociaal kapitaal, een breed maatschappelijk veld.

LP: Goed werk doen is meer dan je werk goed doen. De maatschappelijke context is uitdrukkelijk aanwezig, over alle levensdomeinen heen. En werkers moeten zich daarbinnen plaatsen. Dat leidt tot preventie, en dus tot het wat vooruitlopen. Goed werk wordt dus gekenmerkt door een zekere 'onrust'.

SH: Als werker voel je je vaak opgesplitst. Als buurtwerker probeer je een duurzaam contact op te bouwen met de mensen. Je bent ankerpunt. De band met de cliënt blijft. Maar er is een probleem met 'het verloop' van de werkers. Kan je een relatie opbouwen met cliënten?

MV: Opbouwen van relaties is beslissend voor het slagen. Het probleem is de discontinuïteit in het personeel in de sector. Dat heeft o.a. te maken met de huidige mobiliteit van mensen. Dan is het moeilijk om met de cliënt een relatie op te bouwen. Bij schuldhulpverlening bijvoorbeeld: het directe resultaat – geen schuld meer – lukt nog wel. Maar het proces mislukt als de maatschappelijk werker dan verdwijnt, omdat het proces niet verder gezet wordt.

KL: Je kan dat niet zo zwart/wit stellen. Het gaat om netwerking: partners die zich bewegen op die verschillende levensdomeinen. Maar het moet meer zijn, we verwijzen hier naar het empowermentmodel.

MV: Belangrijk is het accent op het proces. Samen groeien met de cliënt. De omkadering kan verschillend zijn.

LP: Voor meer duurzaamheid kunnen we m.i. volgende dingen doen:

Allereerst kunnen we nieuwe methoden als Bind-Kracht e.d. oppakken. Daar kunnen we direct zelf iets aan doen.

Anderzijds kunnen we aan netwerking doen over de sectoren heen. Bijvoorbeeld in Leuven is er een structureel overleg rond dak- en thuislozen, van de nulde tot de derde lijn. Ook rond de problematiek van jongvolwassenen, in de bijzondere jeugdzorg en de geestelijke gezondheidszorg worden er sectoroverschrijdende relaties gelegd.

LV: DO gaat om 'ontwikkeling', om proces, groei, vooruitgang.

JP: Het gaat niet allen om het proces, maar ook om het resultaat daarvan. En daarvoor kan je criteria ontwikkelen. Voor het SW gaat DO dan o.a. om welzijn met minder (ecologische) hulpbronnen.

MV: Het gaat daarbij ook om het ontdekken van de eigen bronnen, het aanboren van het eigen potentieel. Duurzaamheid heeft te maken met wat je zelf kunt. Mensen ontwikkelen ook zelf 'tools'. De persoon zelf moet zelf kunnen deelnemen aan het proces.

GK: Hier speelt de verhouding tussen wat je zelf kan, en het netwerk waarop je kan steunen. Vaak is dat ook een proces van vrijwilligers. Er zijn mensen nodig om dat aan te zwengelen, en in die zin kunnen professionals het werken aan welzijn in de eigen omgeving ondersteunen.

JP: Ik denk dat die eigen omgeving opnieuw belangrijker gaat worden. De mobiliteitspatronen zullen immers opnieuw veranderen naarmate de brandstof veel duurder gaat worden.

SH: In de houding van jongeren zien we duidelijk een verrechtsing. Het is moeilijk om jongeren duidelijk te maken dat ze onmisbaar zijn. Dat heeft te maken met hun leefwereld vandaag. Een empowerende visie sluit daar niet direct bij aan.

GK: Het gaat hier fundamenteel ook om een wereldbeeld van waaruit de wereldwijde crisis geïnterpreteerd wordt. Daar krijg je de tegenstelling tussen 'de wereld redden' en de zorg om het eigen welzijn.

LP: Ik zie dat vandaag kinderen die onzekerheid wel voelen.

2. Hoe worden dergelijke problemen aangepakt?

KL: Het gaat erom mensen mee te nemen in een visie, kapstokken aan te reiken en instrumenten om ermee om te gaan. Dat kan bijv. via het cliëntoverleg.

LP: Verankering! (verwijst naar boek HIVA????). Ankerpunten zoeken voor de werkers door de problematiek open te trekken al van op het niveau van het individu. Dat kan door intervisie, waarbij dan de aandacht niet enkel naar het probleem gaat en directe oplossingen daarvoor, maar ook naar de nodige hulpbronnen, en de context. Bv. mensen niet alleen toeleiden naar werk, dat is te veel oplossingsgericht, maar ook aandacht hebben voor psychische kwetsuren, en voor de verankering van mensen, hun netwerk. Daarbij ook vormend aan de slag gaan, mensen dingen leren.

In het CAW geven wij bijvoorbeeld workshops voor thuislozen. Het gaat om vorming met inbreng van onderzoek, hulpverleners en cliënten. Het gaat om een dynamisch model dat contextgericht is.

SH: In het wijkgezondheidscentrum is het aanbod gratis is. Dat verlaagt de drempel. Maar er ontstaat wel overconsumptie. De reden daarvoor is dat de geboden zorg het belangrijkste element van het netwerk van mensen is geworden.

Om die overconsumptie af te remmen moeten we dus zoeken naar een ander middel om dat netwerk op te bouwen. Hier gebruiken we de methodiek van 'verbetergroepen' met cliënten. Dat zijn 3 sessies van 2 uren met 1) het probleem definiëren; 2) mogelijke oplossingen zoeken; 3) beslissen. De tweedelijnswerker kan hier een rol in spelen. Door de toegankelijkheid en de 'warmte' worden we passief. We moeten de cliënt daar zelf inspraak in geven.

KL: Veel mensen komen toch met een éénmalige vraag. Daar kan je ook meer aandacht ontwikkelen voor preventie, door een brief en door huisbezoeken. Bijv. bij de afsluiten van de elektriciteit, bij werkloosheid, rond woonbegeleiding. Dat is superbelangrijk.

MV: Genoemde problemen kunnen fungeren als ingangspoorten naar problemen. Je gaat dan zelf op pad. Vraag is wel wat mensen tegenhoudt om iets te doen? Je wil dan anticiperen, maar de cliënt moet je wel het mandaat geven. We mogen niet denken in de dichotomie 'wij-zij', want dan hebben we er niets van begrepen. Wat stralen hulpverleners uit? Misschien een boodschap die bij de hulpvrager de gerustheid geeft van 'ik kan geholpen worden'. Waarom is er vaak kortsluiting?

SH: Bij het 'outreaching' werken is de houding van de maatschappelijk werker inderdaad belangrijk.

GK: Ook de beschikbaarheid en de bereikbaarheid van de hulpverlener. Hoe presenteert een organisatie zich? Welk beeld heeft ze naar buiten? Ik zie hier bijvoorbeeld verschillen tussen buitengemeenten (Hageland) en de stad. Een voorbeeld is de inrichting van een 'sociaal huis'.

MV: Belang van profilering. Wat is de toegevoegde waarde? Wat is de warmte die je uitstraalt? Mensen moeten voelen dat ze welkom zijn. Zie het voorbeeld van het wijkgezondheidscentrum. Dat is een groot verschil met de vereenzaming en de verkillung die in onze samenleving voelbaar is.

KL: Het is van groot belang om te anticiperen op wat er komt. In Genk zijn er bijv. nog 200 logementbewoners waar de woonbegeleiding gebeurt door het CAW. Daarbij wordt er samengewerkt met verschillende organisaties. En samen met de mensen naar een waardevol alternatief zoeken is belangrijk.

3. Zie je binnen het lokale sociale beleid aandacht voor duurzaamheidsproblemen? Wat wordt daar dan mee gedaan?

KL: In Genk werden de verschillende partners samengebracht in het kader van de opmaak van het lokale sociale beleidsplan. Daarbij werd er gewerkt met deelbeleidsplannen, bijv. rond wonen. Op basis van een SWOT-analyse werden er strategische doelstellingen bepaald die in het beleidsplan werden opgenomen, en vervolgens voorgelegd aan OCMW-raad en schepencollege. Het voordeel hiervan is: je krijgt groen licht om verder te werken.

MV: De timing zit niet altijd mee om goede plannen te ontwikkelen. Het belang van de opmaak van het lokale sociale beleidsplan zit in de mogelijkheid die Vlaanderen hiermee biedt om nieuwe kansen te creëren. Dat is een goede zaak.

LV: In Mechelen werd het cliëntperspectief te weinig ingebracht. Dat moet ingebouwd kunnen worden zonder een verzakelijking van dat perspectief. Het moet dus gaan om een dialoog, en die beïnvloedt de zorgrelatie hulpvrager – maatschappelijk werker. Deze zal meer een relatie van mens tot mens zijn. Het is voortdurend zoeken naar een goede invulling van afstand enerzijds en nabijheid anderzijds.

JP: Staat het beleid open voor dit cliëntperspectief?

LP: In Leuven is er een formele overeenkomst tussen het OCMW, de stad en het CAW. Daarin worden gemeenschappelijke accenten gelegd. We moeten deze meer kenbaar maken. Een probleem is wel wanneer een overheid iets zou opleggen zonder daar middelen tegenover te stellen.

Een eerste belangrijk punt hierin is het vergroten van de toegankelijkheid van de hulpverlening.

Verder is er een gemeenschappelijke strategie rond thuisloosheid. Daarbij gaan we ook andere partners betrekken. Het opbouwwerk bijv. kan helpen zoeken naar een echte participatieve aanpak. Deze aanpak vraagt meer tijd en middelen maar geeft tegelijkertijd ook kansen om ons versterkt te organiseren.

Ook de signaalfiche schept nieuwe kansen.

MV: Mensen willen ook niet altijd participeren. Dat is een heel andere aanpak met een heel andere taal.

KL: Er zijn verschillende methodieken die voor participatie kunnen gehanteerd worden. Bijvoorbeeld een tevredenheidsenquête.

LP: Een andere vorm is ervoor te zorgen dat mensen rechtstreeks toegang hebben tot informatie. Bijv. rond studiebeurzen.

SH: Anderzijds zijn er ook cliënten die heel veel weten.

LV: Er is ook de verbintenisproblematiek, bijv. bij thuislozen. – hoe stopzetten – opdracht welzijnswerk – Er gebeurt wel veel bemiddeling (bijv. i.f.v. rechten), maar er is meer dialoog nodig, en dat vraagt om een ander tempo en andere voorwaarden. We moeten meer investeren in banden creëren.

GK: Er is een gebrek aan betrokkenheid en dialoog met mensen. Daarin schiet het lokaal sociaal beleid tekort.

KL: Nog een illustratie van de nood aan duurzaamheid. Er zijn 48 rechten (van studiebeurzen tot huursubsidies) en die moeten elk op een aparte manier aangevraagd worden. Waarom worden die niet automatisch toegekend op basis van gegevens in de Kruispuntbank van de sociale zekerheid?

SH: Soms is het best om 'rond' een probleem te gaan in plaats van er recht op af te stevenen. vb. in beweging krijgen – sport – o.a. met LOGO - Actief op maat – investeren in nabijheid.

4. Wat zou je willen dat er gedaan wordt?

JP: Om af te sluiten wil ik jullie nog volgende vraag voorleggen: Indien je nu een wens mocht doen, wat zou je dan willen dat er gebeurt? Van elk graag één idee.

GK: Meer openheid voor dialoog met de mensen zelf.

LP: Een open gesprek voeren met het beleid, zoals hier met meerdere partners rond de tafel.

KL: Basisrechten zouden automatisch moeten toegekend worden. Dat zou in een organisatie meer ruimte geven om andere dingen te doen.

SH: Er zouden vanuit het beleid verbindingspersonen tussen de verschillende sectoren ingezet moeten worden.

MV: Door die 'intermediairen' kunnen we tijd kopen, zodat er ook meer ruimte komt voor denken op de langde termijn.

LV: Een grotere betrokkenheid gaat meer verbinding creëren.

Bijlage III.4.3

VERSLAG FOCUSGROEP RELATIE LOKAAL SOCIAAL BELEID – BELEID DUURZAME ONTWIKKELING

Maandag 15 juni 2009 –14.00 u – 16.00 u

Plaats: Wereldcafé COOP, Bondgenotenlaan 131, 3000 LEUVEN

Dat lokaal beleid er in belangrijke mate toe kan bijdragen of basishulpverlening een duurzaam karakter heeft, konden we vaststellen in een vorige focusgroep. Bij deze focusgroep vertrekken we van de vaststelling/hypothese dat lokale besturen enerzijds lokale sociale beleidsplannen ontwikkelen, en dat er anderzijds ook lokaal beleid is rond DO, o.a. via Agenda 21, maar dat de samenhang daartussen lijkt te ontbreken.

We willen dus onderzoeken of, en in welke mate er in de gemeenten/steden een samenhang bestaat tussen het lokaal sociaal beleid en het beleid rond DO. Daarvoor hebben we een aantal mensen rond de tafel gebracht die op één of andere manier op dat lokale beleid betrokken zijn.

Deelnemers:

- Thomas Ducheyne (Vlaams overleg Duurzame Ontwikkeling – VODO, Steunpunt agenda 21)
- Leen Laenens (Directeur Bioforum Vlaanderen)
- Ester Nietvelt (Stafmedewerker, vzw DE KOEPEL LOKALE DIENSTENECONOMIE, koepel lokale diensteneconomie, Stevoort - Limburg)
- Paul Salmon (Directeur Sector Sociale Zaken, Stad Genk)
- Jos Vandikkelen (Directeur, vzw VELO, Leuven)
- Katrijn Braeckman (Programmaregisseur Duurzaamheid, Stad Gent)
- Jef Peeters (JP) (SSH, projectleider SOWEDO, gespreksleiding)
- Hilde Bevers (SSH, onderzoekster SOWEDO, verslag)

Waren aangemeld, maar moesten zich uiteindelijk verontschuldigen:

- Vanessa Gilmin (Netwerk Duurzaam Leuven)
- Frans Van Reusel (Duurzaamheidsambteaar Gemeente Vosselaar)

Gespreksvragen:

1. Voorstelling van de deelnemers vanuit de vraag: 'Wie ben je en wat is je relatie tot het thema?'
2. In welke mate worden er op lokaal niveau bewuste stappen gezet om het lokale sociale beleid te verbinden met het beleid DO?
3. Zijn er verder nog interessante ontwikkelingen en positieve voorbeelden?
4. Wat is wenselijk voor de toekomst? Mogelijke pistes voor opleiding, overheid en beleid?

GESPREK

Jef Peeters schetst eerst het project SOWEDO en start vervolgens het gesprek.

1. Voorstelling van de deelnemers vanuit de vraag: 'Wie ben je en wat is je relatie tot het thema?'

Jos Vandikkelen (Directeur vzw VELO)

Vzw VELO is een onderneming in de sociale economie, werkzaam in Leuven en in Aarschot.

VELO biedt opleiding en werkervaring aan in de fietstechniek en telt 70 werknemers in diverse statuten: web+, art 60 OCMW, jongeren in deeltijds beroepssecundair onderwijs, ed. De mensen hebben vaak een tewerkstellingsproblematiek, maar meestal ook moeilijkheden in de sociale situatie of de thuissituatie.

De opleiding die VELO biedt is technisch-pedagogisch, maar ook trajectmatig, rekening houdend met de context van de persoon. Tewerkstelling in de reguliere sector na uitstroom in VELO is een belangrijke doelstelling.

Mensen doorlopen verschillende fasen in de opleiding. Het eindproduct van VELO zijn tweedehandsfietsen die samengesteld worden met onderdelen uit fietswrakken. Deze worden verhuurd aan studenten. Het geheel is een mooie cyclus van hergebruik van fietsonderdelen.

Er is nauwe samenwerking met de stad, een van de vier rechtstreekse stakeholders.

Van in het begin werd ingegaan op de vraag van de stad, nl. zorgen voor opleiding en tewerkstelling van mensen in sociaal achtergestelde situaties. Ondertussen werkt VELO met een drietal lokale diensteneconomieprojecten waarin de stad (zowel Leuven als Aarschot) een regisseursfunctie opneemt.

Aspecten van DO in onze werking zijn:

- lokale diensteneconomieprojecten
- visie op (fiets)mobiliteit, fietspunten aan stations (NMBS), bedrijfsfietsen, scholenprojecten
- de stad heeft een regierol in die projecten
- de manier van omgaan met onze mensen
- de recyclage van fietswrakken

Katrijn Braeckman (Programmaregisseur Duurzaamheid, stad Gent)

Ik ben Programmaregisseur Duurzaamheid in de stad Gent. Dat is niet hetzelfde als een duurzaamheidsambtenaar. De 4 duurzaamheidsambtenaren werken binnen de dienst Milieu.

De Programmaregisseur Duurzaamheid is er gekomen met ingang van de nieuwe legislatuur. De stad heeft een nieuwe stadsmissie geformuleerd voor 2 legislaturen om Gent als een meer duurzame stad tegen 2020 waar te maken.

In 5 hoofdstrategische doelstellingen vind je alle elementen van duurzaamheid terug:

- belang van ecologisch duurzaamheid
- economisch duurzaamheid
- sociale duurzaamheid
- het belang van bestuurlijke kwaliteit
- het belang van participatie, inspraak en communicatie

Dat alles overgoten met een innovatieve en creatieve saus.

Alle departementen van de stad moeten hun beleids- en jaarplannen, activiteiten en acties ophangen aan deze strategische doelstellingen. De intentie is ook om stadsbreed te werken aan de hand van 17 programma's. Deze moeten over de muren heen van departementen en diensten een en ander in beweging zetten. Eén van die programma's is het programma duurzaamheid.

Doel is niet kleine concrete duurzaamheidsprojecten op te zetten, want dat gebeurt al door specifieke diensten en departementen. Vb. veggiedag op donderdag, openbaar vervoer, werkgroep duurzaam aankopen, afval, ed.

Doel van de programmaregie is dat duurzaamheid in het denken en het doen, in alle stappen en plannen, in iedere denkoefening de onderlegger wordt. Betrachting is dat mensen afstappen van het sectorale en het 'vakjesdenken' en over de muren van het eigen werkgebied gaan kijken en integraal gaan denken om van Gent een duurzame stad te maken. De integrale visie staat voorop.

Thomas Ducheyne (Beleidsmedewerker VODO)

VODO is een samenwerkingsverband tussen de zogenaamde 'nieuwe' sociale bewegingen (eind jaren '60, begin jaren '70). Aanvankelijk waren dat milieu- en derdewereldorganisaties, vredesbeweging, organisaties duurzame landbouw. Sinds enkele jaren zijn we bezig met een verbredingsproces.

VODO, werkt aan de maatschappelijke draagvlakontwikkeling van DO, een vrij dynamisch gegeven dat aan verandering onderhevig is. Naast milieu- en derdewereldthema's wordt nu ook gewerkt aan sociale thema's, zoals vrouwen, migranten, armoede, jongeren,

Dat is een intensief proces dat nog altijd loopt, en dat heeft betrekking op dagelijkse thema's als lokale leefbaarheid, duurzame consumptie en productie, vergrijzing, ed. Daarover proberen we af te stemmen met alle organisaties in het samenwerkingsverband.

Ik sta zelf in voor lokale verenigingen en lokaal beleid, vb. Steunpunt lokale agenda21, een ondersteuning voor lokale actoren die processen in de gemeente willen opstarten. Eén van de belangrijkste campagnes is de Duurzaamheidspiegel, een checklist/evaluatie-instrument waarbij lokaal beleid en lokaal middenveld samen zitten en nagaan wat er gebeurt aan DO op lokaal vlak. Aan de checklist hangen scores vast, maar deze zijn minder belangrijk. Bedoeling is vooral dialoog opzetten.

Waar de eerste edities van de Duurzaamheidspiegel vooral werkten aan milieu- en Noord-Zuid thema's en aan algemene principes van DO, werkt de derde editie ook aan lokale sociale thema's.

Het is niet altijd makkelijk om de lokale sociale actoren te bereiken. Tot nu werkten we vooral met milieu- en derdewereldbeweging, organisaties die werken met lokale vrijwilligers. Nu werken we ook samen met het ACW dat volgend jaar duurzaamheid als werkthema kiest.

Ester Nietvelt (Stafmedewerker Koepel Lokale Diensteneconomie)

De Koepel Lokale Diensteneconomie koppelt lokale noden aan lokale werkgelegenheid voor mensen die het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt. Wat is er nodig in een buurt? En hoe kan dat ingevuld worden?

Onze werkvorm heeft te maken met duurzaamheid omdat we duurzame tewerkstelling beogen voor kansengroepen: het kan gaan om een aanbod van thuishulp, kinderopvang, dienstverlening voor de stad, vb groendienst, toerisme, ed. Mensen krijgen een contract van onbepaalde duur.

De Koepel Lokale Diensteneconomie is een koepel van 53 organisaties die informeert, adviseert en de belangen verdedigt omtrent regelgeving allerhande. Nieuw is het project Doorstroom, een loopbaanbegeleidingproject en een proefproject voor duurzame tewerkstelling, waarbij we mensen proberen te laten doorstromen naar het gewone arbeidscircuit.

Paul Salmon (Directeur Sector Sociale Zaken Stad Genk)

De dienst sociale zaken in de stad Genk is een uitgebreide sector die heel het welzijnsbeleid clustert, dat gaat over het jeugdwelzijnsbeleid, het integratiebeleid, wijkontwikkeling, het educatieve beleid, opvoedingsondersteuning met de Opvoedingswinkel als onderdeel, samenleving en preventie, het sociaal welzijnsluik met het sociaal huis in nauwe samenwerking met het OCMW.

DO was niet de eerste focus om het lokale sociaal beleid gestalte te geven, maar nu merken we dat hetgeen is opgebouwd toch wel gestoeld is op principes van DO. We zetten heel veel samenwerkingsverbanden op tussen de verschillende departementen. Zonder het vooraf zo op te stellen is eigenlijk onze hele aanpak gestoeld op de principes van DO. Er is veel aandacht voor het ecologische en er zijn heel wat samenwerkingsverbanden gegroeid tussen de verschillende diensten en de wijkbewoners, bijvoorbeeld: klimaatwijken, energiescans, cliëntenoverleg, maatzorg.

Leen Laenens (Directeur Bioforum Vlaanderen)

Bioforum is de koepel rond biologische landbouw en voeding. We zijn nu volop bezig met de herdefiniëring van onze missie en strategische doelstelling voor de komende jaren. Sinds vorig jaar hebben we een reorganisatie doorgevoerd in de sector. Voordien waren we de koepel van onafhankelijke ledenorganisaties en andere maatschappelijke organisaties. Deze hebben beslist om

hun werking bij Bioforum onder te brengen. Dat is wel belangrijk omdat we nu voor de uitdaging staan voor de leden te werken aan de marktontwikkeling van de biologische voeding en daarnaast onze functie naar de overheid te blijven waarmaken. Het belangrijkste is daarbij de meerwaarde die de biologische voeding biedt aan de samenleving ook te vertalen via incentives voor de leden, om bv het prijsverschil dat er is te kunnen verkleinen.

De sociale opdracht van Bioforum is kwalitatieve en duurzame voeding aanbieden aan iedereen. Wij werken niet voor een bepaalde elite. Dit beeld wordt wel geschapen door het prijsverschil van biologische voeding. Daarom is het belangrijk in samenwerkingsverbanden te zitten om te kunnen aantonen dat het prijsverschil ook het probleem is van de veel té lage prijs van de gangbare voeding. Daarom zijn wij blij met wat er gebeurt rond duurzaamheid.

Vorig jaar is er een plan ondertekend tussen Boerenbond, ABS, Bioforum en de Minister van Landbouw. Er zijn 6 hefboomen afgesproken. De zesde hefboom is samenwerking met andere beleidsdomeinen. We wilden dat dit de eerste hefboom was, maar we zijn al blij dat deze er bij is. We willen dat de Ministers van Leefmilieu en van Landbouw de biologische landbouw zien als een instrument voor hun werking.

Op lokaal niveau hebben wij een gids opgemaakt voor het beleid: wat kan je als lokaal bestuur doen met biologische voeding? Nog te veel wordt dit thema verschoven naar de duurzaamheids-ambtenaar. Afhankelijk van de werkwijze van deze persoon wordt dit doorgespeeld naar de mensen van het sociaal beleid of anderen.

Het samenspel tussen ambtenaren en politiek verantwoordelijken is heel belangrijk. Vorige week hadden we de jaarlijkse Bioweek en de afsluiting ging door in Roeselare. Deze stad biedt een zeer mooi voorbeeld van de relatie tussen biologische landbouw en sociale economie. De verantwoordelijke schepen voor sociale economie heeft een belangrijke rol gespeeld bij de tewerkstelling van laaggeschoolden in een arbeidsintensief biologisch bedrijf. De uitbreiding van het biologische bedrijf was nodig om levensvatbaar te zijn. Ondertussen moest er ook een uitbreiding komen van de parking van het voetbalveld, gelegen in dezelfde buurt. Als dan de politiek niet achter je staat, dan weet je wel wie er wint.

Voor de samenwerking is het belangrijk dat er een aantal dingen breder gezien worden dan duurzaamheid in de 'enge', louter ecologische betekenis (i.c. biologische landbouw).

Momenteel leggen we ook sterk de nadruk op samenwerkingsverbanden, zowel intern als extern.

Intern: Het is prima als de supermarkt ook biologische producten verkoopt, maar we willen ook het oorspronkelijke principe van de korte keten in de biologische landbouw tussen telers onderling en tussen telers en de afzet behouden en er voor zorgen dat gezonde prijsafspraken gehandhaafd blijven, ook als de supermarkt biologische voeding aanbiedt. Dit is een voorbeeld van interne samenwerking.

Externe samenwerkingsverbanden: Wij werken met 16 mensen in onze organisatie en het is onmogelijk om overal aanwezig te zijn. Voor ons zou het mooi zijn als Natuurpunt, bijvoorbeeld, expliciet zou zeggen 'als je kiest voor natuurbehoud en biodiversiteit, dan kies je ook voor biologische landbouw'. We voelen dat dit voor sommigen nog net een stap te ver is. Als het bij de ruimtelijke ordening gaat over de afbakening van een natuurterrein dan zou dit uitgelezen terrein voor biologische landbouw kunnen zijn. Hier zie je nog een drempel. Deze is er ook nog op het vlak van sociaal beleid.

In de samenwerking met Kind & Gezin merken we dat er in de brochures rond baby- en kindervoeding aarzelend gesproken wordt over gezonde en verse voeding. Schoorvoetend is er sprake van biologische voeding. Dat is een heel traject voor je zover bent.

Er zijn vele linken in de praktijk tussen ons werk en lokaal sociaal beleid. Er is nu gelukkig een trend naar duurzaamheid als levenskeuze, o.a. rond voeding als een bewuste keuze. Maar ook kleding (biologische katoen) en biologische reinigingsmiddelen zijn voor sommige mensen een bewuste keuze. Die tendens brengt het risico mee om overal labels op te plakken, zowel nationaal als internationaal. Er zijn nu al te veel labels.

Momenteel is er een grote discussie aan de gang tussen de verantwoordelijken van milieu en biologische landbouw over de vraag of het Ecolabel ook toepasbaar is op voeding.

Jf Peeters: Leen, jij was van 1994 tot 2000 ook schepen van duurzaamheid in de gemeente Malle. Die ervaring is één van de redenen waarom we je hier gevraagd hebben. Wil je daarover iets kwijt?

Leen Laenens: Wanneer ik de vergelijking maak met toen, dan zie ik dat er gelukkig in een lokaal bestuur een evolutie is, weg van het vakjesdenken. Duurzaamheid is stilaan iets waar een ploeg voor kiest, ook op lokaal niveau.

Jef Peeters: We hebben in deze eerste kennismaking al gehoord dat er al heel wat verbindingen gelegd worden, al dan niet bewust vanuit een duurzaamheidsoptie. We willen daar nog even verder op ingaan. In Gent werd er een sterke optie gemaakt, in andere steden en gemeenten gebeurt dat wellicht op een andere manier. Ik wil daarover graag eerst de mensen uit de gemeenten aan het woord te laten.

2. In welke mate worden er op lokaal niveau bewuste stappen gezet om het lokale sociale beleid te verbinden met het beleid DO?

Paul Salmon: Door de historiek van de stad Genk en de jarenlange zelfde samenstelling van de bestuursploeg is er een zeer nauwe samenwerking tussen de verschillende departementen. Er zijn ook systematische verbanden tussen de verschillende departementen om elkaar te versterken. Voor DO zijn er in onze gemeente twee dingen erg belangrijk:

1. Bij het aankoopbeleid denken we na welke sociale en ethische elementen ingebracht kunnen worden, vb. sociaal aanbesteden, Fair Trade, ed. In die zin zijn er ook bij de Vlaamse overheid (VVSG) ontwikkelingen bezig om gezamenlijke afspraken met de markt te maken rond bijvoorbeeld textielreiniging. Er lopen een aantal aanbestedingsdossiers bij verschillende leveranciers, waarbij we hopen tot goede prijsafspraken te komen. We denken na over hoe we dat sociaal aanbesteden nog kunnen versterken in het lokaal bestuur. We zien dit vanuit het concept MVO.

2. Hoe kijk je aan tegen de betrokkenheid van burgers, van doelgroepen? Ook de mensen die het moeilijk hebben, hoe kan je hen vanuit de empowermentgedachte beter betrekken? Daar zien we heel wat dwarsverbindingen, bijvoorbeeld de energiescans, leningen voor de isolatie van huizen, het project klimaatwijken, de afvalwijzer waar wijkbewoners andere wijkbewoners leren om afval te sorteren in samenwerking met de mensen van sociale zaken, de wijkmanager, de duurzaamheidsambtenaar, het departement leefmilieu. Bijvoorbeeld het SUN project (sustainable neighbourhoods), een Europees project dat werkt aan de isolatie van woningen in de wijken samen met bewoners. Verder het Fair Trade verhaal, ed.

We proberen die initiatieven telkens te kaderen in de sociale economie, in zoverre de wet op de overheidsopdrachten ons dat toelaat. Bijvoorbeeld:

- de energiescans worden uitgevoerd door het opbouwwerk of door een sociale economieproject.
- het sociale economiebedrijf Alternatief onderhoudt de speeltuigen en doet het groenbeheer. Er wordt voortdurend gezocht naar hoe we combinaties kunnen maken en win-win situaties kunnen creëren voor zowel de stad als voor de doelgroepen die het moeilijk hebben. In Genk, een stad met een hoge werkloosheid van allochtone jongeren, is het belangrijk om de link te leggen tussen de verschillende partners. Zo hebben we ook een sterk uitgebouwd informatiepunt 'Hulp aan huis' binnen de werkwinkel waar we voortdurend zoeken naar projecten binnen de lokale diensteneconomie.

Katrijn Braeckman: In Gent is dit ook zo. Het lokale sociale beleidsplan is volledig opgehangen aan de sociale pijler van duurzaamheid. En dat terwijl je in alle beleidsdomeinen moet rekening houden met de vier pijlers van DO. Daarin moet het lokale sociale beleid in Gent nog een serieuze weg afleggen. De sociale pijler zit op dat vlak behoorlijk goed omdat men zich daar de voorbije jaren sterk op gefocust heeft.

Leen Laenens: Hoe bepaal je de criteria voor aanbesteding? Want er leeft vaak het beeld dat het betrekken van zorgboerderijen en sociale economie, e.a. oneerlijke concurrentie geeft. Hoe vertaal je duurzaamheid in criteria? Biedt de VVSG daar kapstokken voor? Want het is belangrijk dat dat overal op dezelfde manier vertaald wordt.

Paul Salmon: Ik wil hier verwijzen naar het boek van de VVSG rond "sociale criteria bij overheidsopdrachten" geschreven door Ans Rossy en Bert Baeyens¹⁴.

In de wetgeving van de overheidsopdrachten is er momenteel wel ruimte voor sociale economieprojecten. De kunst is om die opening in de wetgeving te gebruiken en daar het aankoopbeleid op te enten.

In Genk komt er een werkgroep met mensen van de financiële dienst, de aankoopdienst, de dienst economie, enz. om het aankoopbeleid in de stad verder gestalte te geven op basis van sociale criteria en hoe we deze maximaal kunnen gebruiken, in eerste instantie voor de tewerkstelling van sociale doelgroepen. Nu zetten we reeds in elke aanbesteding een tewerkstellingsparagraaf. Belangrijk daarbij is ook dat die tewerkstelling te realiseren is bij de uitvoering (vb 10 doelgroepwerknemers tewerkstellen), want dat is niet de verantwoordelijkheid van het bedrijf dat de aanbesteding haalt. Een ander element bij aankopen of diensten die je uitbesteedt zijn ethische aspecten, zoals non-discriminatie, diversiteit, kinderarbeid, ed.

Textielreiniging is daar één voorbeeld van. Dit gebeurt nu door de BEWEL, Beschermd werkplaats Limburg. We kunnen daar veel verder in gaan zonder de wetgeving te overtreden. Zoeken naar gaten in de wetgeving. Op een studiedag van de VVSG was er heel veel interesse van lokale besturen om daar op in te gaan. Er is een heel bestek uitgewerkt door de VVSG waardoor gewogen kan worden op de markt voor de prijs, maar ook voor de tewerkstelling van sociale doelgroepen. In dat bestek zitten heel wat eisen rond non-discriminatie, diversiteit, tewerkstelling van art 60, ed. Als je daar samen een aantal afspraken kan rond maken is dat effectief.

Vlaanderen zou daar een belangrijke rol in kunnen spelen en duurzaam verankeren in het lokaal beleid.

Jos Vandikkelen: Onze ervaring is dat we die sociale clausule wel eens tegenkomen in een aanbesteding, maar het gekke is dat sociale maatregelen minder komen van openbare besturen, maar wel vanuit randbedrijven.

Bijvoorbeeld de NMBS is een verschrikkelijk log orgaan maar in de aanbesteding van de fietspunten zit een sociale clausule. Enkele sociale economiebedrijven kunnen er op intekenen, zeer expliciet.

Een ander voorbeeld is de universiteit (KULeuven): toen ze begonnen met een fietsenpark voor hun werknemers stond er in de aanbesteding voor het onderhoud een sociale clausule in. Ik heb nog nooit een aanbesteding van de stad of de provincie gezien waar een sociale clausule in zit. Gek maar het is zo.

Paul Salmon: Op meerder plaatsen is dat zo, denk ik. Het is een kwestie van het te willen doen.

Jos Vandikkelen: Ik was onlangs op de provincie en zag dat een privéfirmat bezig was met de bemesting van de boompjes. Zo'n opdracht zou toch perfect kunnen gebeuren door een sociale economieproject. Wie zou een mooier voorbeeld kunnen geven dan de provincie om zoiets te doen.

Verder hebben ze jaarlijks een fietscheckpunt voor mensen die met de fiets naar het werk komen. De aanbesteding gebeurt bij minstens 3 bedrijven, ook bij VELO. We hebben deze ook altijd kunnen binnenhalen omdat de ambtenaar die er mee bezig is helemaal in onze richting denkt. Op zo'n moment ben je afhankelijk van de ambtenaar, 1 individu in zo'n groot orgaan en dat is bijzonder jammer.

Leuven heeft een vrij sterke werking rond lokale agenda21, vertaald in Netwerk Duurzaam Leuven. Maar ik merk daar toch nog sterk het 'hokjedenken'. De stad Leuven stimuleert de werking heel sterk, de schepenen zetten zich er expliciet achter, maar ik zie o zo weinig dwarsverbanden naar het gebeuren in de stad. De werkgroepen van Duurzaam Leuven mogen 'hun ding' doen, maar de eigen werking van de stad wordt zo weinig in vraag gesteld. Daar heeft men zo weinig impact op. Daar is nog een gigantisch proces te gaan, en we zien ook nog echte aberraties.

Bijvoorbeeld de laatste zaterdag van juni wordt de eerste autoluwe dag in Leuven. Tot iemand van de handelaars op de deur gaat kloppen bij de schepenen met de opmerking 'ja, maar dat is het eerste koopjesweekend'. Nu is het compleet omzeep, de auto's zijn weer overal toegelaten behalve op een paar pleinen waar de activiteiten van de autoluwe zondag plaatsvinden. Dat is tekenend voor het feit van naast elkaar werken en weinig dwarsverbanden maken.

¹⁴ Rossy, Ans; Baeyens, Bert (2008). Leidraad voor sociale criteria in overheidsopdrachten: lokale overheden verankeren MVO. Uitgeverij Politeia: Brussel. ISBN 978-2-509-00054-5. 194 p

Katrijn Braeckman: Het belang van verankering is ontzettend belangrijk. In Gent gebeuren al heel veel goede dingen. Maar het hangt inderdaad af van personen die al dan niet het initiatief nemen om dingen breder te bekijken en er met andere collega's over te praten, om dwarsverbanden te leggen. We gaan pas goed kunnen samenwerken als we er allemaal van doordrongen zijn en ervoor kunnen gaan. Het is een proces van lange adem, het is werk maken van *transitie*, dat gaat niet van vandaag op morgen.

Ester Nietvelt: Dat doet me denken aan de wijze van financiering van onze lokale dienstenprojecten. Als de lokale overheid niet meewerkt dan lukt het niet. Bij sommige projecten lukt dat, bij anderen niet. Samenwerking is absoluut belangrijk.

Paul Salmon: Ik wil toch even pleiten voor het lokale bestuur. Bij lokale besturen zijn er heel veel belangen die spelen en die gecombineerd moeten kunnen worden. Ecologie is een belang, lokaal sociaal beleid een ander. Zorgen dat iedereen mee kan en dat het welzijn van iedereen gevrijwaard is, is inderdaad belangrijk. Er zijn zoveel verschillende belangen intern, maar ook extern. We moeten zorgen dat er combinaties mogelijk zijn, via het scheppen van win-winsituaties. We moeten dus zoeken hoe we de doelstellingen van een sociaal beleid kunnen verankeren in de reguliere procedures.

Als we daar in slagen, zouden we een stap verder zijn. Bijvoorbeeld voor de uitvoering van een RUP, een ruimtelijk uitvoeringsplan of een BPA wordt er een MER, milieueffectenrapport, georganiseerd. Ik zoek al een aantal jaren of we geen SER, een SamenlevingsEffectenRapport kunnen maken om een aantal sociale elementen op te nemen.

Als we er niet in slagen dit structureel te vertalen in procedures, dan blijven we in de marge van het verhaal werken en moeten we terugvallen op de goodwill van een aantal ambtenaren. We zouden dit structureel vertaald moeten krijgen in een aantal procedures. Daarin kan ook de academische wereld ons helpen.

Jos Vandikkelen: Eén van de heel belangrijke elementen is communicatie, zowel voor de sociale economie als voor de stad. Sociale economie is een wereldje op zich dat weinig open staat naar de buitenwereld. Hetzelfde voor een stadsadministratie of een stadsbestuur. Er wordt in Leuven al jaren gepleit om een fietsambtenaar, dit is bijna een fetisj geworden. Op een bepaald moment beseft de stad dat er beter intern overleg is rond het fietsgebeuren. Er wordt een interne werkgroep samengesteld uit de diverse geledingen van de stadadministratie die iets met de fiets te maken hebben: communicatie, technische dienst, preventie, ... Het heeft lang geduurd om VELO daar een plaats in te geven omdat de vzw geen initiatief 'van de stad' was. Af en toe uitbreken uit de vertrouwde diensten is belangrijk.

Thomas Ducheyne: Die verkokering is er niet alleen op lokaal niveau, maar ook op federaal en Vlaams niveau. Op lokaal niveau kan je mooie processen opzetten. De Vlaamse strategie DO speelt blijkbaar ook niet zo'n zware rol binnen het Vlaamse beleid. Bij het milieubeleid is er een overeenkomst tussen de Vlaamse overheid en de gemeenten als opstap naar DO. Vaak is DO nog een mandje projecten *naast* de rest, een 'restfractie'. Dwarsverbindingen zijn evenzeer belangrijk op federaal niveau. Vertrouwd zijn met het concept DO is de boodschap.

Op de studiedag van VODO hebben we gemerkt dat er een aantal gemeenten zijn die een proces aan het opzetten zijn. Vb. Lubbeek werkt aan een proces kwaliteitszorg en probeert een aantal criteria voor DO te integreren in de verschillende diensten.

Katrijn Braeckman: Ik ben persoonlijk heel blij dat ik niet op het milieudepartement gevestigd ben omdat DO al van oudsher in het hoekje milieu zit. En zolang we DO daar houden blijft het zeer moeilijk om mensen te vragen om dat breder te zien. Want het is breder, milieu en DO zijn immers niet gelijk aan elkaar. Ik zit op het departement stafdiensten waar alle stadsbrede thema's worden opgenomen. Ook de gelijkekansenambtenaar zit daar en de persoon die bezig is met de stadsbrede subsidies (Vlaams stedenfonds, federaal, e.a.) .

Pol Salmon: Dat is een belangrijk element. Het is inderdaad best dat je zo hoog mogelijk zit in de organisatie dat je de ideeën stadsbreed kunt laten uitwaaien. Als dat een onderdeel is van één dienst wordt dat veel te moeilijk. En dat heeft natuurlijk ook te maken met politieke wil, doorzicht en inzicht.

Thomas Ducheyne: Enkele jaren geleden deed VODO een onderzoek naar de ontwikkeling van draagvlak binnen het Noord-Zuid beleid.

Jef Peeters: Hetzelfde zien we ook op niveau van de hogescholen.

Leen Laenens: Wat ook belangrijk is, naast transitie (reeds genoemd), is de koppeling leggen tussen de procesmatige en de projectmatige behandeling. Zeker nu we het belang zien van lokaal werken. Het is belangrijk dat het daar een vertaling krijgt. Anders blijft het teveel op het filosofische niveau hangen. Nu is er meer mogelijk. Het is niet nodig om alle 'muurtjes' af te breken.

Duurzaamheidsindicatoren kunnen van bovenuit bekeken worden. We zitten hier al met het probleem van het te grote palet aan indicatoren. Maar het is ook belangrijk om de gemaakte keuzes terug naar de diensten te brengen. Dat kan via een samenwerkingsovereenkomst tussen de politieke overheid en de ambtenaren waarin het belang van bijv. biologische voeding duidelijk gesteld wordt. Want komt er een nieuwe ambtenaar, die een andere interpretatie maakt waardoor het belang van biologische voeding weer wordt opzij gezet, komen er weer andere richtlijnen. Best is alles zo concreet mogelijk te vertalen zodat discussie niet mogelijk is.

Jef Peeters: Moeten de indicatoren nog meer verankerd worden in wetgeving?

Paul Salmon: Ik begrijp wat Leen bedoelt, maar je moet niet de planlast verhogen van besturen. Het is beter om te clusteren in een algemeen beleidsplan. Er bestaat een hilarische verwarring over de inhoud van DO. Drievierde van de ambtenaren weet niet waarover het gaat.

Katrijn Braeckman: Ik begrijp dat. Wij proberen nu in te breken in de vormingssessies. Iedereen die bij de stad Gent begint heeft verplicht 2 dagen startersvorming. DO werd eerder gebracht door de milieudienst, maar dat moet veranderen. Zo hebben we vb. een sessie over duurzaam aankoopbeheer.

Jos Vandikkelen: In kleinere gemeenten is het natuurlijk moeilijker om daar personeel expliciet voor vrij te stellen, daarom is VVSG erg belangrijk om een aantal dingen op te zetten en te laten doorstromen. Ook de provincie zou daar een mooie rol kunnen in opnemen om bovenlokaal en lokaal een aantal effecten te realiseren.

Bijvoorbeeld grotere steden zijn er in geslaagd om samen met de NMBS een fietspunt in stations te realiseren, vb Antwerpen, Gent, Brugge, Hasselt, Genk, Leuven. Dat is haalbaar omdat het ook economisch haalbaar is. Maar bijvoorbeeld in Kortenberg is vandalisme en diefstal misschien nog een groter probleem dan in Leuven omdat het een klein station is en fietsen er compleet onbeheerd staan. Een fietspunt is daar onmogelijk. Maar wat je wel kan doen is een systeem uitwerken met een dienstverlening voor fietsende treungebruikers in kleinere stations. Een lokaal bestuur alleen kan dat nooit realiseren. Als vb. een provincie dit zou opnemen dan zou dat wel lukken.

Paul Salmon: Intergemeentelijke samenwerking moet wel mogelijk zijn, zie het voorbeeld van de politiezones.

Ester Nietvelt: Een grotere regisseursfunctie voor lokale besturen. Niet dat lokale besturen dat allemaal zelf moeten gaan doen. Neen, de expertise ligt voor het grijpen, kijk wat er is en werk samen. In die zin is er een groot perspectief voor de lokale diensteneconomie.

Jos Vandikkelen: In Leuven zet de stad zelf geen stap! Omgekeerd gebeurt dat wel, sociale economieorganisaties die het initiatief nemen.

Thomas Ducheyne: Bijvoorbeeld sociale economieontwikkeling in Diest wordt door het lokale beleid vertaald als 'de lokale werkwinkel moet een fietsatelier gaan opzetten'. Dat is natuurlijk niet de taak van een lokale werkwinkel. Wel samenwerking opzoeken met wat er bestaat. En dit inschrijven in het beleidsplan zodat het verankerd wordt.

Leen Laenens: Het instrument PPS (publiek-private samenwerking) wordt nu in lokale besturen toegepast als het gaat over de koppeling van bouwprojecten aan een sociaal project, bv. kinderopvang. Maar er moet ook een eigentijdse vorm komen van verzelfstandiging van diensten. Vaak wordt er al met projecten gewerkt, maar dat is een hele administratie om zo'n samenwerking op te zetten. Meestal is dat tijdelijk en gebeurt er na afloop verder niets meer mee. Terwijl publiek en privaat (ook een vzw structuur is privaat) goed aan elkaar gekoppeld kunnen worden.

Ester Nietvelt: De moeilijkheid voor onze doelgroep is dat die niet makkelijk in te schakelen is. Je moet de continuïteit van de dienstverlening kunnen garanderen. Je werkt met laaggeschoolden, allochtonen, ouderen, ... die vaak niet de capaciteit hebben of terug hervallen. Samenwerking is daarom niet altijd evident.

Katrijn Braeckman: Voor een bepaald segment van de bevolking is een sociale huur- of koopwoning niet haalbaar. We moeten durven afstappen van onze klassieke denkpatronen.

3. Zijn er verder nog interessante ontwikkelingen en positieve voorbeelden?

Jef Peeters: Dat brengt mij bij het volgende voorbeeld. Zo denkt men dikwijls dat volkstuinen 'iets van vroeger' zijn, terwijl het misschien opnieuw iets van de toekomst is. Jongeren geven wel al eens dat signaal van 'laat ons het park gebruiken'.

Paul Salmon: Lo 2020 is een groot project voor de renovatie van de wijk Sledderlo. Dat gebeurt in samenwerking met alle nodige partners. Ook daar zijn volkstuinen.

Leen Laenens: Een mooi project bijvoorbeeld is de heraanplanting van hoogstambomen in stadsboomgaarden. Dat is ook een stuk van het lokaal sociaal beleid. Er is zo een mooi project dat fruitsap van de vruchten maakt en wil dat Natuurpunt, in het kader van natuurbeheer, hoogstambomen aanplant. In de parken zou dat perfect kunnen. De combinatie van het functionele en het groene. Dit is ook lokaal sociaal beleid.

Een concreet voorbeeld in Malle: de pastortuin van de oude gerestaureerde pastorie. Monumenten en Landschappen heeft de indeling van de tuin bekeken. De moestuin wordt nu beheerd door de moedergroep van allochtone vrouwen van het OCMW ism de compostmeesters. De moeders verbouwen de groenten en gebruiken ze ook. De oogst wordt mee naar huis genomen. Vele vrouwen hebben dit in de vingers omdat ze in hun herkomstland dit werk ook al deden. Dat is een meerwaarde, door het feit dat ze klein wonen en vanuit hun herkomstland vaak gewoon zijn om groenten te verbouwen loopt dat perfect. De compostmeesters beheren de tuin. De lagere school kinderen komen kijken hoe de sla groeit. Door het feit dat ze dat samen doen heb je dat sociale en educatieve aspect samen. Dit is een spontane ontwikkeling die je niet van hogerhand kan opleggen.

Jef Peeters: Dat is een heel concreet voorbeeld waar lokaal sociaal beleid en beleid DO gekoppeld worden. Vanuit de discussie over de grote lijnen zijn we stilaan overgegaan tot meer concrete projecten. Zijn er nog andere voorbeelden?

Katrijn Braeckman: Wij gaan in Gent beginnen met een project 'complementaire munten' voor lokale dienstverlening. Daarbij kunnen mensen aan elkaar diensten leveren, maar ook de stad kan iets leveren.

Het gaat om een alternatieve munt die nog een naam moet krijgen. Een soort LETS¹⁵, maar het gaat verder. Bijvoorbeeld: je isoleert je zolder en je krijgt van de stad 50 'gantoiskes' en daarmee kan je dan 5 busticketten kopen of een toegang tot het zwembad krijgen. We zijn momenteel nog op zoek naar de domeinen waarin we ermee willen werken. De mensen van de gebiedsgerichte werking willen er mee aan de slag in de wijken omdat we geloven dat dit buurt- en wijkversterkend kan zijn en sociale cohesie kan bevorderen. We moeten nog kiezen wat we er tegenover gaan stellen en hoe we dingen gaan noemen. Dit is voor een stuk ook geïnitieerd door de financiële crisis waarin we zitten. In plaats van er over te 'zagen', kunnen we beter proberen een totaal andere cultuur op te gaan. Het idee komt van het 'Innovatieplatform complementaire munten' van Netwerk Vlaanderen.

In Limburg bestaat er al heel wat rond de e-portemonnee¹⁶. En dat bracht ons op volgend idee om de Wondelgemstraat, de centrale straat van de wijk Rabot die helemaal aan het verloederen is,

¹⁵ Local Economy Trade System

¹⁶ Even zoeken op internet levert dit volgende info op: 'De e-portemonnee' is een initiatief van Bond Beter Leefmilieu en de website www.Limburg.net. De deelnemende gemeenten zijn Diest, Lommel, Overpelt, Hechtel-Eksel, Houthalen-Helchteren, Zonhoven en Leopoldsburg. Dit 'lokaal geld' (punten) is een lokaal betaalmiddel om bijvoorbeeld spaarlampen, zwembadtickets, voetbaltickets, tickets voor culturele activiteiten, NMBS-reischeques, ... te kopen.

De e-portemonnee is een spaar- en beloningssysteem op de elektronische identiteitskaart dat duurzaam en milieuvriendelijk gedrag stimuleert in punten. De punten, vb. voor de anti-reclamesticker, kunnen vanachter de computer geïnd worden via het e-loket op www.e-portemonnee.be. Alle verzamelde punten dienen als betaalmiddel om allerlei zaken te kopen. Zoals een toegangsticket voor het zwembad of een lijnkaart voor de

opnieuw meer leven in te blazen. We bekijken momenteel of zo'n initiatief de heropleving van die winkelstraat zou kunnen vooruit helpen. Het zit zo: als je gaat kopen bij lokale handelaars krijg je punten die je dan weer elders bij lokale handelaars kan inzetten. Alle winkels in die straat moeten er beter van worden.

Thomas Ducheyne: Zo heb je ook de ecostad in Freiburg (Duitsland) en de 'Transition towns' die in Totnes (Zuid-Engeland) begonnen zijn. Hun doel is om de korte keten te stimuleren. In Vlaanderen werd die idee mee gesteund door Kathleen Van Brempt, nu Freya Vandenbossche.

Jos Vandikkelen: Van belang is dat er zo ook een discussie ontstaat met de gewone of gangbare economie.

Ester Nietvelt: Ik wil hier nog een aantal organisaties noemen: vzw De Koepel Lokale Diensteneconomie (zetel in Stevoort) levert o.a. assistentie aan senioren. Verder ook drie organisaties in Leuven: buurtwerking 't Lampeke met kinderwerking Fabota – Leren ondernemen (o.a. sociaal restaurant) – Wonen en Werken (o.a. groendienst, tuindienst).

Leen Laenens: Bedoeling is om bij de PPS 'privaat' te verstaan als 'niet-publiek'. Dat kan de banden met het lokaal beleid versterken en kan ook meer mogelijkheden geven aan kleinere gemeenten. Zij kunnen niet zoveel ambtenaren vrijstellen om dergelijke initiatieven te nemen.

Katrijn Braeckman: De gelijkekansenambtenaar van onze stad is er in geslaagd om een maatregel af te dwingen om voortaan na te gaan of in alle overeenkomsten met derden een non-discriminatieclausule is ingebouwd. Deze maatregel is verankerd in het ganse stadsbeleid, in de lange keten die met derden wordt afgesloten, dat er een non-discriminatieclausule wordt opgenomen.

4. Wat is wenselijk voor de toekomst? Mogelijke pistes voor opleiding, overheid en beleid?

Jef Peeters: Even samen dromen: wat zouden we wensen dat er in de toekomst gebeurt? Hoe kunnen verbindingen beter gerealiseerd worden? Wat zou je nog willen dat er op beleidsvlak gebeurt?

Paul Salmon: Ik wil drie aanzetten geven:

- Erkenning van de regierol van lokale besturen op dat vlak. De regie toewijzen aan lokale besturen en dat waarderen. Niet het zelf willen doen, maar uitbesteden. Dan kom je er beter toe om met derden te werken. Het komt erop aan te clusteren zoals bij het lokaal sociaal beleid.
- Ingrijpen in courante procedures en zien waar je DO kan inbrengen. Creatief nadenken rond een aantal mogelijkheden. De VVSG en de academische wereld kunnen daar een rol in spelen.
- Ik blijf pleiten voor een SER of een welzijnstoets (bijv. voor een woongebied). Een instrument dat de principes van DO omvat en dat men kan inzetten.

Thomas Ducheyne: Sustainable Impact Assessment (Departement menselijke ecologie, Dimitri De Vuyst, VUB), is een soort SER met sociale, ecologische en economische criteria. Maar dat heeft nooit ingang gevonden. Ook een duurzaamheidsmeter is een interessant instrument.

bus. Elke gemeente bepaalt welke milieuacties punten opleveren en wat inwoners met die punten kunnen doen. Op de genoemde website staat wat je kan verdienen in welke gemeente.

En het bestaat nog steeds volgens HbvL: "Leopoldsborg. Elk gezin dat tussen 1 juli en 30 september 09 de bandenspanning van zijn wagen laat controleren bij de deelnemende garagisten ontvangt 1.000 punten op zijn e-portemonnee.

Inwoners van Houthalen-Helchteren, Leopoldsborg, Lommel, Overpelt en Zonhoven kunnen tot en met eind september gratis de bandenspanning van hun auto laten testen bij een lokale garagist. "Juiste bandenspanning is belangrijk voor het milieu en de veiligheid. Je kan zo trouwens snel 100 euro per jaar besparen", vertelt Johan Niemegeers van Bond Beter Leefmilieu. "90% van de Vlamingen rijdt met een te lage bandenspanning. Met deze actie willen we daar iets aan doen." Inwoners die hun banden laten controleren, worden door hun gemeente of stad beloond met 1000 'e-portemonnee punten'.

Voorstel Waalse VVSG: toets van de impact van de plannen op de lokale besturen. Dit bestaat ook op niveau van de Vlaamse Gemeenschap, dit zijn de RIA's. Deze screenen op duurzaamheid, maar zitten wel op Vlaams niveau.

Paul Salmon: Er moet ook iets zijn op lokaal niveau, iets om vanonderop te gebruiken, bijv. een SER. Voor DO moet je zulk een instrument ontwikkelen dat lokaal toepasbaar is, anders blijf je in de marge van het verhaal werken.

Katrijn Braeckman: Trui Maes van Centrum voor DO van de Universiteit Gent, ruimtelijk planner en antropologe, deed onderzoek rond Social Impact Assessment (SIA).

Jef Peeters: Dat brengt me bij mijn internationale lectruur over de 'social ecological approach' in het sociaal werk.¹⁷ Eind jaren '90 was daar een driejarig onderzoek rond in drie Europese steden vanuit het opbouwwerk. SIA maakt daarbij een belangrijk deel uit van die sociaal-ecologische benadering. En die is o.a. gebaseerd op participatief onderzoek met basiswerkers en gebruikersgroepen. Daarbij worden er criteria en modellen ontwikkeld die sociaal werkers kunnen helpen om in discussie te treden met planners en overheden.

Leen Laenens: Als de sociale component van in het begin meegenomen wordt, heb je een grotere kans op slagen.

Jef Peeters: In het kader van het opbouwwerk Antwerpen-Noord werd er een 'empowerment barometer' voor wijkontwikkeling ontwikkeld ism het HIVA.¹⁸

Katrijn Braeckman: Van in het begin ambtenaren bij projecten betrekken is belangrijk. Bijv. de VREG¹⁹-coördinator moet onmiddellijk mee aan tafel zitten, nog voor er al een visie is gevormd. Procesbegeleiding is daarbij nodig.

Jos Vandikkelen: De regierol kan intensiever, en men kan ook dingen uitbesteden. Bijvoorbeeld in Leuven komt er een ecologisch woonproject aan de vaartkom (gebied Tussentweewaters). Eén element is mobiliteit, er was een idee om een elektronische bromfietsen (naar het model van de vroegere Solex) ter beschikking te stellen. Een leuk idee, maar er is niet over nagedacht.

Bij contact met een bedrijf (een ontwikkelaar), kan en hoef je als stad niet alles zelf te doen. Je kan wel de regisseursrol opnemen. Het gaat daarbij om de vraag: wie zijn onze partners op het terrein? En wat kan hen samen brengen?

Die regierol kan intensiever en concreter. Wij moeten ons als organisatie in de sociale economie ontzettend vaak verantwoorden, telkens projecten uitschrijven, evaluaties, ed. Dat is een gigantische administratieve overlast, dat is energie die verloren gaat, terwijl we ons al duizenden keren bewezen hebben dat we 'binnen de lijntjes kleuren'. Een lokale overheid kan hier fungeren als bemiddelaar, om zo de administratieve overlast te vermijden. Leuven kan bijv. voor andere gemeenten een aanspreekpunt zijn om onze werking te leren kennen. Evaluaties en projectuitschrijving zouden niet meer nodig moeten zijn. Je zou daar enorm veel administratie kunnen laten liggen en de vrijgekomen tijd gebruiken voor andere dingen op het terrein.

Leen Laenens: Dit is eigenlijk een vorm van accreditatie van organisaties.

Paul Salmon: De klaverbladfinanciering is een zeer moeilijke klus om rond te krijgen. De timing van de verschillende overheden is niet op elkaar afgestemd. Een vereenvoudiging is hier nodig.

Jos Vandikkelen: We zouden moeten kunnen garanties inbouwen dat de verkiezingen niet te veel invloed hebben op het voortbestaan van de organisatie. Nu zit de verantwoordelijkheid erg gespreid, met teveel partners waar we mee moeten rekenen, en dus heel veel overlast. Als je de verantwoordelijkheid bij het lokaal bestuur zou leggen, zou dat minder zijn.

Leen Laenens: De opstap daar naartoe is een goede databank. Zo krijg je een overzicht van organisaties die gescreend zijn en die hun goede werking bewezen hebben. Dit zou bv kunnen bij

¹⁷ Zie voor teksten van hetproject SOWEDO:

<http://www.dhovvlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46>

¹⁸ Zie: <http://www.labourforneighbour.be>

¹⁹ De **VREG** is toezichhouder en licentieverlener voor de Vlaamse elektriciteits- en gasmarkt. Daarnaast geeft ze adviezen aan de Vlaamse overheid. www.vreg.be/

de VVSG of bij de Vlaamse Administratie. Wanneer die aan kwaliteitsscreening doen, dan krijg je een goede databank van organisaties.

Katrijn Braeckman: Er is nu te weinig beleidsruimte om dat wat van onderuit groeit te versterken en te ondersteunen. Dit zou je moeten kunnen inbouwen in het beleid dat gevoerd wordt. Nu gaat er te weinig aandacht en tijd naar die steun voor wat van onderuit komt, in tegenstelling tot voor wat moet en de planlast die daarvan het gevolg is.

Paul Salmon: Hoeveel ruimte hebben besturen om andere dingen te doen? In theorie heb je natuurlijk heel veel ruimte. Voor de eigen middelen heb je de volledige bevoegdheid. Bijvoorbeeld voor de wijze van organiseren van de administratie en de diensten. Vroeger was lokaal sociaal beleid beperkt tot de sociale dienst van de stad, die vooral administratieve dienstverlening verzorgde (pensioen, e.d.). Momenteel is dit alles uitgebouwd tot een eigen sector met diverse subafdelingen.

De invulling van het lokale beleid kan wel gestimuleerd worden door de hogere overheid met gerichte subsidiëring. Zie bijv. de SIF-middelen. Het huidige decreet op het LSB is wel breed. Idem voor het woonbeleid. En hier kan je relaties leggen.

Leen Laenens: Er is een koppeling nodig tussen enerzijds de onvermijdelijke planlast en anderzijds het behoud van een stuk autonomie om een deel zelf in te vullen. In die zin is LSB zeer ruim. Iedereen moet zoeken in zijn stad of gemeente hoe iets op te zetten met zo weinig mogelijk spelregels.

Paul Salmon: In hoeverre zijn de principes van DO aanwezig in de opleiding van MW-ers? Het is belangrijk dat mensen tools aangereikt krijgen.

Leen Laenens: De Vlaamse overheid is daar ook niet echt op afgestemd. Hoe wordt dit geïntegreerd? En hoe kan je dat vertalen naar onderwijs? Onderwijs over en onderwijs voor DO.

Thomas Ducheyne: Vanuit de UNESCO zitten we nu in het decennium van de 'Educatie voor duurzame ontwikkeling' (EDO). Het komt erop aan dat leerlingen en studenten leren transversaal te denken op de schoolbanken.

Jef Peeters: Ook binnen het sociaal werk moeten we dringend meer transversaal gaan denken. In veel andere landen is gemeenschapsopbouw, groepswork en individueel case-work meer met elkaar verbonden. In Vlaanderen zit dat allemaal in verschillende hokjes, o.a. door de regelgeving die verschillende sectoren definieert.

Op de school merk ik ook dat de verbinding maken naar structureel werken voor nogal wat studenten zeer moeilijk is. Zij volgen de opleiding vanuit de motivatie 'ik wil mensen helpen', en beleid is daarbij eerder ver van hun bed.

Bijlage III.4.4

FOCUSGROEP: SOCIAAL WERK EN DO IN MILIEU- EN DO-ORGANISATIES

Donderdag 25 juni 2009 –14.00 u – 16.00 u

Plaats: Arteveldehogeschool Gent

Aanwezigen:

- Bevers Hilde, Katholieke Hogeschool Leuven, onderzoekster SOWEDO
- Bogaert Dirk, Woordvoerder ANB/Lector Arteveldehogeschool
- De Baere Nicolas, Bond Beter Leefmilieu
- Decloedt Magali, Coördinator Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen
- Feusels Luc, Coördinator Plattelandscentrum Meetjesland
- Gorré Tom, Regionaal Landschap Meetjesland
- Lins Sven, Duurzaamheidsambtenaar Merelbeke
- Madou Lien, Duurzaamheidsambtenaar Zomergem
- Mestdagh Wim, Prov. NME-dienst West-Vlaanderen
- Monsecour Frank, Lector Duurzame ontwikkeling Arteveldehogeschool (moderator)
- Opstaele Veerle, Voorzitter Samenlevingsopbouw /Arteveldehogeschool
- Peeters Jef, Katholieke Hogeschool Leuven, projectleider SOWEDO (inleider)
- Van Cauwenberghe Jo, Green Belgium vzw
- Van Peteghem Caroline, Stedelijke Milieudienst Leuven (DO)
- Vleeschouwer Patrick, Lector Actuele vraagstukken – DO Arteveldehogeschool (verslag)
- Wijffels Timothy, Green

Verontschuldigd maar interesse voor toekomstige participatie

- Filip Verbelen, Greenpeace
- Joeri Thijs, Greenpeace
- Christine Beernaerts, EX- Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO)
- Sophie Vanroose, Vogelopvangcentrum Oostende
- Tom Vermeersch, W-VL Milieudienst/ gebiedsgerichte werking
- Katrien Van Poeck, Cel NME - volwassenen
- Johan Lamaire, AMINAL, Afdeling natuur W-VI (natuurwachter)
- Bram Dousselaere, BBL
- David Robberechts, Noor-zuiddienst Dilbeek
- Johan Niemegeers, BBL
- Jan Vanhee, BTTB
- Heide Deboosere, Avanti Kortrijk
- Jeffrey Matthijs, Autopia - autodelen
- Sofie Butaye, Natuurpunt De Blankaart / sociale economie
- Christophe Diericx, Natuurpunt Mechelen – website-campagnes

AGENDA:

1. Welkom

Frank Monsecour verwelkomt de deelnemers, licht het opzet van de bijeenkomst toe en overloopt het programma.

2. SW en DO: een theoretisch kader

Jef Peeters presenteert het kader dat ontwikkeld werd vanuit het project SOWEDO (Oriëntatie van SW op DO).

Deze presentatie is terug te vinden op:

<http://www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46>

3. SW en DO-competenties

Frank Monsecour brengt een uiteenzetting over competenties voor DO, en past dat kader vervolgens toe op de competentielijst SW van de Arteveldehogeschool.

Presentatie 'Sociaal werk en duurzaamheidscompetenties', te vinden op zelfde webpagina.

Is dit verhaal over competenties voor jullie herkenbaar?

Lien M: Jazeker. Als duurzaamheidsambtenaar heb ik te maken met verschillende spelers. Het is dus belangrijk om zicht te krijgen op, en te leren omgaan met verschillende uitgangspunten.

Sven L: Daarbij speelt ook het belang om bewoners te laten meedenken.

Lien M: Dat speelt ook bij medewerkers van de diensten. Bijv. bij het invoeren van ecologische poetsproducten moet je ook de poetsploeg op de hoogte brengen en betrekken. Empowerment is hierbij een belangrijke meerwaarde vanuit het sociaal werk.

Wim M: Het is een probleem wanneer men alles wat met DO te maken heeft probeert te parkeren bij de duurzaamheidsambtenaar. DO moet opgenomen worden door een algemene beleidsdienst.

Caroline V: Weten hoe je aan beleidsbeïnvloeding moet doen is een belangrijke competentie. Een recent voorbeeld uit Leuven dat misgelopen is: EVA had Groen! aangesproken om de idee van het invoeren van een veggiedag (zoals in Gent) te steunen en aan te kaarten. Maar om bij het bestuur iets gedaan te krijgen heeft men de verkeerde partij benaderd, waardoor het voorstel onmiddellijk afgeketst werd.

4. SW en DO-praktijk: een reflectie door Dirk Bogaert

Dirk Bogaert aan het woord:

Eigenlijk is het 'verkeerd' dat er een duurzaamheidsambtenaar bestaat. Het gevaar is dat dan alles wordt 'geparkeerd' in dat vak. En de andere domeinen hebben een reden om alles af te schuiven. Welke sociaal werkers zijn er tewerkgesteld bij ANB (860werknemers)? Drie uiteenlopende voorbeelden:

HRM op personeelsdienst (niet met inhoud bezig)

Opbouwwerker voor procesbegeleiding (instandhoudingsdoelstellingen). Complex interactief proces waar iedereen bij betrokken is... de rest zijn ingenieurs ed.

Één boswachter: alleen maar met inhoud bezig.

Duurzame ontwikkeling als concept:

1. het discours DO is verdwenen
2. DO is wel verinnerlijkt (maar of het genoeg is, is de vraag)

Door de crisis wordt er meer rekening gehouden met het economische. Bij Minister Peeters ligt dit thema letterlijk en figuurlijk onderaan de stapel.

Dirk zijn persoonlijke stelling is dat we nu niet moeten proberen om het concept DO opnieuw op de agenda te krijgen. Wat we wel moeten trachten is om mee te 'liften' op lopende projecten. Bvb. Dorpskernhernieuwingsprojecten, bouwprojecten, grote infrastructuurwerken: Lange Wapper, het Arteveldewooncomplex, Duurzame groei of duurzame ontwikkeling? We halen de Kyotonormen dankzij de crisis.

Dirk stelt de vraag of D.O. al meer verinnerlijkt is. Hij verwijst hierbij naar dhr Winsemius, de eerste Nederlandse milieuminister die het milieubeleid planmatig aanpakte. Bij het ANB is het ecologische de corebusiness: 860 neuzen kijken allemaal in dezelfde richting en dat is een probleem. ("als de marter maar terug komt, de orchideeën terug bloeien,...")

Met het sociale aspect was men traditioneel nauwelijks of helemaal niet bezig... participatie in projecten was zeer klein. Maatschappelijk werkers konden (mochten) niet solliciteren omdat de door de Vlaamse overheid goedgekeurde profielen dit niet toelieten, de procesbegeleider moest een universitaire opleiding hebben: -> We moeten meer inbreken in de profielen.

Het economische aspect is ook nieuw voor ons. We hebben zelden de reflex om ons/natuur te 'verkopen'. Als we iets doen moet het goedkoop of gratis zijn. Er dient ook meer internationaal gewerkt te worden. Bvb. www.1miljoenbomen.be

Voor ANB is interne vorming en bijscholing dus wel heel belangrijk omdat men met het bestaand personeel moet verder werken.

Biodiversiteit staat ogenschijnlijk ver van SW maar dit is niet zo. We moeten het thema zien te verbreden. Het ANB zet vandaag meer in op interactieve beleidsvoering via participatie en procesbegeleiding. Men zit niet op ons te wachten en we moeten ook niet wachten op een toevallig 'lucky shot' zoals de verbreding van het Schipdonkkanaal waar boeren en natuurliefhebbers gemeenschappelijke belangen hebben.

We moeten meer zoeken naar gemeenschappelijke belangen met verschillende groepen. Bvb. 'gezondheid' is zo'n thema dat iedereen raakt. Zowel een bottem-up als top-downbenadering zijn hierbij nodig.

Structurele maatregelen versus oplapwerk

Bvb. Dampoortwijk project Duurzaam huis: 400 huizen oplappen (isoleren,...) Groen! Vond dat men de wijk moest afbreken en een duurzame wijk in de plaats zetten. Welke positie dient SW hierin in te nemen? SO Gent werd onder meer ingezet om spaarlampen en tochtstrips te verspreiden, uiteraard naast het bevorderen van meer sociale cohesie.

We moeten rekening houden met onze context/paradigma als we naar een doelgroep stappen. Wij denken aan energiebesparing, terwijl in die wijk het resultaat ook méér verbruik kan zijn, stijging comfort. (cfr. 6 ampèremaatregel)

Sterkere positionering van het sociaal werk is nodig

- De beleidsreflex moet meer aangewakkerd worden bij de sociaal werkers. Dirk ontvangt bijv. weinig tot geen beleidsnota's vanuit de NGO/D.O.-sector.
- Er is veel communicatie nodig ter bevordering van het draagvlak voor DO en bijv. natuurontwikkeling. Natuurherstel is voor sommigen een probleem: bevers die dijken ondergraven, everzwijnen die in tuinen wroeten,...
- Sociaal werkers mogen gerust wat meer stadsguerilla gebruiken...nu worden we platgewalst door adviesraden die worden 'beziggehouden' met complexe problemen.
- Out-of-the-box denken is nodig (cfr. Thomas leysen die bij het VBO D.O. op de kaart zet. Soms gaat de samenleving veel sneller dan de onderwijswereld.

5. Plenumgesprek

Gespreksvragen:

1. Beschouw je jezelf nog als echte sociaal werker als je werkt aan DO via acties, campagnes, EDO,...
2. Welke expertise dient verder ontwikkeld om als SW vorm te geven aan DO?
3. Is er nood aan een aparte denktank of werkgroep?

1. Beschouw je jezelf nog als echte sociaal werker als je werkt aan DO via acties, campagnes, EDO,...

Wim M: De SW-opleiding blijft nog steeds een fundament. Vooral in het hoe we het aanpakken zit het verschil. Mensen betrekken en er kunnen mee werken blijft onze sterke troef. Daarenboven hebben we ook een participatieve reflex. De betere gidsen zijn soms ook wel SW-ers omwille van hun sociale vaardigheden. Biologen hebben dan wel meer inhoudelijke kennis.

Magali D: Bij infosessies/inspraakronden zijn het dikwijls ingenieurs die zo'n momenten moeten begeleiden, dikwijls is dit al op voorhand 'verloren'. Pleit dit voor meer training van sociale competenties in andere opleidingen, o.a. bij ingenieurs? Dat lijkt zeker nodig. Maar het pleit nog meer voor een interdisciplinaire aanpak van de zaken.

Luc F: SWer is vooral generalist, en geen specialist. Hij kan dus bijdragen aan het kunnen overbrengen, en ook aan de bereidheid tot actie. Daartoe moeten we cross-overs zoeken.

Nicolas D: Voor SW staat vooral de mensgerichtheid centraal, en dus het nastreven van duurzaamheid via 'sociale' verandering.

Luc F: Een verandering is maar sociaal en duurzaam op het moment dat de betrokkenen écht betrokken worden. Wij hebben ook de gedrevenheid, het doorzettingsvermogen en het geloof dat de maatschappij maakbaar is via het betrekken van mensen.

Caroline V: Als SWer krijg je van mensen dikwijls meer gedaan door gebruik te maken van emotionele intelligentie en diplomatie. Respectvol beïnvloeden is hier aan de orde. Deze eigenschap is net belangrijk om met technuten te kunnen werken.

Magali D: Ook ingenieurs/biologen kunnen goede groeps werkers zijn en kennis van groepsdynamica hebben. Maar dat doet niets af van het belang om interdisciplinair te werken.

Dirk B: SWers kunnen hierbij fungeren als intermediair.

Timothy W: De wisselwerking met andere disciplines werkt daarbij vruchtbaar.

2. Welke expertise dient verder ontwikkeld om als SW vorm te geven aan DO?

Caroline V: In eerste instantie blijft kennis over DO erg belangrijk. En van elementaire begrippen die daarmee verbonden zijn (bijv. wat is een LCA?). (Verwijst hiet naar een cursus aan de KULeuven van LONDO.²⁰)

Luc F: Voor DO is het belangrijk om te leren 'systeemdenken', en kennis te hebben van structuren zodat we die met creativiteit kunnen benaderen, doorbreken. Dat vraagt ook om 'strategisch' denken, bijv. 'koekoekseieren leggen', ons 'ei' leggen in een ander nest en laten uitbroeden.

Patrick V: Ook leren loskomen van de eigen denkkaders; zich leren inleven in andere denkkaders (meestal bereiken wij hier studenten uit de middenklasse).

Veerle O: Hier kan het denken vanuit cases toe bijdragen.

Frank M: Alsook de uitwisseling van expertise, van 'good practices'.

²⁰ LONDO (Leuvens OnderzoeksNetwerk Duurzame Ontwikkeling), *Duurzame ontwikkeling. Een multidisciplinaire visie*, Leuven: Acco, 2009, 248 p.

3. Is er nood aan een aparte denktank of werkgroep?

Nicolas D: De uitwisseling van informatie, kennis, praktijkervaring en vragen tussen mensen uit de dezelfde sector blijft interessant als een vorm van 'intervisie'.

XX: Praktijkverhalen zijn bovendien interessant voor docenten terwijl zij de theorie kunnen vertalen.

Magali D: In het kader van Duurzaam Hoger Onderwijs Vlaanderen bestaat er een lerend netwerk van docenten omtrent de oriëntatie van sociaal werk op duurzame ontwikkeling, waar ook praktijkwerkers uit het sociaal werk welkom zijn (zie folder lerend netwerk).²¹ Ook in de lerarenopleiding is EDO een belangrijk thema

²¹ Alle info en documentatie op: <http://www.dhovlaanderen.be/index.php?gm=4G9JH56L3&lang=&view=46>

Bijlage IV. Deelname aan lezingen, colloquia, congressen e.d.

Gedurende deze projectperiode werd door de onderzoekers, meestal apart maar soms ook samen, aan volgende activiteiten deelgenomen:

- 8-9/10/07: SSH: Bezoek van prof. Lambert Engelbrecht (Stellenbosch universiteit, Zuid-Afrika): seminarie over SW in Zuid-Afrika; gesprek over 'SW and sustainable development'.
- 17/10/07: FRDO: Conferentie 'Duurzame ontwikkeling, onze toekomst? 20 jaar Brundtlandrapport', Egmontpaleis, Brussel.
- 23/10/07: Studiedag 'KiloWATT? Over kansarmoede en de vrijmaking van de energiemarkt' organisatie Steunpunt Buurtopbouwwerk (Stebo) Genk.
- 15/11/2007: Startavond 'Netwerk duurzaam Leuven', auditorium tweebronnen, Leuven.
- 22/11/07: Terra Reversa: Studieavond over de Belgische ISEW-index (Index for Sustainable Economic Welfare), met Brent Bleys, onderzoeker aan de VUB. Pax Christi Antwerpen.
- 7/12/07: Studiedag 'VUUR werkt' (over de versterking van talent en bezieling in de organisatie), organisatie Steunpunt Buurtopbouwwerk (Stebo) Genk.
- 13/12/07: Avondcolloquium 'Kan gedragsverandering de wereld redden?', n.a.v. 5 jaar Ecolife, De Markten, Brussel.
- 10/1/08: Nederlands-Vlaamse conferentie over economische groei 'Een Comfortabele Waarheid: Groei naar Een Duurzame en Solidaire Economie', met o.m. deelsessie over de rol van het maatschappelijk middenveld, Universiteit Tilburg. <http://www.economischegroei.net>
- 21/1/08: Bezoek aan Kauri, De Fiennestraat 77, Brussel: gesprek met Peter Wollaert en documentatie over 'Maatschappelijk verantwoord ondernemen'.
- 25/1/08: Colloquium Bind-Kracht in armoede, Provinciegebouw, Leuven.
- 11/3/08: Week van de Sociale Economie op de Campus, organisatie VOSEC:
 - Studienamiddag 'Ledenvorming als instrument voor coöperatieve betrokkenheid', HIVA - K.U.Leuven.
 - Academische zitting, lezing David Ellerman 'Sociale economie: geen draagvlak zonder betrokkenheid - De democratische onderneming als toetssteen voor anders ondernemen', Faculteit Economie, K.U.Leuven.
- 14/3/08: Lenteseminarie SW 'Zorgethiek en sociaal werk', met lezing Joan Tronto (City University of NY) 'Doing what needs to be done. Ethics of Care in social work', KULeuven.
- 17/4/08: Studienamiddag 'Duurzame ontwikkeling verankeren: uitdagingen voor Vlaanderen', Steunpunt Duurzame Ontwikkeling, Auditorium van het Boudewijngebouw, Brussel. <http://www.steunpuntdo.be/>
- 18/4/08: Gastcollege Lou Jagt (NI.) 'Van Richmond naar Reid. Bronnen en ontwikkeling van taakgerichte hulpverlening in het maatschappelijk werk', Master SW, KULeuven.
- 28/4/08: Bezoek aan SSH van prof. Michael Opielka (Univ. Jena): gastcollege 'The feasibility of a Basic Income'; gesprek over SW, ecologie en DO in Duitsland.
- 8/5/08: Informatieavond 'Koe 80 heeft een probleem', spreker Dirk Barrez, cultuurcentrum MUZE, Dekenstraat 40, Heusden-Zolder.
- 15/5/08: 13th Annual Conference NIBS, 'Sustainable Management: Less Waste, More Profit!?', KHLeuven, dept. ECHO.
- 22/5/08: Bezoek aan bibliotheek Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (CDO), Ugent.
- 23/5/08: Symposium 'Duurzame tewerkstelling in eigen streek', Paterspand Turnhout, organisatie stadsbesturen van Geel en Turnhout.
- 6/6/08: Studiedag 'Energie en armoede', Infrac Hasselt, organisatie VVSG en RISO Antwerpen.
- 13/6/08: Symposium 'Cradle to Cradle: Hype of kans?', org. Groen!, Vlaams Parlement, Brussel.

- 14/6/08: Terra Reversa: Studiedag over transitie management, met lezing door P.T. Jones (KULeuven). Pax Christi Antwerpen.
- 9–12/07/08: 8th international conference of the international society for third-sector research (ISTR). University of Barcelona: diverse workshops met als thema: sustainable community development, new trends for innovation inside the third sector, volunteering partnership and local development, empowerment of women in a globalized world, e.a.
- 17-18/7/08: Zaragoza, Bezoek Expo 2008, Water en duurzame ontwikkeling.
- 11/9/08: Symposium over de 'presentietheorie' van Andries Baart, De Twern Tilburg.
- 16/9/08: Terra Reversa: Studieavond 'Armoede en ongelijkheid. Wat doen we er aan?', met Jan Vranken, coördinator OASes (Onderzoeksgroep Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad), Universiteit Antwerpen. Pax Christi Antwerpen.
- 18/9/08: Studiedag 'duurzame voeding', Foyer van Gemeenschapscentrum De Kriekelaar, Gallaitstraat 86, Schaarbeek.
- 25/9/08: Arguslezing: Dr. Karim Ahmed, Director of the International Program, National Council for Science and the Environment (NCSE) (Washington, D.C.), 'The Potential Impacts of Climate Change on Public Health', Auditorium KBC, Leuven.
- 9/10/08: Rondetafelgesprek 'Educatie voor Duurzame Ontwikkeling: methodieken en strategieën voor een actiegerichte benadering', Vlaamse overheid, Dept. LNE, Afd. Milieu-integratie en -subsidiering, Ferrarisgebouw, Brussel.
- 07/11/08: 'Eerste markt DO in het hoger onderwijs', georganiseerd door DHO Vlaanderen, EcoCampus, Sociale economie op de campus en het Departement LNE, Ferraris- en Boudewijngebouw, Brussel.
- 'Burning Ice. A free festival on climate change', Kaaitheater & Kaaitheaterstudio's, Brussel.
- 20/01/09: openingsdebat 'Greening cities', met Ken Livingstone, Simon Reddy, Evelyne Huytebroeck, Alain Deneef, Tom Kestens.
- 22/01/09: id. debatten, lezingen, etc. rond 'Re-routing mobility', met o.a. Stijn Neuteleers (KULeuven), Els Keytsman (Oxfam WW).
- 23/01/09: id., 'The art of waste', met o.a. Karim Bennamar (Amsterdam), Dirk Holemans (Oikos), Vicky De Meyere (Terra Reversa).
- 24/01/09: Studievoormiddag 'Stad en duurzame gentrificatie', met prof. Erik Swyngedouw (Manchester) en Mathieu Van Criekingen (ULB), org. Oikos, Vlekho, Brussel.
- 03/02/09: Lezing 'Vanavond vergaat de wereld – morgen gezond weer op', Cyrille Offermans, org. Oikos i.s.m. Vooruit, Gent.
- 13/02/09: Gastcollege 'Wie ben ik als maatschappelijk werker?', Lies Schilder (Hogeschool Arnhem en Nijmegen), master in sociaal werk, KULeuven.
- 19/02/09: Lezing van prof. Bernard Lietaer, 'Sustainable solutions about the present world crisis', The Club of Rome EU-Chapter, Koninklijke Vlaamse Academie van België, Brussel.
- 07/03/09: Studievoormiddag 'Sociaal Europa = werkend Europa?', met Ive Marx, Jan Vranken e.a., org. Terra Reversa i.s.m. Oikos, Ufsia, Antwerpen.
- 27/03/09: Lezing en debat 'Ecofiscaliteit en duurzame ontwikkeling: de weg vooruit' met Paul Metz (Integerconsult, NI), VODO, Brussel.
- 26-29/04/09: 1st ENSACT Joint European Conference, *Social action in Europe: different legacies & common challenges*, Dubrovnik.
- 09/05/09: Jef Peeters geeft seminariedag over *Met open zinnen* van Ton Lemaire, School voor Comparatieve Filosofie, UA, Antwerpen.
- 25/05/09: Vormingssessie 'Burgerschap en politieke vorming', Ellen Claes (KULeuven), vormingsdag KHLeuven.
- 28-29/05/09: Internationaal congres 5 jaar Master in sociaal werk: 'Sociaal werk de toekomst in!', Fac. sociale en politieke wetenschappen, KULeuven.
- 04/06/09: Terra Reversa: Studieavond n.a.v. boek *Nieuw land in zicht* (Garant 2009), met auteur Bart Martens, Pax Christi, Antwerpen.

- 12/06/09: Lezing 'Duurzame productie en consumptie: de mogelijkheden van Sociale Levenscyclys Evaluatie', prof. Bernard Mazijn (voorzitter UNEP/SETAC Task Force social LCA), VODO, Brussel.
- 28/08/09: Oikoscolloquium: 'Natte voetjes', over de bescherming van de Noordzeekust, met Ir. T. Mertens (Vl. overheid, afd. kust), B. Kolen (Jonge Deltacommissie NI.), Floreal, Nieuwpoort.
- 28/08/09: Oikoslezing 'Een alternatief plan voor Kyoto', prof. Aviel Verbruggen (Universiteit Antwerpen), Floreal Nieuwpoort.
- 29/9/09: Workshop rond duurzaamheidstransitie, met Erik Paredis (CDO UGent) en Rudy Dhont (Transitie-initiatieven, Aardewerk), org. Groen!, Floreal Nieuwpoort.
- 13/09/09: Presentatie 'Canon van het sociaal werk', Maagdenhuis, Antwerpen.
- 17/9/09: Studienamidag: 'Instrumenten voor een Vlaams duurzameontwikkelingsbeleid', Steunpunt Duurzame Ontwikkeling, Zaal 'De Markten', Brussel.
- 22/9/09: Terra Reversa: Studieavond 'Wat stuwt onze wetenschap voort? Vragen vanuit de wereldbevolking en levenskwaliteit', met Dr. Marian Deblonde, Universiteit Antwerpen, Pax Christi, Antwerpen.
- 10/10/09: Studiedag 'Vrijwillige eenvoud', met Ton Lemaire, Marius de Geus, Jeanine Schreurs, org. Aardewerk vzw, Cultureel Centrum Romaanse Poort, Leuven.
- 22/10/09: Seminar 'Designing change. Social marketing voor duurzaamheidstransities', KHLeuven, dept. Echo.